

ADAM MICKIEWICZ

DZIADY

АДАМ МІЦКЕВІЧ

ДЗЯДЫ

W DWÓCH TOMACH

АДАМ МІЦКЕВІЧ

ДЗЯДЫ

У ДВУХ ТАМАХ

ТОМ I

МЕДЫСОНТ
МЕНСК • 1999

УДК 884-1
ББК 84 (4 Пол)
М70

Autor przekładu dziękuje kierownictwu Międzynarodowej Szkoły Humanistycznej Europy Środkowo-Wschodniej, prowadzonej przez OBTA Uniwersytetu Warszawskiego za możliwość doskonalenia swego tłumaczenia podczas studiów w latach 1996-1998. Szczególną wdzięczność wyraża prof. dr hab. Elżbiecie Smułkowej za konsultację i weryfikację językową przekładu oraz prof. dr hab. Zofii Stefanowskiej za napisanie posłowia.

Za pomoc tłumacz dziękuje także Instytutowi na rzecz Demokracji w Europie Wschodniej (IDEE) oraz Fundacji Kultury w Warszawie.

Аўтар перакладу выказвае падзяку кіраўніцтву Міжнароднай Гуманітарнай школы Сярэдне-Ўсходняй Эўропы, арганізаванай Цэнтрам дасьледаваньняў антычных традыцый (OBTA) Варшаўскага ўнівэрсытэту за магчымасьць удасканаленьня свайго перакладу ў час навучаньня ў 1996-1998 гадах.

Асабліва ўдзячнасьць прафэсару, доктару габлітаванаму Эльжбеце Смўковай за кансультацыі і моўную вэрэфікацыю перакладу і прафэсару, доктару габлітаванаму Зоф’і Стэфаноўскай за пасьляслоўе.

Таксама перакладчык дзякуе за дапамогу Інстытуту ў падтрымку дэмакратыі ва Эўропе Ўсходняй (IDEE) і Фундацыі культуры ў Варшаве.

Wydawnictwo *Miedysont* dziękuje za zyczliwość Wydawnictwu *Czytelnik*, które udostępniło swoje opracowanie polskiego tekstu książki.

Выдавецтва *Медысонт* дзякуе Выдавецтву *Чытэльнік* за прадстаўлены апрацаваны польскі тэкст кнігі.

Аўтар перакладу выказвае вялікую падзяку Рыгору Барадуліну за падтрымку гэтае працы.

Асобная падзяка Вользе Каменвай, Валянціне Красочцы, Натальлі Савасьцюк, Кастусю Елісееву, Уладзіславу Сіянку і Ўладзімеру Ёсьціновічу, чья праца паспрыяла выхаду ў сьвет гэтае кнігі.

Польскі тэкст друкуецца паводле выданьня: Adam Mickiewicz. Dzieła, tom III. Dramaty. Spółdzielnia Wydawnicza *Czytelnik*, Warszawa, 1995.

Двухтомнік складае знакамітая паэма Адама Міцкевіча “Дзяды” і яе першы поўны пераклад на беларускую мову, зроблены ў 1994-1998 гадах і прымеркаваны да 200-годзьдзя Адама Міцкевіча.

У I томе зьмяшчаюцца “віленска-ковенскія “Дзяды” (баліяда “Здань”, II і IV часткі), напісаныя ў 1820-1823 гг. і некаторыя сцэны I часткі, апублікаваныя пасля сьмерці паэта.

Пераклад на беларускую мову *СЕРЖА МІНСКЕВІЧ*

ISBN 985-6530-07-5(т.1)
ISBN 985-6530-06-7(агульн.)
ISBN 83-07-01892-7(пол.)

© Выдавецтва, Медысонт, 1999
© Пераклад, Серж Мінкевіч, 1998
© Вокладка, Лявон Раманчык, 1999

Пераклад прысьвячаецца маёй маці Людміле Пташкінай

D Z I A D Y

РОЕМА

Д З Я Д Ы

ПАЭМА

U P I O R

Serce ustało, pierś już lodowata,
Ścięły się usta i oczy zawarły;
Na świecie jeszcze, lecz już nie dla świata!
Cóż to za człowiek? — Umarły.

Patrz, duch nadziei życie mu nadaje,
Gwiazda pamięci promyków użyicza,
Umarły wraca na młodości kraje
Szukać lubego oblicza.

Pierś znowu tchnęła, lecz pierś lodowata,
¹⁰ Usta i oczy stanęły otworem,
Na świecie znowu, ale nie dla świata;
Czymże ten człowiek? — Upiorem.

Ci, którzy bliżej cmentarza mieszkali,
Wiedzą, iż upior ten co rok się budzi,
Na dzień zaduszny mogiłę odwali
I dąży pomiędzy ludzi.

Aż gdy zadzwonią na niedzielę czwartą,
Wraca się nocą opadły na sile,
Z piersią skrwawioną, jakby dziś rozdartą,
²⁰ Usypia znowu w mogile.

Pełno jest wieści o nocnym człowieku,
Żyją, co byli na jego pogrzebie;
Słychać, iż zginął w młodocianym wieku,
Podobno zabił sam siebie.

З Д А Н Ъ

Персі застылыя, ані прыкметы
Сэрца біцьця і бяз позірку вочы,
Ён шчэ на сьвеце, і ўжо не для сьвету!
Хто чалавек той? — Нябожчык.

Яску жыцьця ў ім надзея трымае,
6* Памяці зорка яго зь неба кліча,
Мёртвы вяртаецца да свайго краю,
Любай шукае аблічча.

Персі ўзьняліся, хоць кроў не сагрэта,
10 Бліснула ў зрэнках на міг адчуваньне.
Зноў ён на сьвеце, але не для сьвету.
Кім ён прыйшоў сюды? — Зданьню.

Той, хто жыве каля могілак, знае,
Здань раз у год прачынаецца ўночы
І ў час памінак магілу ўскрывае,
Быць між людзей яна хоча.

17* Як грымне звон на нядзелі чацьвэртай,
Рушыць назад здань, ня маючы сілы,
З ранай крывавай, як сёньня разьдзэртай,
20 Спаць зноў кладзецца ў магілу.

Почуткі йдуць аб начным чалавеку,
Тыя, хто быў на яго пахаваньні,
Кажуць, памёр у нясталым ён веку,
Сьмерці прызначыў спатканьне.

Teraz zapewne wieczne cierpi kary,
Bo smutnie jęczał i płomieniem buchał;
Niedawno jeden zakrystyjan stary
Obaczył go i podsłuchał.

Mówi, iż upior, skoro wyszedł z ziemi,
³⁰ Oczy na gwiazdę poranną wyrzucił,
Załamiał ręce i usta chłodnemi
Takową skargę wyrzucił:

«Duchu przeklęty, po co śród parowu
Nieczułej ziemi ogień życia wzniecasz?
Błasku przeklęty, zagasłeś, i znowu,
Po co mi znowu przyświecasz?

O sprawiedliwy, lecz straszny wyroku!
Ujrzeć ją znowu, poznać się, rozłączyć;
I com ucierpiał, to cierpieć co roku,
⁴⁰ I jakem skończył, zakończyć.

Żebyś cię znalazł, muszę między zgrają
Błądzić z długiego wyszedłszy ukrycia;
Lecz nie dbam, jak mię ludzie powitają;
Wszystkiemu doznał za życia.

Kiedyś patrzyła, musiałem jak zbrodzień
Odwracać oczy; słyszałem twe słowa,
Słyszałem co dzień, i musiałem co dzień
Milczeć jak deska grobowa.

Śmieli się niegdyś przyjaciele młodzi,
⁵⁰ Zwali tęsknotę dziwactwem, przesadą;
Starszy ramieniem ściska i odchodzi
Lub mądrą nudzi mię radą.

Церпіць пакуты, відаць, беспрыстанку,
Бо смутна енчыў і полымем бухаў.
Неяк царкоўны дазорца на ранку
Ўгледзіў яго і падслухаў.

Дзе на зямлю ўпалі промні дзяньніцы
30* З долу здань выйшла і рукі да зоркі
Хутка ўзьняла, і зазьзялі вачніцы,
Плач з вуснаў выраваўся горкі:

«Духу пракляты, чаму сярод змроку
Яскі жыцьця на пагост пасылаеш?
Ты іх у вільгаці гасіш і зноўку
Моцна ўва мне распяляеш.

О справядлівая, страшная кара:
Зноў напаткаць яе і разьвітацца,
Што я стрываў, лёсу жорсткія ўдары
40* Будуць штогод паўтарацца.

Абы знайсці цябе, я сярод зграі
Мушу блукаць, пазабыўшы на стому,
Як людзі прымуць мяне — я ня дбаю,
Бо мне ў жыцьці ўсё вядома.

Вочы ўзьнімала, а я, быццам злодзей,
Позірк адводзіў ад постаці мілай.
Чуў твае словы і не падыходзіў,
Толькі маўчаў, як магіла.

Жарты сябры маладыя пускалі,
50 Смутак мой звалі надумкай часовай,
Хто быў старэйшы — плячмі паціскалі,
Мудрай нудзілі прамовай.

Śmieszków i radców zarówno słuchałem,
 Choć i sam może nie lepszy od drugich,
 Sam bym się gorszył zbytecznym zapalem
 Lub śmiał się z żalów zbyt długich.

Ktoś inny myślał, że obrażam ciebie,
 Uwłączam jego rodowitej dumie;
 Przecież ulegał grzeczności, potrzebie,
 60 Udawał, że nie rozumie.

Lecz i ja dumny, żem go równie zbadał;
 Choć mię nie pyta, chociaż milczeć umiem,
 Mówiłem gwałtem, a gdy odpowiadał,
 Udałem, że nie rozumiem.

Ale kto nie mógł darować mi grzechu,
 Ledwie obelgę na ustach przytrzyma,
 Niechętne lica gwałci do uśmiechu
 I litość kłamie oczyma:

Takiemu tylko nigdy nie przebaczył;
 70 Wszakżem skargami nigdy ust nie zmazał,
 Anim pogardy wymówić nie raczył,
 Kiedym mu uśmiech okazał.

Tegoż dziś doznam, jeśli dziką postać
 Cudzemu światu ukażę spod cieni:
 Jedni mię będą egzorcyzmem chłostać,
 Drudzy ucieką zdziwieni.

Ten dumą śmieszny, ten litością nudzi,
 Inny szyderskie oczy zechce krzywić.
 Do jednej idąc, za cóż tyle ludzi
 80 Muszę obrażać lub dziwić?

Сьмех ці парада — было мне ўсё роўна,
Можа за іншых ня больш я чульлівы,
Жартам запалены, досьціпам поўны
Кпіў бы са сьлёзкі тужлівай.

Хтосьці лічыў, што маё захапленье
Гонар і твой, і яго закранае,
Бачна было, ён празь неразуменьне
60 Сьвецкасьць сваю выяўляе.

Праўда, і я здольны годнасьцю ўразіць,
Хоць ён маўчаў, хоць стрымацца я ўмею —
Сам я пытаўся, аднак па адказе
Выгляд браў: не разумею.

А хто ня мог дараваць мне паводзін,
Нішчыў на вуснах зьнявагу празь сілу,
Веллівы твар ён нацята выводзіў,
Вочы спагадай хлусілі.

Не прабачаў я такому ніколі,
70 Але мой розум ня быў апавіты
Ані пагардай, ні просьбай патолі, —
Я усьміхаўся адкрыта.

Гэтак і сёньня, калі белаі зданьню
Выйду на сьвет чужародны з-пад ценю,
Хтосьці праклёнам балючым параніць,
Хтосьці зьбяжыць у здзіўленьні.

Той надзьме пыху, той літасьцю нудзіць,
Іншыя вочы пакепліва крывяць.
Мне б адну ўбачыць, а столькіх вас, людзі,
80 Тое бянтэжыць і дзівіць.

Cóżkolwiek będzie, dawnym pójdę torem:
Szydercom litość, śmiech litościwemu.
Tylko, o luba! tylko ty z upiorem
Powitaj się po dawnemu.

Spójrzyj i przemów, daruj małą winę,
Że śmiem do ciebie raz jeszcze powrócić,
Mara przeszłości, na jedną godzinę
Obecne szczęście zakłócić.

Wzrok twój, nawykły do świata i słońca,
⁹⁰ Może się trupiej nie ulęknie głowy,
I może raczysz cierpliwie do końca
Grobowej dosłuchać mowy.

I ścigać myśli po przeszłych obrazach
Błądzące jako pasożytno ziele,
Które wśród gmachu starego po głazach
Rozpierzchłe gałązki ściele.»

Што б не было — няма іншага шляху:
Літасьць насьмешнікам, сьмех літасьцівым, —
Любая, толькі бязь енку і страху
Выйдзі зь вітаньнем пачцівым.

Глянй і даруй мне малую правіну:
Прывід былога, вярнуцца я мушу,
І на адну ў раз апошні гадзіну
Шчасьце чужое спарушу.

Зрок свой прывыклы да сонечных дзіваў,
⁹⁰ Можя, ня скрыеш ад здані пахілай,
Можя, захочаш дазваньня цярпліва
Выслухаць словы магілы.

Думкі праб'юцца між зьяваў былога,
Быццам сьцяблінкі травы, пустазелья,
Што сярод гмаху і бруку старога
Вырасьлі і завітнелі».

DZIADY · Jest to nazwisko uroczystości obchodzonej dotąd między pospółstwem w wielu powiatach Litwy, Prus i Kurlandii na pamiątkę dziadów, czyli w ogólności zmarłych przodków. Uroczystość ta początkiem swoim zasięga czasów pogańskich i zwała się niegdyś uczta kozła, na której przewodniczył Koźlarz, Huslar, Guślarz, razem kapłan i poeta (gęślarz).

W terażniejszych czasach, ponieważ światłe duchowieństwo i właściciele usiłowali wykorzenieć zwyczaj połączony z zabobonnymi praktykami i zbytkiem częstokroć nagannym, 10 pospółstwo więc święci Dziady tajemnie w kaplicach lub w pustych domach niedaleko cmentarza. Zastawia się tam pospolicie uczta z rozmaitego jadła, trunków, owoców, i wywołują się dusze nieboszczyków. Godna uwagi, iż zwyczaj częstowania zmarłych zdaje się być wspólny wszystkim ludom pogańskim, w dawnej Grecji za czasów homerycznych, w Skandynawii, na Wschodzie i dotąd po wyspach Nowego Świata. Dziady nasze mają to szczególnie, iż obrzędy pogańskie pomieszane są z wyobrażeniami religii 20 chrześcijańskiej, zwłaszcza iż dzień zaduszny przypada około czasu tej uroczystości. Pospółstwo rozumie, iż potrawami, napojem i śpiewami przynosi ulgę duszom czyscowym.

Cel tak pobożny święta, miejsca samotne, czas nocny, obrzędy fantastyczne przemawiały niegdyś silnie do mojej

ДЗЯДЫ · Гэта найменне абрадавай урачыстасьці, што да гэтае пары спраўляецца сярод людзей паспалітых у шэрагу павеатаў Літвы, Прусіі, Курляндыі ў памяць дзядоў, ці ў агульнасьці памерлых продкаў. Урачыстасьць тая сваім пачатакам сягае часоў паганства і калісьці звалася «сьвята казла», на якім веў рэй Koźlarz (Козьяж), Huslar (Гусьяр), Guślarz (Гусьяж), адначасова і валхвец і паэта (geślarz).

У наш час, таму што асьвечанае духавенства і ўлады намагаюцца выкараніць гэты звычай, звязаны з забабоннымі абрадамі, якія часьцяком здаюцца заганнымі, — паспаліцтва тайна спраўляе Дзяды ў капліцах альбо пустых дамох паблізу могілак. Там ставіцца пачастунак з разнастайных страваў, напояў, фруктаў, і выклікаюцца душы нябожчыкаў. Варта ўвагі, што звычай участаньня памерлых меўся ўва ўсіх паганцаў, у старажытнай Грэцыі за гамэраўскімі часамі, у Скандынавіі, на Ўсходзе і да сёньня на выспах Новага Сьвету. Нашы Дзяды маюць тую асаблівасьць, што паганскія абрады памяшаныя з усьведамленьнямі хрысьціянскай рэлігіі і, галоўным чынам, з Задушкамі — днём памінаньня памерлых, які амаль супадае па часе з Дзядамі. Паспаліцтва верыць, быццам пачастункамі, напоямі і сьпевамі прыносіць палёжку душам, што томяцца ў чысцы.

Пабожная сьвятая мэта, самотнае месца, начны час,

imaginacji; słuchałem bajek, powieści i pieśni o nieboszczykach powracających z prośbami lub przestrogami, a we wszystkich zmyśleniach poczwarnych można było dostrzec pewne dążenie moralne i pewne nauki, gminnym sposobem³⁰ zmysłowie przedstawiane.

Poema niniejsze przedstawi obrazy w podobnym duchu, śpiewy zaś obrzędowe, gusła i inkantacje są po większej części wiernie, a niekiedy dosłownie z gminnej poezji wzięte.

фантастычныя абрады калісьці моцна хвалявалі маё ўяўленьне; я ўслухоўваўся ў казкі, апавяданьні і песьні пра нябожчыкаў, што вяртаюцца з просьбамі ці перасьцярогамі; і ва ўсіх гэтых пачварных змысьленьнях можна было ўлавіць пэўныя маральныя ідэі, пэўныя павучаньні, вобразна выказаныя народам.

Паэма «Дзяды» прадстаўляе вобразы менавіта ў падобным духу, абрадавыя сьпевы, замовы і закліцы вялікай часткаю пададзеныя дакладна, а недзе і даслоўна ўзятыя з народнай паэзіі.

DZIADY

CZEŚĆ II

GUŚLARZ — STARZEC PIERWSZY Z CHORU — CHÓR
WIEŚNIAKÓW I WIEŚNIACZEK — KAPLICA, WIECZÓR

*There are more things in Heaven and Earth,
Than are dreamt of in your philosophy.*

Shakespeare

Są dziwy w niebie i na ziemi, o których ani
śniło się waszym filozofom.

Shakespeare

Chór

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
Co to będzie, co to będzie?

Guślarz

Zamknijcie drzwi od kaplicy
I stańcie dokoła truny;
Żadnej lampy, żadnej świecy,
W oknach zawieście całuny.
Niech księżycyca jasność błada
Szczelinami tu nie wpada.
Tylko żwawo, tylko śmiało.

Starzec

¹⁰ Jak kazałeś, tak się stało.

Chór

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
Co to będzie, co to będzie?

Д З Я Д Ы

ЧАСТКА II

ГУСЬЛЯР — ПЕРШЫ СТАРАЦ З ХОРУ — ХОР
ВЯСКОЎЦАЎ — КАПЛІЦА, ВЕЧАР

*There are more things in Heaven and Earth,
Than are dreamt of in your philosophy.*

Shakespeare

Ёсць болей з'яў на свеце, друг Гарацыю,
Чым сніцца філасофіі тваёй.

Шэксспір

Хор

^{1*} Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Гусьляр

Дзьверы шчыльна прытулеце,
Станьце ля труны з паклонам,
Сьвечкі, лямпы не палеце.
Зьвесьце на вакно заслону.
Хай праз аканіцы поўня,
Не пускае сюды промні.
Толькі жвава, толькі складна...

Старац

¹⁰ Мы зрабілі ўсё дакладна.

Хор

Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
Штосьці будзе... Штосьці будзе...

G u ś l a r z

Czyscowe duszeczki!
 W jakiegokolwiek świata stronie:
 Czyli która w smole płonie,
 Czyli marznie na dnie rzeczki,
 Czyli dla dotkliwszej kary
 W surowym wszczepiona drewnie,
 Gdy ją w piecu gryzą żary,
²⁰ I piszczy, i płacze rzewnie;
 Każda spieszcie do gromady!
 Gromada niech się tu zbierze!
 Oto obchodzimy Dziady!
 Zstępujcie w święty przybytek;
 Jest jałmużna, są pacierze,
 I jedzenie, i napitek.

C h ó r

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
 Co to będzie, co to będzie?

G u ś l a r z

Podajcie mi garść kądzieli,
³⁰ Zapalam ją; wy z pośpiechem,
 Skoro płomyk w górę strzeli,
 Pędźcie go lekkim oddechem.
 O tak, o tak, dalej, dalej,
 Niech się na powietrzu spali.

C h ó r

Ciemno wszędzie głucho wszędzie,
 Co to będzie, co to będzie?

G u ś l a r z

Naprzód wy z lekkimi duchy,
 Coście wśród tego padołu

Г у с ь л я р

Душачкі, выгнанцы раю,
 Суджана каму нудзіцца,
 Ці ў смале кіпець, дыміцца,
 Хто на дне ракі зьмярзае,
 Ці для больш нязноснай кары
 Хто ў сырое ўбіты дрэва
 І ў пачным нясьцерпным жары
²⁰ Сьлёзныя выводзіць сьпевы.
 Вы, журботныя, сюды,
 У сьвяты храм грамадою
 Пасьпяшайце на Дзяды!
 Для палёгкі, для ратунку
 Маем стравы і напоі,
 Пацеры і падарункі.

Х о р

Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
 Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Г у с ь л я р

Дайце жменю мне кудзелі,
³⁰ Запалю, вы разам, хутка,
 Яскі, што ў ёй заірзелі,
 Пругкім подыхам, ціхутка
 Паганеце ўгору, ўгору,
 Хай мігцяць яны ў прасторы.

Х о р

Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
 Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Г у с ь л я р

Першых клічам лёгкіх духаў,
 Хто спаміж зямной юдолі,

Ciemnoty i zawieruchy,
 40 Nędzy, płaczu i mozołu
 Zabłysnęli i spłonęli
 Jako ta garstka kądzieli.
 Kto z was wietrznym błądzi szlakiem,
 W niebieskie nie wzleciał bramy,
 Tego lekkim, jasnym znakiem
 Przyzywamy, zaklinamy.

C h ó r

Mówcie, komu czego braknie,
 Kto z was pragnie, kto z was łaknie.

G u ś l a r z

Patrzcie, ach, patrzcie do góry,
 50 Cóż tam pod sklepieniem świeci?
 Oto złocistymi pióry
 Trzepioce się dwoje dzieci.
 Jak listek z listkiem w powiewie,
 Kręcą się pod cerkwi wierzchołkiem;
 Jak gołąbek z gołąbkim na drzewie,
 Tak aniołek igra z aniołkiem.

G u ś l a r z i S t a r z e c

Jak listek z listkiem w powiewie,
 Kręcą się pod cerkwi wierzchołkiem;
 Jak gołąbek z gołąbkim na drzewie,
 60 Tak aniołek igra z aniołkiem.

A n i o ł e k

(do jednej z wieśniaczek)

Do mamy lecim, do mamy.
 Cóż to, mamó, nie znasz Józia?
 Ja to Józio, ja ten samy,
 A to siostra moja Rózia.

Цемры, сьцюжы, завірухаў,
 40 Працы цяжкай і нядолі
 Бліснулі на міг і стлелі,
 Быццам жменя той кудзелі.
 Хто блукаў паўсюдна зь ветрам,
 Не ўзьляцеў да брамы раю,
 Вас мы знакам лёгкім, сьветлым,
 Заклікаем, заклінаем.

Х о р

Хто чаго, скажэце, прагне,
 Хто зьняможаны, хто смагне?

Г у с ь л я р

Гляньце, гляньце, як дзьве зоркі,
 50 Штосьці пад скляпеньнем сьвеціць,
 Залатыя зьзяюць пёркі, —
 Там лятуць малыя дзеці.
 Як два лісьцікі ў павеве,
 Кружаць над царквой на золку,
 Як два галубкі на дрэве,
 Бавяцца так два анёлкі.

Г у с ь л я р і С т а р а ц

Як два лісьцікі ў павеве,
 Кружаць над царквой на золку,
 Як два галубкі на дрэве
 60 Бавяцца так два анёлкі.

А н ё л а к

(да адной зь вясковак)

Мы ляцім да нашай мамы,
 Ці ня помніш, мама, Юзя,
 Я сыноч твой, я той самы,
 І са мной сястрычка Рузя.

My teraz w raju latamy,
 Tam nam lepiej niż u mamy.
 Patrz, jakie główki w promieniu,
 Ubior z jutrzeńki światełka,
 A na oboim ramieniu
 70 Jak u motylków skrzydełka.
 W raju wszystkiego dostatek,
 Co dzień to inna zabawka:
 Gdzie stąpim, wypływa trawka,
 Gdzie dotknem, rozkwita kwiatek.

Lecz choć wszystkiego dostatek,
 Dręczy nas nuda i trwoga.
 Ach, mamó, dla twoich dzieciak
 Zamknięta do nieba droga!

C h ó r

Lecz choć wszystkiego dostatek,
 80 Dręczy ich nuda i trwoga.
 Ach, mamó, dla twoich dzieciak
 Zamknięta do nieba droga!

G u ś l a r z

Czego potrzebujesz, duszeczko,
 Żeby się dostać do nieba?
 Czy prosisz o chwałę Boga?
 Czyli o przysmaczek słodki?
 Są tu pączki, ciasta, mleczko
 I owoce, i jagodki.
 Czego potrzebujesz, duszeczko,
 90 Żeby się dostać do nieba?

A n i o ł e k

Nic nam, nic nam nie potrzeba.
 Zbytkiem słodczy na ziemi

Нам далі ў раі прытулак,
 Лепей там, чымся ў матулі,
 Промні зіхацяць над намі,
 Са сьвітанку камізэлькі,
 Паглядзі, за плечукамі,
 70 Як у матылькоў, скрыдэлькі.
 У раі ўсяго дастатак,
 Штодня новая забаўка,
 Дзе ні ступім — ўстане траўка,
 Бліснуць кветак вачаняты.

Хоць там усяго дастатак,
 Непакоюць сум, трывога,
 Мама, для тваіх дзіцятак
 Ў неба скрытая дарога.

Х о р

80 Хоць там усяго дастатак,
 Непакоюць сум, трывога,
 Мама, для тваіх дзіцятак
 Ў неба скрытая дарога.

Г у с ь л я р

Што вам трэба, мае душкі,
 Каб ад нас пайсьці на неба?
 Просіце маліцца Богу?
 Даць салодкі пачастунак?
 Маем яблыкi і грушкі,
 Тут на розны густ ласунак.
 Што вам трэба, мае душкі,
 90 Каб ад нас пайсьці на неба?

А н ё л а к

Анічога нам ня трэба,
 На зямлі спазналі слодыч,—

Jesteśmy nieszczęśliwemi.
 Ach, ja w mojem życiu całym
 Nic gorzkiego nie doznałem.
 Pieszczoty, łakotki, swawole,
 A co zrobię, wszystko caca.
 Śpiewać, skakać, wybiec w pole,
 Urwać kwiatków dla Rozalki,
¹⁰⁰ Oto była moja praca,
 A jej praca stroić lalki.
 Przylatujemy na Dziady
 Nie dla modłów i biesiady,
 Niepotrzebna msza ofiarna;
 Nie o pączki, mleczka, chrusty,
 Prosim gorczycy dwa ziarna;
 A ta usługa tak marna
 Stanie za wszystkie odpusty.

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
¹¹⁰ Że według Bożego rozkazu:
 Kto nie doznał goryczy ni razu,
 Ten nie dozna słodczy w niebie.

C h ó r

Bo słuchajmy i zważmy u siebie,
 Że według Bożego rozkazu:
 Kto nie doznał goryczy ni razu,
 Ten nie dozna słodczy w niebie.

G u ś l a r z

Aniołku, duszeczko!
 Czego chciałeś, macie obie.
 To ziarneczko, to ziarneczko,
¹²⁰ Teraz z Bogiem idźcie sobie.
 A kto prośby nie posłucha,

Церпім, ах, цяпер нягоды.
 Бо ў жыцьці, што пачыналі,
 Горкага не каштавалі —
 Толькі радасьць і свавольле,
 Сьмех, ласкоткі і пяшчоты.
 Бегаць і скакаць у полі,
 Кветак выбраць для Разалькі,
¹⁰⁰ Вось былі мае турботы,
 А яе — гуляцца ў лялькі.
 На Дзяды мы прыляцелі
 Не для ўцехі ды вясельляў,
 Мы ня просім вас маліцца,
 Ці сабраць ахвяраваньні,
 Дайце зернейка гарчыцы,
 Тое мне й маёй сястрыцы
 За ўсё будзе дараваньнем.

Слухайце і зважце ў сябе лепей,
¹¹⁰ Так, паводле Богага наказу:
 Хто ня зьведаў горычы ні разу,
 Таму слодычы ня будзе ў небе.

Х о р

Слухайма, зважайма ў сябе лепей,
 Так, паводле Богага наказу:
 Хто ня зьведаў горычы ні разу,
 Таму слодычы ня будзе ў небе.

Г у с ь л я р

Душачкі, мае дзіцяtkі,
 Што хацелі, дык бярэце,
 Вось для кожнага зярняtkі,
¹²⁰ З Богам да сябе ляцеце.
 Хто ня будзе просьбаў слухаць,

W imię Ojca, Syna, Ducha.
 Widzicie Pański krzyż?
 Nie chcecie jadła, napoju,
 Zostawcie nas w pokoju!
 A kysz, a kysz!

C h ó r

A kto prośby nie posłucha,
 W imię Ojca, Syna, Ducha.
 Widzicie Pański krzyż?
 130 Nie chcecie jadła, napoju,
 Zostawcież nas w pokoju;
 A kysz, a kysz!

(Widmo znika)

G u ś l a r z

Już straszna północ przybywa,
 Zamykajcie drzwi na kłódki;
 Weźcie smolny pęk łuczywa,
 Stawcie w środku kociół wódki.
 A gdy laską skinę z dala,
 Niechaj się wódka zapala.
 Tylko żwawo, tylko śmiało.

S t a r z e c

140 Jużem gotów.

G u ś l a r z

Daję hasło.

S t a r z e c

Buchnęło, zawrzało
 I zgasło.

У ймя Айца, Сына, Духа
 Накладаем Божы крыж —
 Непатрэбны хлеб, напоі,
 Нас пакіньце вы ў спакоі.
 А кыш, а кыш!

Х о р
 Хто ня будзе просьбаў слухаць,
 У ймя Айца, Сына, Духа
 Накладаем Божы крыж.
 130 Непатрэбны хлеб, напоі? —
 Нас пакіньце вы ў спакоі.
 А кыш, а кыш!

(Прывід зьнікае)

Г у с ь л я р
 Дзьверы на завал зачынiм,
 Поўнач блiзка — каб нi шчэлкi!
 Вы бярэце жмут лучыны,
 I пастаўце чоп гарэлкi.
 Кiй над вамi я ўздымаю,
 Хай гарэлка запалае.
 Толькi жвава, толькi сьмела!

С т а р а ц
 140 Зроблена!

Г у с ь л я р
 Даю знак ясны!

С т а р а ц
 Пыхнула i закіпела,
 Раптам згасла.

C h ó r

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
Co to będzie, co to będzie?

G u ś l a r z

Dalej wy z najcięższym duchem,
Coście do tego padolu
Przykuci zbrodni łańcuchem
Z ciałem i duszą pospołu.
Choć zgon lepiankę rozkruszy,
150 Choć was aniół śmierci woła,
Żywot z cielesnej katuszy
Dotąd wydrzeć się nie zdoła.
Jeżeli karę tak srogą
Ludzie nieco zwolnić mogą
I zbawić piekielnej jamy,
Której jesteście tak blisko:
Was wzywamy, zaklinamy
Przez żywioł wasz, przez ognisko!

C h ó r

Mówcie, komu czego braknie,
160 Kto z was pragnie, kto z was łaknie.

G ł o s

(za oknem)

Hej, kruki, sowy, orlice!
O wy przeklęte żarłoki!
Puśćcie mnie tu pod kaplicę,
Puśćcie mnie choć na dwa kroki.

G u ś l a r z

Wszelki duch! jakaż potwora!
Widzicie w oknie upiora?
Jak kość na polu wybladły;

Х о р

Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Г у с ь л я р

Вы цяпер, чый дух нялёгкі,
Вы, хто да зямлі прыкуты
І душой, і целама крохім,
Ланцугом злачынстваў лютых.
Хоць скон бурыць шкарлупіну,
150 Сьмерці клічуць вас анёлы,
З мук цялесных штохвілінных
Вырвацца жыцьцё ня здольна,—
Карай сьцягае суровай.
Але нашай просьбай, словам
Вас ад пекла збавіць маем,
Да якога вы так блізка,
Заклікаем, заклінаем
Блісай вашага ж агніска.

Х о р

160 Хто чаго, скажэце, прagne,
Хто зьняможаны, хто смагне?

Г о л а с

(з-за акна)

Пугачы, крукі, арліцы!
Ненажэры, крывасмокі!
Прапусьцеце да капліцы,
Адступеце на два крокі.

Г у с ь л я р

Паглядзеце — вунь пачвара,
Здань вялікая, як хмара,
Белая, што ў полі косьці,

Patrzcie! patrzcie, jakie lice!
 W gębie dym i błyskawice,
 170 Oczy na głowę wysiadły,
 Świecą jak węgle w popiele.
 Włos rozczochrany na czele.
 A jak suchy snop cierniowy
 Płonąc miotłę ognia ciska,
 Tak od potępieńca głowy
 Z trzaskiem sypią się iskrzyska.

G u ś l a r z i S t a r z e c

A jak suchy snop cierniowy
 Płonąc miotłę ognia ciska,
 Tak od potępieńca głowy
 180 Z trzaskiem sypią się iskrzyska.

W i d m o

(z za okna)

Dzieci! nie znacie mnie, dzieci?
 Przypatrzcie się tylko z bliska,
 Przypomnijcie tylko sobie!
 Ja nieboszczyk pan wasz, dzieci!
 Wszak to moja była wioska.
 Dziś ledwo rok mija trzeci,
 Jak mnie złożyliście w grobie.
 Ach, zbyt ciężka ręka Boska!
 Jestem w złego ducha mocy,
 190 Okropne cierpię męczarnie.
 Kędy noc ziemię ogarnie,
 Tam idę szukając nocy;
 A uciekając od słońca
 Tak pędzę żywot tułaczy,
 A nie znajdę błędóm końca.
 Wiecznych głodów jestem pastwą,

Віскам немым твар крывіцца,
З вуснаў дым і бліскавіца,
170 Вочы вылезьлі ад злосьці —
На ілбе гараць вугольлем,
Валасы, бы купа гольля!
Як вір скача агнявы
Над снапом сухім, цярністым,
Ад жахлівай галавы
З трэскам рой ляціць іскрысты.

Г у с ь л я р і С т а р а ц
Як вір скача агнявы
Над снапом сухім, цярністым,
Ад жахлівай галавы
180 З трэскам рой ляціць іскрысты.

П р ы в і д

(з-за акна)

Мяне ведаеце, дзеці?
Позірк сьветлы ваш і чысты —
Гляньце. Вы йшчэ не ўзгадалі? —
Я нябожчык, пан ваш, дзеці.
Я валодаў гэтай вёскай,
Толькі год пачаўся трэці
Як мяне ў труну паклалі.
Ах, прысуд нязносны Боскі,
Я ўва ўладзе духа злога,
190 Жорсткія цярплю пакуты.
На зямлю ноч кіне пугу,—
Я выходжу на дарогу,
А з-пад сонца — уцякаю,
Цяжкаму пакорны лёсу
Непрыкаяна блукаю.
Безупынна точыць голад,

A któż mię nakarmić raczy?
 Szarpie mię żarłoczne ptastwo,
 A któż będzie mój obrońca?
 200 Nie masz, nie masz mękom końca!

C h ó r

Szarpie go żarłoczne ptastwo,
 A któż mu będzie obrońca?
 Nie masz, nie masz męków końca!

G u ś l a r z

A czegoż potrzeba dla duszy,
 Aby uniknąć katuszy?
 Czy prosisz o chwałę nieba?
 Czy o poświęcone gody?
 Jest dostatkiem mleka, chleba,
 Są owoce i jagody.
 210 Mów, czego trzeba dla duszy,
 Aby się dostać do nieba.

W i d m o

Do nieba?... bluźnisz daremnie...
 O nie! ja nie chcę do nieba;
 Ja tylko chcę, żeby ze mnie
 Prędeży się dusza wywlekła.
 Stokroć wolę pójść do piekła,
 Wszystkie męki zniosę snadnie;
 Wolę jęczeć w piekle na dnie,
 Niż z duchami nieczystymi
 220 Błąkać się wiecznie po ziemi,
 Widzieć dawnych uciech ślady,
 Pamiątki dawnej szkarady;
 Od wschodu aż do zachodu
 [Od zachodu aż do wschodu]

Хто накорміць мяне ўдосыць?
 Птахі сквапныя наўкола,
 Хто мне будзе абаронцам?
²⁰⁰ Мукі доўжацца бясконца!

Х о р
 Птахі сквапныя наўкола,
 Хто мне будзе абаронцам?
 Мукі доўжацца бясконца!

Г у с ь л я р
 Адкажы, душа што прагне,
 Каб унікнуць катаваньня?
 Просіш пахвалы для неба?
 На застолье мкнеш сьвятое?
 Маецца ў дастатку хлеба,
 Ягады, плады, напоі.
²¹⁰ Нам скажы, душа што прагне,
 Каб адсюль пайсьці на неба?

П р ы в і д
 Ах, на неба... Не блюзьнерце.
 Не, я не хачу на неба,
 Я жадаю, мне паверце,
 Каб душа сышла ад цела
 І да пекла паляцела.
 Я прыму ўвесь боль і зьдзекі,
 Лепш у пекле згніць навекі,
 Чым блукаць зь нячыстай зграяй
²²⁰ Па зямлі, па родным краі.
 Сьлед уцехаў бачу ўсюды,
 І злачынстваў, і аблуды.
 Ад усходу да заходу
 [Ад заходу да усходу]

Umierać z pragnienia, z głodu,
 I karmić drapieżne ptaki.
 Lecz niestety! wyrok taki,
 Że dopóty w ciele muszę
 Potępioną włóczyć duszę,
 Nim kto z was, poddani moi,
 230 Pożywi mię i napoi.

Ach, jak mnie pragnienie pali;
 Gdyby mała wody miarka!
 Ach, gdybyście mnie podali
 Choćby dwa pszenicy ziarka!

C h ó r

Ach, jak go pragnienie pali!
 Gdyby mała wody miarka!
 Ach, gdybyśmy mu podali
 Choćby dwa pszenicy ziarka!

C h ó r p t a k ó w n o c n y c h

Darmo żebrze, darmo płacze:
 240 My tu czarnym korowodem,
 Sowy, kruki i puchacze,
 Niegdyś, panku, sługi twoje,
 Któraś ty pomorzył głodem,
 Zjemy pokarmy, wypijem napoje.
 Hej, sowy, puchacze, kruki,
 Szponami, krzywymi dzioby
 Szarpajmy jądło na sztuki!
 Chociażbyś trzymał już w gębie,
 I tam ja szponę zagłębie;
 250 Dostanę aż do wątroby.

Nie znałeś litości, panie!
 Hej, sowy, puchacze, kruki,

224* Смагу, голад і нягоды
 Я цярплю і паміраю,
 Вырак Божы свой трываю.
 Я карміць сабою птушак
 Да тае хвіліны мушу,
 Пакуль вы, мае сяляне,
 230 Не дасьцё мне частаваньне.

Ах, як смага паліць-паліць,
 Хоць бы кропельку вадзіцы,
 Ах, як голад мяне джаліць,
 Хоць бы зернейка пшаніцы.

Х о р

Ах як смага паліць-паліць,
 Хоць бы кропельку вадзіцы,
 Ах, як голад яго джаліць,
 Хоць бы зернейка пшаніцы.

Х о р н а ч н ы х п т а х а ў
 Марны плач і просьбаў словы,
 240 Над табой вір карагодны —
 Крумкачы, каршуны, совы,
 Мы былі людзьмі ў прыгоне
 Сьмерцю нас змарыў галоднай, —
 Вырвем хлеб з тваіх далоняў!
 Гэй, сычы, крукі, арліцы,
 Перахопім яго спробы
 І паесьці, і напіцца.
 Хоць бы ежу ўзяў у губы,
 Кіпцем выцягнем і дзюбай.
 250 Аж дастанем да вантробаў!

Літасьці ня ведаў, пане,
 Гэй, сычы, арлы, крукі,

I my nie znajmy litości:
 Szarpajmy jadło na sztuki,
 A kiedy jadła nie stanie,
 Szarpajmy ciało na sztuki,
 Niechaj nagie świecą kości.

K r u k

Nie lubisz umierać z głodu!
 A pomnisz, jak raz w jesieni
 260 Wszedłem do twego ogrodu?
 Gruszka dojrzewa, jabłko się czerwieni;
 Trzy dni nic nie miałem w ustach,
 Otrząsnąłem jabłek kilka.
 Lecz ogrodnik skryty w chrustach
 Zaraz narobił hałasu
 I poszczuł psami jak wilka.
 Nie przeskoczyłem tarasu,
 Dopędziła mnie obława;
 Przed panem toczy się sprawa,
 270 O co? o owoce z lasu,
 Które na wspólną wygodę
 Bóg dał jak ogień i wodę.
 Ale pan gniewny zawoła:
 «Potrzeba dać przykład grozy.»
 Zbiegł się lud z całego sioła,
 Przywiązano mię do sochy,
 Zbito dziesięć pęków łyzy.
 Każdą kość, jak z kłosa żyto,
 Jak od suchych strąków grochy,
 280 Od skóry mojej odbito!
 Nie znałeś litości, panie!

C h ó r p t a k ó w

Hej, sowy, puchacze, kruki,
 I my nie znajmy litości!

Няма жалю ягамосьці,
Драцьма ежу на шматкі,
А калі яе ня стане,
Драцьма цела на шматкі,
Хай віднеюць яго косьці.

К р у к

- Голаду равеш праклёны!
Раз увосень, у нядзелю,
²⁶⁰ Я зайшоў у сад чырвоны, —
Грушы, яблык там сьпелі.
Я тры дні ня еў нічога,
Яблык строс маленькі самы —
Садаўнічы быў за стогам,
Ён сачыў за мною збоку,
Дый пагнаў, як воўка, псамі.
Не прабег я колькі крокаў,
Як мяне схапіла варта.
Справу, пане, веў ня жартам
²⁷⁰ І за што? Адведаў плоду,
Які Бог людзкому роду
Даў, як і агонь, і воду.
Гнеўны пан вяршыў свой суд:
«Прыклад будзе ўсім пагрозай,
Хай пабачыць зь вёскі люд!»
^{276*}Прывязалі да сахі,
Нада мной сьвісталі лозы —
Быццам ад калосься жыта,
Ад струкоў — гарох сухі,
²⁸⁰ Косткі ўсе былі адбіты!
Літасьці ня ведаў, пане!

Х о р п т а х а ў
Гэй, сычы, арлы, крукі,
Няма жалю ягамосьці,

Szarpajmy jadło na sztuki,
 A kiedy jadła nie stanie,
 Szarpajmy ciało na sztuki,
 Niechaj nagie świecą kości!

S o w a

- Nie lubisz umierać z głodu!
 Pomnisz, jak w kucyją samą,
²⁹⁰ Pośród najteższego chłodu,
 Stałam z dziecieniem pod bramą.
 Panie! wołałam ze łzami,
 Zlituj się nad sierotami!
 Mąż mój już na tantym świecie,
 Córkę zabrałeś do dwora,
 Matka w chacie leży chora,
 Przy piersiach maleńkie dziecię.
 Panie, daj nam zapomogę,
 Bo dalej wyżyć nie mogę!
- ³⁰⁰ Ale ty, panie, bez duszy!
 Hulając w pjanej ochocie,
 Przewalając się po złocie,
 Hajdukowi rzekłeś z cicha:
 «Kto tam gościom trąbi w uszy?
 Wypędź żebraczkę do licha.»
 Posłuchał hajduk niecnota,
 Za włosy wywlekl za wrota!
 Wepchnął mię z dzieckiem do śniegu!
 Zbita i przeziębła srodze,
- ³¹⁰ Nie mogłam znaleźć noclegu;
 Zmarzłam z dziecieniem na drodze.
 Nie znałeś litości, panie!

Драцьма ежу на шматкі,
А калі яе ня стане,
Драцьма цела на шматкі,
Хай віднеюць яго косьці.

С а в а

Голаду равеш пракляцьці!
Я ў куцьцю, у холад самы,
²⁹⁰ Помніш, на руках з маляці
Падышла да тваёй брамы.
Я маліла са сьлязою:
«Зьлітуйся над сіратою!
Муж, гаротнік, на тым сьвеце,
А дачка — у пана ў доме,
Маці ўжо не апрыгомніць,
Просьяць есьці ў хаце дзеці.
Пан хіба не дапаможа?
Самі выжыць мы ня можам!»

³⁰⁰ Пан жа дабрыні ня знае,
Ён да балю, чаркі ласы,
Топча золата абцасам.
Гайдукам ён шэпча ціха:
«Хто нам віскам замінае?
Выкіньце яе да ліха!»
І гайдук са злой ахвотай
За касу і за вароты,
Зь дзіцем па сумётах сьнегу
Павалок! Я на марозе
³¹⁰ Не змагла знайсці начлегу,
Зьмерзла з сынам на дарозе.
Літасьці ня ведаў, пане!

C h ó r p t a k ó w

Hej, sowy, puchacze, kruki,
 I my nie znajmy litości!
 Szarpajmy jadło na sztuki,
 A kiedy jadła nie stanie,
 Szarpajmy ciało na sztuki,
 Niechaj nagie świecą kości!

W i d m o

Nie ma, nie ma dla mnie rady!
 320 Darmo podajesz talerze,
 Co dasz, to ptastwo zabierze.
 Nie dla mnie, nie dla mnie Dziady!

Tak, muszę dręczyć się wiek wiekiem,
 Sprawiedliwe zrządzienia Boże!
 Bo kto nie był ni razu człowiekiem,
 Temu człowiek nic nie pomoże.

C h ó r

Tak, musisz dręczyć się wiek wiekiem,
 Sprawiedliwe zrządzienia Boże!
 Bo kto nie był ni razu człowiekiem,
 330 Temu człowiek nic nie pomoże.

G u ś l a r z

Gdy nic tobie nie pomoże,
 Idźże sobie precz, nieboże.
 A kto prośby nie posłucha,
 W imię Ojca, Syna, Ducha.
 Czy widzisz Pański krzyż?
 Nie bierzesz jadła, napoju?
 Zostawże nas w pokoju!
 A kysz, a kysz!

Х о р п т а х а ў
 Гэй, сычы, арлы, крукі,
 Няма жалю ягамосьці,
 Драцьма ежу на шматкі,
 А калі яе ня стане,
 Драцьма цела на шматкі,
 Хай віднеюць яго косьці.

П р ы в і д
 Не, дарма, дарма талеркі
 320 З пачастункам падаёце,
 Птахі вырвуць у палёце,
 Не мае Дзяды цяперка.

Я так буду мучыцца век векам,
 Справядлівы Твой прысуд, о, Божа!
 Хто ня быў ні разу чалавекам,
 Чалавек таму не дапаможа.

Х о р
 Гэтак будзе мучыцца век векам,
 Справядлівы Твой прысуд, о, Божа!
 Хто ня быў ні разу чалавекам,
 330 Чалавек таму не дапаможа.

Г у с ь л я р
 Як табе не дапаможам,
 Прэч ідзі сабе, нябожа.
 Хто ня будзе просьбаў слухаць,
 У ймя Айца, Сына, Духа,
 Накладаем Божы крыж.
 Непатрэбны хлеб, напоі? —
 Нас пакінь тады ў спакоі,
 А кыш, а кыш!

C h ó r

340 A kto prośby nie posłucha,
 W imię Ojca, Syna, Ducha!
 Czy widzisz Pański krzyż?
 Nie bierzesz jadła, napoju?
 Zostawże nas w pokoju!
 A kysz, a kysz!

(Widmo znika)

G u ś l a r z

Podajcie mi, przyjaciele,
 Ten wianek na koniec laski.
 Zapalam święcone ziele,
 W górę dymy, w górę blaski!

C h ó r

350 Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
 Co to będzie, co to będzie?

G u ś l a r z

Teraz wy, pośrednie duchy,
 Coście u tego padolu
 Ciemnoty i zawieruchy,
 Żyłyście z ludźmi pospołu;
 Lecz, od ludzkiej wolne skazy,
 Żyłyście nie nam, nie światu,
 Jako te cząbry i ślazy,
 Ni z nich owocu, ni kwiatu.
 Ani się ukarmi zwierzę,
 360 Ani się człowiek ubierze;
 Lecz w wonne skręcone wianki
 Na ścianie wiszą wysoko.
 Tak wysoko, o ziemianki,
 Była wasza pierś i oko!

Хор

340 Хто ня будзе просьбаў слухаць,
 У ймя Айца, Сына, Духа,
 Накладаем Божы крыж.
 Непатрэбны хлеб, напоі? —
 Нас пакінь тады ў спакоі,
 А кыш, а кыш!

(Прывід знікае)

Гусляр

Я прашу, каб вы надзелі
 На мой кій вянок зялёны,
 Запалю святое зельле.
 Змрок расколецца сьцюдзёны.

Хор

350 Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
 Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Гусляр

Вы, сярэдзінныя духі,
 Што спаміж зямной юдолі,
 Цемрадзі і завірухі,
 Пражылі зь людзьмі міжволі,
 Безь любові і дакору.
 Пражылі, ні нам, ні сьвету,
 357* Нібы сьляз альбо чаборак,
 Зь іх ні плоду, ані квета,
 Не дасі на корм жывёле,
 360 Не засееш імі поле.
 Дзеля паху іх на сьценкі
 Вешаюць пад столь высокая.
 Так высокая, о, паненкі,
 Былі вашы персі, вока!..

Która dotąd czystym skrzydłem
 Niebieskiej nie przeszła bramy,
 Was tym światłem i kadzidłem
 Zapraszamy, zaklinamy.

C h ó r

Mówcie, komu czego braknie,
 370 Kto z was pragnie, kto z was łaknie.

G u ś l a r z

A toż czy obraz Bogarodzicy?
 Czyli anielska postać?
 Jak lekkim rzutem obręcza
 Po obłokach zbiega tęcza,
 By z jeziora wody dostać,
 Tak ona świeci w kaplicy.
 Do nóg biała spływa szata,
 Włos z wietrzykami swawoli,
 Po jagodach uśmiech lata,
 380 Ale w oczach łza niedoli.

G u ś l a r z i S t a r z e c

Do nóg biała spływa szata,
 Włos z wietrzykami swawoli,
 Po jagodach uśmiech lata,
 Ale w oczach łza niedoli.

G u ś l a r z i D z i e w c z y n a

G u ś l a r z

Na głowie ma kraśny wianek,
 W ręku zielony badylek,
 A przed nią bieży baranek,
 A nad nią leci motylek.

Тых, якія чыстым крылам
 Не дасталі брамы раю,
 Мы іскрою і кадзілам,
 Заклікаем, заклінаем.

Х о р

Хто чаго, скажэце, пражне,
 370 Хто зьняможаны, хто смагне?

Г у с ь л я р

Маці Божай від сьвяціца
 Ці пагляды сьлепіць нашы
 Постаць яснага анёлка,
 Ці з аблок сышла вясёлка,
 З возера вады набраўшы,—
 Зьзяе дзеўчына ў капліцы,
 Белая да ног сукнічка,
 Вецер з воласам сваволіць,
 Яе ўсьмешка, як сунічка,
 380 А ў вачах сьляза нядолі.

Г у с ь л я р і С т а р а ц

Белая да ног сукнічка,
 Вецер з воласам сваволіць,
 Яе ўсьмешка, як сунічка,
 А ў вачах сьляза нядолі.

Г у с ь л я р і д з я ў ч ы н а

Г у с ь л я р

Мае на чале вянок,
 Бадылёк рукой сьціскае,
 Скача побач баранок,
 Матылёк над ёй лятае.

Na baranka bez ustanku
 390 Woła: baś baś, mój baranku,
 Baranek zawsze z daleka;
 Motylka różeczką goni
 I już, już trzyma go w dłoni;
 Motylek zawsze ucieka.

D z i e w c z y n a

Na głowie mam kraśny wianek,
 W ręku zielony badylek,
 Przede mną bieży baranek,
 Nade mną leci motylek.
 Na baranka bez ustanku
 400 Wołam: baś baś, mój baranku,
 Baranek zawsze z daleka;
 Motylka różeczką gonię
 I już, już chwytam go w dłonie;
 Motylek zawsze ucieka.

D z i e w c z y n a

Tu niegdyś w wiosny poranki
 Najpiękniejsza z tego sioła,
 Zosia pasając baranki
 Skacze i śpiewa wesola.
 La la la la.

410 Oleś za gołąbków parę
 Chciał raz pocałować w usta;
 Lecz i prośbę, i ofiarę
 Wyśmiała dziewczyna pusta.
 La la la la.

Józio dał wstążkę pasterce,
 Antoś oddał swoje serce;

Загінае дзеўна пальчык,
 390 Надзіць, бась, бась, мой баранчык,
 Баранок — далей на крок, —
 Ловіць матылька далоняй,
 Будзе вось-вось у палоне.
 Ах! Узв'іўся матылёк.

Д з я ў ч ы н а

Маю на чале вянок,
 Бадылёк рукой сьціскаю,
 Скача побач баранок,
 Матылёк са мной лятае.
 Загінаю штораз пальчык,
 400 Бась, бась, клічу, мой баранчык.
 Баранок — далей на крок.
 Матылька лаўлю далоняй,
 Будзе зараз у палоне.
 Ах! Узв'іўся матылёк.

Д з я ў ч ы н а

Тут калісь вясновым ранкам
 Прыгажэйшая сялянка,
 Зося, пасьвіла баранкаў.
 Зь песьняй бегла на палянку.
 Ля-ля ля-ля

410 Галубкоў Алесь ёй дорыць,
 Толькі просіць пацалунку.
 Але дзеўчына з дакорам
 Пасьмяецца з падарунку.
 Ля-ля ля-ля

Юзiк граў ёй на жалейцы,
 Даў Антось ёй свае сэрца.

Lecz i z Józia, i z Antosia
Śmieje się pierzchliwa Zosia.
La la la la*.

- 420 Tak, Zosią byłam, dziewczyną z tej wioski,
Imię moje u was głośnie,
Że chociaż piękna, nie chciałam zameścia,
I dziewiętnastą przeigrawszy wiosnę,
Umarłam nie znając troski
Ani prawdziwego szczęścia.
Żyłam na świecie, lecz, ach! nie dla świata!
Myśl moja, nazbyt skrzydlata,
Nigdy na ziemskiej nie spoczęła błoni.
Za lekkim zefirkiem goni,
430 Za muszką, za kraśnym wiankiem,
Za motylkiem, za barankiem;
Ale nigdy za kochankiem.
Pieśni i fletów słuchałam rada:
Często, kiedy sama pasę,
Do tych pasterzy goniłam stada,
Którzy mą wielbili krasę;
Lecz żadnego nie kochałam.
Za to po śmierci nie wiem, co się ze mną dzieje,
Nieznajomym ogniem pałam;
440 Choć sobie igram do woli,
Latam, gdzie wietrzyk zawieje,
Nic mię nie smuci, nic mię nie boli,
Jakie chcę, wyrabiam cuda.
Przędę sobie z tęczy rąbki,
Z przezroczystych łez poranku
Tworzę motylki, gołąbki.
Przecież nie wiem, skąd ta nuda:

* Z Getego (przyp. aut.).

Але Юзя і Антося
Гучна высьмяяла Зося.

419* Ля-ля ля-ля*.

420 Была я Зосяй пекнай з вашай вёскі,
Маё імя лунала тут галосна,
Я замуж не імкнулася папасьці,
І дзевятнаццаць прагуляўшы вёснаў,
Памерла без тугі і сьлёзкі,
Сапраўднага ня знала шчасьця.
Жыла на сьвеце, толькі не для сьвету,
І думкі — пёркамі адзеты —
Зямныя не краналі гоні,
За лёгкім ветрыкам пагоня,
430 За мушкаю ці за вянком,
Баранчыкам ці матыльком,
Ніколі, ах, за юнаком.
Жалейку, песьні слухала заўзята:
Калі я пасьвіла авечак
Да пастушкоў тых гнала статак,
Што прагнулі са мною стрэчы,
Але нікога не кахала!
І што са мною сталася па сьмерці?
Агнём нязнаным запалала.
440 Хоць забаўляюся даволі,
Гайдае ўсюды мяне вецер,
Няма ні гора, ані болю,
Раблю ўсялякія дзівосы,
Пляту сабе зь вясёлкі стужку,
Са сьлёз вясновага сьвітанку
Ствараю матылька ці птушку,
Але чаму мне сумна, млосна?

* З Гётэ (заўвага аўтара).

Wyglądam kogoś za każdym szelestem,
 Ach, i zawsze sama jestem!
 450 Przykro mi, że bez ustanku
 Wiatr mną jak piórkiem pomiata.
 Nie wiem, czy jestem z tego, czy z tamtego świata.
 Gdzie się przybliżam, zaraz wiatr oddali,
 Pędzi w górę, w dół, z ukosa:
 Tak pośród pierzchliwej fali
 Wieczną przelatując drogę,
 Ani wzbić się pod niebiosa,
 Ani ziemi dotknąć nie mogę.

C h ó r

Tak pośród pierzchliwej fali
 460 Przez wieczne lecąc bezdroże,
 Ani wzbić się pod niebiosa,
 Ani dotknąć ziemi nie może.

G u ś l a r z

Czego potrzebujesz, duszeczek,
 Żeby się dostać do nieba?
 Czy prosisz o chwałę Boga,
 Czy o przysmaczek słodki?
 Są tu pączki, ciasta, mleczko,
 I owoce, i jagodki.
 Czego potrzebujesz, duszeczek,
 470 Żeby się dostać do nieba?

D z i e w c z y n a

Nic mnie, nic mnie nie potrzeba!
 Niechaj podbiegą młodzieńce,
 Niech mię pochwycą za ręce,
 Niechaj przyciągną do ziemi,
 Niech poigram chwilkę z niemi.

Кагось за ценом кожным выглядаю,
 Заўжды самотна я лятаю!
 450 Ах, прыкра мне — ах, беспрыстанку
 Імчу, як дзьмухавінка летам.
 Ня ведаю з таго, ці вашага я сьвету.
 Набліжуся да вас, а ветрык ўскіне
 Ці долу панясе, наўкосак,
 Заўсёды я ў рухоткай плыні,
 Кружляю блікам падарожным:
 Ані падняцца да нябёсаў,
 Ані зямлі крануць ня можна.

Х о р

Яна заўжды ў рухоткай плыні,
 460 Кружляе блікам падарожным:
 Ані падняцца да нябёсаў,
 Ані зямлі крануць ня можа.

Г у с ь л я р

Чаго трэба, мая душка,
 Каб дастаць табе да неба?
 Просіш памаліцца Богу?
 Даць салодкі пачастунак?
 Маем яблыкi і грушку,
 Тут на розны густ ласунак.
 Чаго трэба, мая душка,
 470 Каб дастаць табе да неба.

Д з я ў ч ы н а

Мне нічога і не трэба!
 Маладыя вашы ўнукі
 Мяне возьмуць хай за рукі,
 Мякка на зямлю паставяць,
 Мо хвіліну пазабавяць

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
 Że według Bożego rozkazu:
 Kto nie dotknął ziemi ni razu,
 Ten nigdy nie może być w niebie.

C h ó r

480 Bo słuchajmy i zważmy u siebie,
 Że według Bożego rozkazu:
 Kto nie dotknął ziemi ni razu,
 Ten nigdy nie może być w niebie.

G u ś l a r z

(do kilku wieśniaków)

Darmo bieżycie: to są marne cienie,
 Darmo rączki ściąga biedna,
 Wraz ją spędzi wiatru tchnienie.
 Lecz nie płacz, piękna dziewico!
 Oto przed moją źrzenicą
 Odkryto przyszłe wyroki:
 490 Jeszcze musisz sama jedna
 Latać z wiatrem przez dwa roki,
 A potem staniesz za niebieskim progiem.
 Dziś modlitwa nic nie zjedna.
 Lećże sobie z Panem Bogiem.
 A kto prośby nie posłucha,
 W imię Ojca, Syna, Ducha!
 Czy widzisz Pański krzyż?
 Nie chciałaś jadła, napoju?
 Zostawże nas w pokoju.
 500 A kysz, a kysz!

C h ó r

A kto prośby nie posłucha,
 W imię Ojca, Syna, Ducha.
 Czy widzisz Pański krzyż?

Слухайце, зважайце ў сябе лепей,
 Так, паводле Богага наказу,
 Не крануўся хто зямлі ні разу,
 Той наўрад ці можа быць на небе.

Х о р

480 Слухайма, зважайма ў сябе лепей,
 Так, паводле Богага наказу:
 Не крануўся хто зямлі ні разу,
 Той наўрад ці можа быць на небе.

Г у с ь л я р

(да колькіх вяскоўцаў)

Не бяжэце — чуеце, за ценом,
 Марна рукі падае журботна,—
 Ветрык свой кірунак зьменіць.
 Пекная, ня плач, дзяўчына,
 Перад нашымі вачыма.
 Я скажу табе з ахвотай,
 490 Будзеш ты яшчэ самотна
 Два гады лятаць, а потым,
 Станеш каля райскага парога.
 Раз малітва не прыгодна
 Дык ляці сабе ты з Богам.
 Хто ня будзе просьбы слухаць
 У ймя Айца, Сына, Духа
 Накладаем Божы крыж.
 Непатрэбны хлеб, напоі,
 Нас пакінь тады ў спакоі,
 500 А кыш, а кыш!

Х о р

Хто ня будзе просьбы слухаць
 У ймя Айца, Сына, Духа
 Накладаем Божы крыж.

Nie chciałaś jadła, napoju?
 Zostawże nas w pokoju.
 A kysz, a kysz!

(Dziewica znika)

G u ś l a r z
 Teraz wszystkie dusze razem,
 Wszystkie i każdą z osobna,
 Ostatnim wołam rozkazem!
⁵¹⁰ Dla was ta biesiada drobna:
 Garście maku, soczewicy
 Rzucam w każdy róg kaplicy.

C h ó r
 Bierzcie, czego której braknie,
 Która pragnie, która łaknie.

G u ś l a r z
 Czas odemknąć drzwi kaplicy.
 Zapalcie lampy i świecy.
 Przeszła północ, kogut pieje,
 Skończona straszna ofiara,
 Czas przypomnieć ojców dzieje.
⁵²⁰ Stójcie...

C h ó r
 Cóż to?

G u ś l a r z
 Jeszcze mara!

C h ó r
 Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
 Co to będzie, co to będzie?

Непатрэбны хлеб, напоі? —
 Нас пакінь тады ў спакоі,
 А кыш, а кыш!

(Дзяўчына зьнікае)

Г у с ь л я р
 А цяпер ўсім разам душам,
 Грамадзе і паасобна,
 Знак апошні даць я мушу,
⁵¹⁰ Пачастунак вось вам дробны, —
 Жмені маку, сачавіцы,
 Кіньма ў кожны кут капліцы.

Х о р
 Дык бярэце, хто што прагне,
 Хто зьнясілены, хто смагне.

Г у с ь л я р
 Час нам адамкнуць капліцу,
 Запалеце ўсе грамніцы,
 Прайшла поўнач, певень кліча,
 Скончылася ўжо ахвяра,
 Час бацькоў успомніць звычай.
⁵²⁰ Стойце...

Х о р
 Што там?

Г у с ь л я р
 Яшчэ змара!

Х о р
 Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
 Штосьці будзе... Штосьці будзе...

G u ś l a r z

(do jednej z wieśniaczek)

Pasterko, ot tam w żalobie...
 Wstań, bo czy mi się wydaje,
 Czy ty usiadłaś na grobie?
 Dziatki! patrzajcie, dla Boga!
 Wszak to zapada podłoga
 I blade widmo powstaje;
 Zwraca stopy ku pasterce,
 [I stanęło tuż przy boku.
 Zwraca lice ku pasterce,]
 530 Białe lice i obsłony,
 Jako śnieg po nowym roku.
 Wzrok dziki i zasepiony
 Utopił całkiem w jej oku.
 Patrzcie, ach, patrzcie na serce!
 Jaka to pąsowa pręga,
 Tak jakby pąsowa wstęga
 Albo jak sznurkiem korale,
 Od piersi aż do nóg sięga.
 Co to jest, nie zgadnę wcale!
 540 Pokazał ręką na serce,
 Lecz nic nie mówi pasterce.

C h ó r

Co to jest, nie zgadnię wcale.
 Pokazał ręką na serce,
 Lecz nic nie mówi pasterce.

G u ś l a r z

Czego potrzebujesz, duchu młody?
 Czy prosisz o chwałę nieba?
 Czyli o święcone gody?
 Jest dostatkiem mleka, chleba,
 Są owoce i jagody.

Г у с ь л я р

(да одной зь сялянак)

Гэй, пастушка ў чорным строі,
 Ўстань, здаецца, ты прысела
 На грудочак над труною?
 Дзеткі! Гляньце, дзеля Бога,
 Мо запала там падлога?
 Прывід паўстае там белы,
 Да пастушкі той імкнецца,
 [Сьлед у сьлед, няма зь ім зладу,
 Тварам да яе хінецца,]
⁵³⁰ Яго шчокі і адзеньне,
 Быццам сьнег пасья Калядаў,
 Ёй у вочы ў задуменьні
 Утаропіўся паглядам.
 На грудзях, ах, каля сэрца,
 Паглядзеце, блізка, блізка,
 Струмянее кроўю рыска,
 Бы каралі, пунсавее,
 Палымнее, як агніска, —
 Што гэта, не разумею.
⁵⁴⁰ Моўчкі паказаў на сэрца,
 Да пастушкі той імкнецца.

Х о р

Што гэта, не разумеем.
 Моўчкі паказаў на сэрца,
 Да пастушкі той імкнецца.

Г у с ь л я р

Што душою прагнеш маладою?
 Просіш пахвалы для неба
 На застольле мкнеш сьвятое?
 Маем у дастатку хлеба,
 Ягады, плады, напоі,

550 Czego potrzebujesz, duchu młody,
Żeby się dostać do nieba?

(Widmo milczy)

C h ó r

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
Co to będzie, co to będzie?

G u ś l a r z

Odpowiadaj, maro błada!
Cóż to, nic nie odpowiada?

C h ó r

Cóż to, nic nie odpowiada?

G u ś l a r z

Gdy gardzisz mszą i pierogiem,
Idźże sobie z Panem Bogiem;
A kto prośby nie posłucha,
560 W imię Ojca, Syna, Ducha!
Czy widzisz Pański krzyż?
Nie chciałeś jadła, napoju?
Zostawże nas w pokoju.
A kysz, a kysz!

(Widmo stoi)

C h ó r

A kto prośby nie posłucha,
W imię Ojca, Syna, Ducha!
Czy widzisz Pański krzyż?
Nie chciałeś jadła, napoju?
Zostawże nas w pokoju.
570 A kysz, a kysz!

⁵⁵⁰ Што душою прагнеш маладою,
Каб ад нас пайсьці на неба?

(Прывід маўчыць)

Х о р
Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Г у с ь л я р
Змара бледная ў прасторы,
Што стаіш і не гаворыш?

Х о р
Што стаіш і не гаворыш?

Г у с ь л я р
Грэбуеш імшой, частункам,
Дык ідзі сваім кірункам.
Хто ня будзе просьбаў слухаць
⁵⁶⁰ У ймя Айца, Сына, Духа,
Накладаем Божы крыж.
Непатрэбны хлеб, напоі? —
Нас пакінь тады ў спакоі
А кыш, а кыш!

(Прывід стаіць)

Х о р
Хто ня будзе просьбаў слухаць
У ймя Айца, Сына, Духа
Накладаем Божы крыж.
Непатрэбны хлеб, напоі? —
Нас пакінь тады ў спакоі,
⁵⁷⁰ А кыш, а кыш!

G u ś l a r z

Przebóg! cóż to za szkarada?
Nie odchodzi i nie gada!

C h ó r

Nie odchodzi i nie gada!

G u ś l a r z

Duszo przeklęta czy błoga,
Opuszczaj święte obrzędy!
Oto roztwarta podłoga,
Kędy wszedłeś, wychodź tędy.
Bo cię przeklnę w imię Boga.

(po pauzie)

Precz stąd na lasy, na rzeki,
580 I zgiń, przypadnij na wieki!

(Widmo stoi)

Przebóg! cóż to za szkarada?
I milczy, i nie przepada!

C h ó r

I milczy, i nie przepada!

G u ś l a r z

Darmo proszę, darmo gromię,
On się przeklęctwa nie boi.
Dajcie kropidło z ołtarza...
Nie pomaga i kropidło!
Bo utrapione straszycło
Jak stanęło, tak i stoi,
590 Niemo, głucho, nieruchomie,
Jak kamień pośród cmentarza.

Г у с ь л я р
 О, мой Божа, здань якая,
 Не зьнікае, слоў ня мае!

Х о р
 Не зьнікае, слоў ня мае!

Г у с ь л я р
 Дух збавёны ці нябога,
 Наш пакінь хутчэй абрад,
 Вунь раскрытая падлога,
 Скуль прыйшоў — ідзі назад,
 Пракляню я ў імя Бога.

(пасля паўзы)

Прэч у гай, лясы, на рэкі,
 580 Згінь і прападзі навекі!

(Прывід стаіць)

Божа мілы, здань якая,
 І маўчыць і не зьнікае!

Х о р
 І маўчыць і не зьнікае!

Г у с ь л я р
 Просьбы, страхі — ўсё дарэмна,
 Не баіцца ён праклёнаў!
 З аўтар ! крапідла хтосьці
 Мне падайце... І крапідлам
 Не спалохаеш страшыдла!
 Бо стаіць ён утрапёна,
 590 Нерухома, глуха, нема,
 Што каменье на пагосьце.

C h ó r

Bo utrapione straszydło
 Jak stanęło, tak i stoi,
 Niemo, głucho, nieruchomie,
 Jak kamień pośród cmentarza.

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
 Co to będzie, co to będzie?

G u ś l a r z

To jest nad rozum człowieczy!
 Pasterko! znasz tę osobę?
⁶⁰⁰ W tym są jakieś straszne rzeczy.
 Po kim ty nosisz żałobę?
 Wszak mąż i rodzina zdrowa?
 Cóż to! nie mówisz i słowa?
 Spójrzjy, odezwij się przecię!
 Czyś ty martwa, moje dziecię?
 Czegoż uśmiechasz się? czego?
 Co w nim widzisz wesołego?

C h ó r

Czegoż uśmiechasz się? czego?
 Co w nim widzisz wesołego?

G u ś l a r z

⁶¹⁰ Daj mnie stułę i gromnicę,
 Zapalę, jeszcze poświęcę...
 Próżno palę, próżno święcę,
 Nie znika przekłeta dusza.
 Weźcie pasterkę pod ręce,
 Wyprowadźcie za kaplicę.
 Czegoż oglądasz się? czego?
 Co w nim widzisz powabnego?

Х о р

Не спалохаеш страшыдла,
 Бо стаіць ён утрапёна,
 Нерухома, глуха, нема,
 Што каменье на пагосьце.

Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
 Штосьці будзе... Штосьці будзе...

Г у с ь л я р

Думкі мала чалавечай!
 Ты яго, пастушка, знаеш?
⁶⁰⁰ Дзіўныя тут вельмі рэчы,
 Строй жалобны апранаеш
 Ты па кім? Твой муж здаровы?
 Як сям'я? Маўчыш, ні слова.
 Адкажы, падай нам ручку,
 Ты зьмярцьвела, мая ўнучка?
 Што ж усьмешка яе значыць,
 Што вясёлага ў ім бачыць?

Х о р

Што ж усьмешка яе значыць,
 Што вясёлага ў ім бачыць?

Г у с ь л я р

^{610*} Дайце стулу і грамніцу,
 Пасьвячу яшчэ да ранку.
 Не, дарэмная спадзянка, —
 Зьнікнуць здань ніяк ня хоча.
 Трэба вывесці сялянку
 Па-за ганак, за капліцу...
 Яе позірк той што значыць,
 Што павабнага ў ім бачыць?

C h ó r

Czegoż oglądasz się? czego?
Co w nim widzisz powabnego?

G u ś l a r z

⁶²⁰ Przebóg, widmo kroku rusza!
Gdzie my z nią, on za nią wszędzie...
Co to będzie, co to będzie?

C h ó r

Gdzie my z nią, on za nią wszędzie.
Co to będzie, co to będzie?

Хор

Яе позірк той што значыць?
Што павабнага ў ім бачыць?

Г у с ь л я р

⁶²⁰ Божа! Прывід за ёй крочыць,
Дзе яна, ён побач, людзі!
Штосьці будзе... штосьці будзе...

Х о р

Дзе яна, ён побач, людзі,
Штосьці будзе... штосьці будзе...

DZIADY

CZEŚĆ IV

MIESZKANIE KSIĘDZA — STÓŁ NAKRYTY, TYLKO CO PO WIECZERZY —
KSIĄDZ — PUSTELNIK — DZIECI — DWIE ŚWIECE NA STOLE — LAMPA PRZED
OBRAZEM NAJŚWIĘTSZEJ PANNY MARYI — NA ŚCIENIE ZEGAR BIJĄCY

Ich hob alle mürbe Leichenschleier auf, die in Särgen lagen — ich entfernte den erhabenen Trost der Ergebung, bloss um mir immer fort zu sagen: „Ach, so war es ja nicht! — Tausend Freuden sind auf ewig nachgeworfen in Grüfte und Du stehst allein hier und überrechnest sie!” Dürftiger! Dürftiger! Schlage nicht das ganze zerrissene Buch der Vergangenheit auf!... Bist Du noch nicht traurig genug?

Jean Paul

«Podniosłem wszystkie zmurszałe całuny leżące w trumnach; oddaliłem wzniosłą pociechę rezygnacji, jedynie po to, by sobie wciąż mówić: — Ach, przecież to tak nie było! Tysiąc radości zrzucano na zawsze w doły grobowe, a ty samotnie tu stoisz i je przeliczasz. Biedaku! biedaku! całej zdartej księgi przeszłości nie otwieraj!... Czyż jeszcze nie dosyć ci smutno?»

Jean Paul

K s i ą d z

Dzieci, wstawajmy od stoła!
Teraz, po powszednim chlebie,
Klękajcie przy mnie dokoła,
Podziękujmy Ojcu w niebie.
Dzień dzisiejszy Kościół święci
Za tych spółchrześcijan dusze,
Którzy spomiędzy nas wzięci
Czyscowe cierpią katusze.
Za nich ofiarujmy Bogu,

(rozklada książkę)

10 Oto stosowna nauka.

Д З Я Д Ы

ЧАСТКА IV

ДОМ КСЯНДЗА — СТОЛ НАКРЫТЫ, ТОЛЬКІ ШТО СКОНЧЫЛАСЯ ВЯЧЭРА —
КСЁНДЗ — ПУСТЭЛЬНІК — ДЗЕЦІ — НА СТАЛЕ ДЗЬВЕ СЬВЕЧКІ — ЛЯМПАДА
ПЕРАД АБРАЗОМ БОЖАЙ МАЦІ — НА СЫЦЯНЕ ГАДЗІНЬНІК З БОЕМ

Ich hob alle mürbe Leichenschleier auf, die in Särgen lagen — ich entfernte den erhabenen Trost der Ergebung, bloss um mir immer fort zu sagen: „Ach, so war es ja nicht! — Tausend Freuden sind auf ewig nachgeworfen in Grüfte und Du stehst allein hier und überrechnest sie!“ Dürftiger! Dürftiger! Schlage nicht das ganze zerrissene Buch der Vergangenheit auf!... Bist Du noch nicht traurig genug?

Jean Paul

«Я зьняў усе жалобныя пахавальныя покрывы, што ляжалі ў трунах, я заглушыў велічную суцяшальнасьць ўсёдаравальных прамоваў, каб толькі зноў і зноў паўтараць сабе: «Ах, усё гэта было ня так! Тысячы весялосьцяў назаўсёды скінутыя ў бездань, і вось ты стайш тут самотна і ўспамінаеш іх! Пакутнік! Пакутнік! Не чытай адразу ўсю разарваную кнігу мінулага. Ці ня досыць жалю!»

Жан Поль

К с ё н д з

- ^{1*} Выйдзем, дзеці, з-за стала,
Зараз, па надзённым хлебе,
Мы памолімся. Хвала
Айцу нашаму на небе.
- ^{5*} Дзень увесь — імша ў касьцёле, —
Хрысьціянскіх душаў сьвята,
Што ад нас вышэйшай воляй
На пакуты ў чысьцец ўзяты.
Ахвяруем за іх Богу.

(раскрывае кнігу)

- ¹⁰ Вось najlepшая навука.

D z i e c i

(czytają)

«Onego czasu...»

K s i ą d z

Kto tam? kto tam stuka?

(Pustelnik wchodzi ubrany dziwacznie)

D z i e c i

Jezus, Maryja!

K s i ą d z

Któż to jest na progu?

(zmieszany)

Ktoś ty taki?... po co?... na co?

D z i e c i

Ach, trup, trup! upiór, ladaco!

W imię Ojca!... zgiń, przepadaj!

K s i ą d z

Ktoś ty, bracie? odpowiadaj.

P u s t e l n i k

(powolnie i smutnie)

Trup... trup!... tak jest, moje dziecko.

D z i e c i

Trup... trup... ach! ach! nie bierz tata!

P u s t e l n i k

Umarły!... o nie! tylko umarły dla świata!

²⁰ Jestem pustelnik, czy mnie rozumiecie?

Д з е ц і

(чытаюць)

«Часам тым...»

К с ё н д з

Хто там? Нехта ў дзьверы стукаў?

(Уваходзіць пустэльнік, дзіўна апрануты)

Д з е ц і

Ісус, Марыя!

К с ё н д з

Хто там ля парога?

(зьяўняцца)

Хто ты такі? Нашто? Навошта тут?

Д з е ц і

Мярцьвяк! Мярцьвяк! Нябожчык, склют!

Ах! Згінь... У імя Бога на крыжы!

К с ё н д з

Брат, стой, хто ты? Ня бойся. Адкажы.

П у с т э л ь н і к

(павольна, са смуткам)

Так... Труп! Нябожчык, мае дзеці.

Д з е ц і

^{18*} Ах! Тату не кранай! Што ж гэта!?

П у с т э л ь н і к

О не, нябожчык толькі я для сьвету!

²⁰ Пустэльнік я! Мiane вы зразумейце!

K s i ą d z

Skąd przychodzisz tak nierano?
 Kto jesteś? jakie twe miano?
 Kiedy się tobie przypatruję z bliska,
 Zdaje się, że cię kiedyś widziałem w tej stronie.
 Powiedz, mój bracie, jakiegoś ty rodu?

P u s t e l n i k

O tak! tak, byłem tutaj... o, dawno! za młodu!
 Przed śmiercią!... będzie trzy lata!
 Lecz co tobie do mego rodu i nazwiska?
 Gdy dzwonią po umarłym, dziad stoi przy dzwonie;
 30 Pytają ludzie, kto zeszedł ze świata.

(udając dziada)

«A na co ta ciekawość? zmów tylko pacierze.»
 Otoż ja także umarły dla świata.
 Na co tobie ciekawość, zmów tylko pacierze.
 Nazwiska,

(patrzy na zegar)

jeszcze rano... powiedzieć nie mogę;
 Idę z daleka, nie wiem, z piekła czyli z raju,
 I dążę do tegoż kraju;
 Mój Księżu, pokaż, jeśli wiesz, drogę!

K s i ą d z

(łagodnie, z uśmiechem)

Dróg śmierci pokazywać nie chciałbym nikomu.

(poufale)

My, księża, tylko błędne prostujemy ścieżki.

P u s t e l n i k

(z żalem)

40 Inni błędzą, Ksiądz w małym, ale własnym domu,
 Czy to na wielkim świecie pokój lub zamieszki,
 Czy gdzie naród upada, czy kochanek ginie,

К с ё н д з

Куды ідзеш парой начною?
 Хто ты? Ці ёсьць імя зямное?
 Дазволь прыгледзецца бліжэй, быць можа,
 Дзесь бачыў я цябе. Што ж, нам паведай
 Адкуль ты, браце, і якога роду?

П у с т э л ь н і к

О так! Бываў я тут у маладосці годы!
 Да сьмерці!.. Будзе ўжо тры леты.
 Нашто імя маё табе патрэбна, ксёнжа?
 На пахаваньні ці выпытваюць у дзеда,
 30 Што б'е у звон па мёртвых: «Хто пайшоў са сьвету?»

(пераймае дзеда)

«Нашто цікавасьць, ты кажы малітву ціха».
 І я памёр, вось так, для сьвету.
 Нашто цікавасьць, ты кажы малітву ціха.
 Імя маё...

(глядзіць на гадзіннік)

Не, рана, каб паведаць мог бы,
 Іду здалёку... Зь пекла альбо раю,
 Ізноў імкнуся да таго я краю.
 Калі, мой ксёнжа, знаеш, пакажы дарогу.

К с ё н д з

(лагодна, з усьмешкай)

Шлях сьмерці не хачу паказваць анікому.
(даверліва)
 Аблудным могуць быць ксяндзы павадырамі.

П у с т э л ь н і к

(з жалем)

40 А іншыя ў малых пакоях свайго дому
 Блукаюць, не зважаючы, што за дзвярамі.
 Пакутуе народ, альбо каханак гіне,

O nic nie dbasz usiadłszy z dziećmi przy kominie.
 A ja się męczę, w słotnej, ciemnej porze!
 Słyszysz, jaki szturm na dworze?
 Czy widzisz łyskanie gromu?

(ogłąda się)

Błogosławione życie w małym własnym domu!

(śpiewa)

Kto miłości nie zna, ten żyje szczęśliwy,
 I noc ma spokojną, i dzień nietęskliwy*.

50

W cichym własnym domu!

(śpiewa)

Z pałaców sterczących dumnie
 Znijdź, piękna, do mojej chatki;
 Znajdziesz u mnie świeże kwiatki,
 Czułe serce znajdziesz u mnie.

Widzisz ptasząt zalecanki,
 Słyszysz srebrny szmer strumyka;
 Dla kochanka i kochanki
 Dosyć domku pustelnika**.

K s i ą d z

Kiedy tak chwalisz mój dóm i kominek,

60

Patrz, oto ogień służąca nakłada,

Siądź i ogrzej się; tobie potrzebny spoczynek.

P u s t e l n i k

Pogrzej się! dobra, Księżu, arcyprzednia rada!

(śpiewa pokazując na piersi)

Nie wiesz, jaki tu żar płonie,
 Mimo deszczu, mimo chłodu,

* Pieśń gminna (przyp. aut.).

** Z Szyllera (przyp. aut.).

І ты сядзіш спакойна зь дзецьмі пры каміне,
Сагрэты, злашчаны, а я ў слаце і цемры,
Ці чуеш: ураган які зрывае дзьверы,
Маланкі бліскаюць і стогнуць громы?

(азіраецца)

Ах, бласлаўёнае жыцьцё малога дому!

(сьпявае)

Хто мілосьці ня знаў, жыве той шчасьлівы,
І ўночы спакойна, і ўдзень не тужліва*

50 За сьценамі ўласнага дому!

(сьпявае)

Ты з палацаў да мяне
Сыдзеш, мілая, да хаткі,
Знойдзеш кветкі — нашы ўзгадкі, —
Сэрца чулае ўва мне.

Бачыш птушак заляцанкі,
Чуеш звон струменіка,
Для каханка і каханкі

58* Ёсьць будан пустэльніка**.

К с ё н д з

Калі мой дом ты хваліш і цяпло камінка,
60 Глядзі, служанка падкладае дровы,
Пагрэйся ў нас. Сядай, час варты адпачынку.

П у с т э л ь н і к

Пагрэйся... От парада, ксёнжа! От жа словы!

(сьпявае, паказвае на грудзі)

Ня ведаеш, вось тут палае
У дождж і град — агонь!

* Народная песьня (заўвага аўтара).

** З Шылера (заўвага аўтара).

Zawsze płonie!
 Nieraz chwytam śniegu, lodu,
 Na gorącym cisnę łonie;
 I śnieg tonie, i lód tonie,
 Z piersi moich para bucha,
 70 Ogień płonie!
 Stopiłby kruszce i głązy,
 Gorszy niż ten tysiąc razy,
 (*pokazując kominek*)
 Milion razy!
 I śnieg tonie, i lód tonie,
 Z piersi moich para bucha,
 Ogień płonie!

K s i ą d z

(*na stronie*)

Ja swoje, a on swoje; nie widzi, nie słucha.

(*do Pustelnika*)

Jednak do nitki przemoczony wszystkim,
 Zbladłeś, przeziąbłeś strasznie, drżysz jak listek.
 80 Ktokolwiek jesteś, długą przejść musiałeś drogę.

P u s t e l n i k

Kto jestem?... jeszcze rano... powiedzieć nie mogę.
 Idę z daleka, nie wiem, z piekła czyli z raję,
 A dążę do tegoż kraju.
 Tymczasem małą dam tobie przestrożę.

K s i ą d z

(*na stronie*)

Trzeba z nim, widzę, innego sposobu.

P u s t e l n i k

Pokaż... wszak dobrze wiesz do śmierci drogę?

Ён ува мне палае!
 Калі я сьнег бяру ў далонь,
 Ці лёд да сэрца прыціскаю,
 І сьнег кіпіць, і лёд зьнікае,
 І пара бухае з грудзей.
 70 Агонь палае!
 Стапіў бы скалы і крышталі,
 Мацнейшы ён за гэты ў зале
 (наказвае на камін)
 Ў мільён разоў! І ў тым запале
 І сьнег кіпіць, і лёд зьнікае,
 І пара бухае з грудзей.
 Агонь палае!

К с ё н д з

(у бок)

Ня слухае... палонны ён сваіх ідэй...

(да пустэльніка)

Аднак прамок наскрозь ты з ног да галавы,
 Увесь зьбялеў, дрыжыш сыцяблінкаю травы.
 80 Хто б ты ня быў, стаміўся цяжкаю дарогай.

П у с т э л ь н і к

Хто я... Не, вельмі рана, каб паведаць мог бы,
 Іду здалёку, зь пекла альбо раю,
 Ізноў імкнуся да таго я краю,
 Але тым часам дам табе перасьцярогу.

К с ё н д з

(у бок)

Паводзіць зь ім сябе іначай я павінны.

П у с т э л ь н і к

Шлях сьмерці ведаеш?! Мне пакажы дарогу!

K s i ą d z

Dobrze, gotowem na wszelkie usługi,
Lecz od twojego wieku aż do grobu
Gościniec jest arcydługi.

P u s t e l n i k

(z pomieszaniem i smutnie sam do siebie)

⁹⁰ Ach, tak prędko przebiegłem gościniec tak długi!

K s i ą d z

Dlatego jesteś znużony i chory.
Posil się; wraz przyniosę jadło i napoje.

P u s t e l n i k

(z obląkaniem)

A potem pójdziem?

K s i ą d z

(z uśmiechem)

Zróbmy na drogę przybory.

Czy dobrze?

P u s t e l n i k

(z roztargnieniem i nieuwagą)

Dobrze.

K s i ą d z

Chodźcie, dzieci moje!

Oto mamy w domu gościa;
Nim ja powrócę, bawcie jegomościa.

(odchodzi)

D z i e c k o

(oglądając)

Czemu waspan tak jesteś dziwacznie ubrany?
Jak strach albo rozbojnik, co to mówią w bajce,

К с ё н д з

Выводзіць на дарогу, праўда, — доўг мой,
Але ад веку і да змроку дамавіны
Табе той шлях, павер мне, будзе доўгім!

П у с т э л ь н і к

(зб'янтэжана, са смуткам, сам да сябе)

90 Ах, як імкліва я прабег шлях доўгі!

К с ё н д з

Таму ты вельмі змучаны і хворы.
Мацунак трэба. Ежу прынясу, напоі.

П у с т э л ь н і к

(шалёна)

А потым пойдзем?

К с ё н д з

(з усьмешкай)

Зробім на дарогу зборы.
Ты згодны?

П у с т э л ь н і к

(разгублена і няўважліва)

Так.

К с ё н д з

Ня стойце, дзеткі, вы за мною,
Мы ў доме нашым маем госьця,
Пакуль прыйду, пабаўце ягамосьця.
(выходзіць)

Д з і ц я

(разглядае пустэльніка)

Чаму васпан апрануты дзівосна?
Як страх альбо злачынец зь нейкай байкі, —

Z różnych kawałków sukmany,
 100 Na skroniach trawa i liście,
 Wytarte płótno, przy pięknej kitajce?

(postrzega sztylet, Pustelnik chowa)

Jaka to na sznurku blacha?
 Różne paciórki, wstążek okrajce?
 Cha cha cha cha!
 Dalibóg, waspan wyglądasz na stracha!
 Cha cha cha cha!

P u s t e l n i k

(zrywa się i jakby przypomina się)

O dziatki, wy się ze mnie śmiać nie powinniście!
 Słuchajcie, znałem pewną kobietę za młodu,
 Tak jak ja nieszczęśliwą, z takiego powodu!
 110 Miała taką sukienkę i na głowie liście.
 Gdy weszła do wsi, cała wieś nawałem,
 Uragając się z jej biedy,
 Pędzi, śmieje się, wykrzyka,
 Podrzyżnia, palcem wytyka;
 Ja się raz tylko, raz tylko zaśmiałem!
 Kto wie, jeśli nie za to?... słuszne sądy Boże!
 Lecz któż mógł przewidzieć wtedy,
 Że ja podobną sukienkę włożę?
 Ja byłem taki szczęśliwy!

(śpiewa)

120 Kto miłości nie zna, ten żyje szczęśliwy,
 I noc ma spokojną, i dzień nietęskliwy.

(Ksiądz przychodzi z winem i talerzem)

P u s t e l n i k

(z wymuszoną wesolością)

Księżu, a lubisz ty smutne piosenki?

Пашыты ўбор з акраўкаў розных,
 100 На скронях ссохлая трава і лісьце,
 101* Дзіравая кашуля, а пад ёй кітайка.

(заўважае стылет, пустэльнік хавае яго)

А на шнурочку, што там, бляха?
 Каралі вунь — нізанка шкла кавалкаў.
 Ха-ха ха-ха!
 Мой Бог, васпан, падобны вы да страху.
 Ха-ха ха-ха!

П у с т э л ь н і к

(схамянуўшыся, як бы ўспамінаючы)

Нядобра, дзеткі, што вы кпіце. Я калісьці,
 Паслухайце, і сам быў хлапчуком някёмным,
 Жанчыну бачыў — выгляд як і мой, нікчэмны:
 110 Сукенка рваная, на скронях — лісьце,—
 Да вёскі падышла; сяляне ўсім натоўпам
 Нябогу абступілі, з гікам захаплення
 Давай яе цкаваць насьмешкай, крыкам,
 Хто торгаў за плячо, хто пальцам тыкаў.
 Сьмяшок адзіны вырваўся ў мяне раптоўна.
 Ці не за тое ты мяне караеш, Божа!
 Цяпер на мне падобнае адзеньне,
 А хто, хто з нас наперад ведаць можа?
 Які я быў шчасьлівы!

(сьпявае)

120 Хто мілосьці ня знаў, жыве той шчасьліва,
 І ўночы спакойна, і ўдзень не тужліва!

(Ксёндз прыходзіць зь віном і ежай)

П у с т э л ь н і к

(з вымушанай весялосьцю)

Ці песьні сумныя ты любіш, ксёнжа?

K s i ą d z

Nasłuchałem się ich w życiu dosyć, Bogu dzięki!
Lecz nie traćmy nadziei, po smutkach wesele.

P u s t e l n i k

(śpiewa)

A odjechać od niej nudno,
A przyjechać do niej trudno*!

Prosta piosenka, ale dobrą myśl zawiera!

K s i ą d z

No! Potem o tem, teraz zajrzyjmy do misy.

P u s t e l n i k

Prosta pieśń! o! w romansach znajdziesz lepszych wiele!

(z uśmiechem biorąc książki z szafy)

¹³⁰ Księżu, a znasz ty żywot Heloisy?
Znasz ogień i łzy Wertera?

(śpiewa)

Tylem wytrwał, tyle wycierpiałem,
Chyba śmiercią bole się ukoją;
Jeślim płochym obraził zapałem,
Tę obrazę krwią okupię moją**.

(dobywa sztylet)

K s i ą d z

(wstrzymuje)

Co to ma znaczyć?... szalony! czy można?
Odbierzcie mu żelazo, rozdejmijcie pięście.
Jesteś ty chrześcijanin? taka myśl bezbożna!
Znasz ty Ewangeliją?

* Z pieśni gminnej (przyp. aut.).

** Z Getego (przyp. aut.).

К с ё н д з

Тых песень шмат я слухаў, воляй Божай!
Надзей ня траць, па смутку — час уцехаў самых!

П у с т э л ь н і к

(сьпявае)

Ад яе паехаць млосна,
Да яе — зусім няпроста*!

Няхітры сыпеў, а зьмест у ім сур'ёзны!

К с ё н д з

Пасьля раскажаш, зараз лыжку патрымаеш...

П у с т э л ь н і к

Няхітры сыпеў... ёсьць думкі лепшыя ў раманах.

(з усьмешкаю бярэ кніжку з шафы)

130* Жыцьцё нябеснай Эляізы, ксёнжа, знаеш?

131* А Вэртэра агонь і сьлёзы?

(сьпявае)

Зьведаў многа я выпрабаваньяў,

Сьмерць, хіба, мне толькі дасьць спакою,

Ці абразіў я каго каханьнем?

135* Заплачу за ўсё сваёй крывёю**.

(дастае стылет)

К с ё н д з

(стрымлівае яго)

Што робіш ты, шалёны?! Ці так можна?

Хутчэй жалеза ў похвы зноў пакласьці!

Ты хрысьціянін! Але думаеш бязбожна.

З Эвангельлем знаёмы?

* Народная песня (заўвага аўтара).

** З Гётэ (заўвага аўтара).

P u s t e l n i k

A znasz ty nieszczęście?

(chowa sztylet)

140 Ale dobrze! nie trzeba chwycić się przed porą,

(patrzy na zegar)

Skazówka na dziewiątej i trzy świece gorą!

(śpiewa)

Tylem wytrwał, tyle wycierpiałem,

Chyba śmiercią bole się ukoją;

Jeślim płochym obraził zapalem,

Tę obrazę krwią okupię moją.

Za coś dla mnie tyle ulubiona?

Za com z twoim spotkał się wejrzeniem?

Jedną wybrał z tylu dziewcząt grona,

I ta cudzym przykuta pierścieniem!

150 Ach, jeśli ty Getego znasz w oryginale,

Gdyby przy tym jej głos i dźwięk fortepianu!

Ale cóż? ty o Boskiej tylko myślisz chwale,

Oddany twego tylko powinnościom stanu.

(przerzucając książkę)

Wszakże lubisz książki świeckie?...

Ach, te to książki zbojeckie!

(ciska książkę)

Młodości mojej niebo i tortury!

One zwichnęły osadę mych skrzydeł

I wyłamały do góry,

Że już nie mogłem na dół skrócić lotu.

160 Kochanek przez sen tylko widzianych mamideł,

Nie cierpiąc rzeczy ziemskich nudnego obrotu,

Gardzący istotami powszedniej natury,

Szukałem, ach! szukałem tej boskiej kochanki,

Której na podślonecznym nie bywało świecie,

Którą tylko na falach wyobraźnej pianki

П у с т э л ь н і к

Знаеш ты няшчасьце?

(хавае тылет)

140 Што ж, добра, не прыйшла яшчэ хвіліна.
Палаюць сьвечкі тры...

(глядзіць на гадзіннік)

Дзявятая гадзіна.

(сьпявае)

Зьведаў многа я выпрабаваньяў,
Сьмерць, хіба, мне толькі дасьць спакою,
Ці абразіў я каго каханьнем?
Заплачу за ўсё сваёй крывёю.

Мне мілей цябе няма на сьвеце,
Ты чароўная, нібы рамонак,
Родная, але ня мой ты квецік.
Прыкаваў цябе чужы пярсцёнак!

150 Калі ты Гётэ знаеш у арыгінале,
То галасок яе пад трэль фартэпіяна
Сам уяві... Пра што я! Не... Ты толькі хваліш
Пра сьвятасьць думкі — гэта абавязак сану.

(гартае кніжку)

Аднак жа любіш кніжкі сьвецкія, зямныя?..
155* Але ж разбойныя ўсе кніжкі тыя!

(сьціскае кніжку)

О, маладосьці неба і пакуты!
У іх зьнявечаны цягліцы маіх скрыдлаў, —
Я вышынёй бязьмежнай скуты,
І на зямлю не скіраваць мне лёту.

160 Каханак ува сьне спароджаных прывідаў,
Ня церпячы зямных дзей тлумнага звароту,
З пагардай да істот, на кім салённы смутак,
Шукаў, паўсюль шукаў той боскае каханай,
Якой у сонечным ніколі не бывае сьвеце,
Якую толькі ў хвалях пены ўяўнай

Wydeło tchnienie zapału,
 A żądza w swoje własne przystroiła kwiecie.
 Lecz gdy w czasach tych zimnych nie ma ideału,
 Przez terażniejszość w złote odleciałem wieki,
 170 Bujałem po zmyślonym od poetów niebie,
 Goniąc i błędząc, w błędach nieznużony goniec;
 Wreszcie, na próżno zbiegłszy kraj daleki,
 Spadam i już się rzucam w brudne uciech rzeki:
 Nim rzucę się, raz jeszcze spójrzę koło siebie!
 I znalazłem ją na koniec!
 Znalazłem ją blisko siebie,
 Znalazłem ją!... ażebym utracił na wieki!

K s i ą d z

Podzielał twoją boleść, nieszczęśliwy bracie!
 Lecz może jest nadzieja? są różne sposoby.
 180 Słuchaj, czy już od dawna doświadczasz choroby?

P u s t e l n i k

Choroby?

K s i ą d z

Czy już dawno płaczesz po twej stracie?

P u s t e l n i k

Jak dawno? dałem słowo, powiedzieć nie mogę:
 Kto inny powie tobie. Mam ją towarzysza,
 Zawszy z nim razem odbywamy drogę!

(ogląda się)

Ach, tu tak ciepło, wygodna zacisza;
 A na podworzu wichur, gromy, burza sroga!
 Mój towarzysz zapewne biedny drży u proga!
 Gdy nas razem wyroki nielitośne pędzą,
 Dobry Księżu, i jego przyjmij na gospodę.

Дыханьне страсьці мне стварала,
 І ў кветкі апранаў маіх мрой вецер.
 Але я ў часе тым ня бачыў ідэалу,
 І праз маруднасьць дзён, у залатым вяку
 170 Мінулага я прагнуў апынуцца;
 Лунаў у паэтычным паднябесьці,
 Блукаючы па пушчах, багне і пяску,
 Стамлёны, патанаў у брудную раку
 Уцех... А ўсё ж пасьпеў я азірнуцца!
 І вось яна! Знайшоў! Ня там, ня дзесьці, —
 Каля сябе! Мой лёс быў да яе імкнуцца —
 Каб назаўсёды страціць на сваім шляху.

К с ё н д з

Я разумею боль твай, нешчасьлівы браце,
 Ва ўсім надзея ёсьць. Ты сам ня йдзі ў пақору
 180 Сваёй журбе. Паслухай, а даўно ты хворы?

П у с т э л ь н і к

Я хворы?

К с ё н д з

Ці даўно гаруеш ты па страце?

П у с т э л ь н і к

Даўно? Я слова даў, паведаць не магу.
 А можа іншы хто раскажа... Сябар мой...
 Заўжды мы дзелім зь ім і радасьць, і тугу.

(азіраецца)

Ах, як угульна, цёпла тут. Мір і спакой!
 Хаця знадворку дождж і стогны ветру злога,
 Чакае сябар мой, напэўна, ля парога...
 Нас разам вір кудасаў грозных наганяе.
 Ах, сябра ў дом пусьці, сучеш яго бяду.

K s i ą d z

190 Nigdy nie zamykałem drzwi moich przed nędzą.

P u s t e l n i k

Ale stój, stój, mój bracie, ja sam go przywiode.

(odchodzi)

D z i e c i ę

Cha cha cha! tato, co się jemu dzieje?

Biega i gada ani to, ni owo.

Jakie dziwaczne ubiory!

K s i ą d z

Dzieci, będzie ten płakał, kto się z płaczu śmieje!

Nie śmiejcie się! to człowiek bardzo biedny, chory.

D z i e c i

Chory? a on tak biega, wygląda tak zdrowo!

K s i ą d z

Zdrów na twarzy, lecz w sercu głębokie ma rany.

P u s t e l n i k

(ciągnąc gałąź jedliny)

Chodź, bracie, chodź tu!...

K s i ą d z

(do Dzieci)

On ma rozum pomieszany.

P u s t e l n i k

(do jodły)

200 Chodź, bracie, nie lękaj się dobrego księżyny.

D z i e c i

Tato! ach, patrzaj, co on w ręku niesie:

Jak zbójca z wielką gałęzią jedliny.

К с ё н д з

190 Перад няшчасным дзверы я не зачыняю.

П у с т э л ь н і к

Стой, стой, дазволь яго я прывяду.

(сыходзіць)

Д з і ц ё

Ха-ха-ха, тата, хто такое бачыў?

Адзеньне ў дзірках напалову,

І бегае, і абы што гаворыць.

К с ё н д з

Хто з гора пасьямецца — той і сам заплача,

Ня сьмейся, чалавек ён бедны, вельмі хворы.

Д з е ц і

Ён хворы! Але бегае, нібы здаровы.

К с ё н д з

Здаровы з твару, а на сэрцы мае рану.

П у с т э л ь н і к

(цягне яловую галіну)

Эй, брат, хадзі, хадзі.

К с ё н д з

(да дзяцей)

Вар'ят рахманы.

П у с т э л ь н і к

(да елкі)

200 Брат мой, хадзі, пагрэйся ля каміна.

Д з е ц і

Ах, тата! Паглядзі, што цягне ў дом ён.

Разбойнік, быццам бы, — трымае сук яліны.

P u s t e l n i k

(do Księdza, ukazując gałąź)

Pustelnik przyjaciela znajdzie chyba w lesie!
Może cię zdziwia jego postać?

K s i ą d z

Czyja?

P u s t e l n i k

Mojego przyjaciela.

K s i ą d z

Jako? tego kija?

P u s t e l n i k

Niezgrabny, jak mówiłem, wychowany w lesie.
Przywitaj się!

(podnosi gałąź)

D z i e c i

Co robisz? Co robisz? ach, zbójca!

Pójdźże precz, rozbojniku, nie zabij nam ojca!

P u s t e l n i k

O, prawda, moje dziatki, jest to wielki zbójca!
210 Ale on tylko sam siebie rozbija!

K s i ą d z

Upamiętaj się, bracie; do czego ta jodła?

P u s t e l n i k

Jodła? a Ksiądz uczony! o głowo ty, głowo!
Przypatrz się lepiej, poznaj gałąź cyprysową;
To pamiętki rozstania, mego losu godła.

(bierze książki)

П у с т э л ь н і к

(да ксяндза, наказвае на галіну)

Сяброў пустэльнік мае ў лесе цёмным.
Цябе здзіўляе яго постаць?

К с ё н д з

Што? Чыя?

П у с т э л ь н і к

Майго прыяцеля.

К с ё н д з

Каго? Таго кія?

П у с т э л ь н і к

Нязграбны, так, ён навучаўся ў лесе цёмным,
Дык павітайся!

(узьнімае галіну)

Д з е ц і

Стой! Што робіш? Ах, пракляты
Забойца! Прэч пайшоў, заб'еш нам тату!

П у с т э л ь н і к

210 Так, дзеткі, ён забойца люты і заклёты,
Заб'е... але сябе сам толькі, як і я.

К с ё н д з

Апамятайся, брат, навошта елка гэта?

П у с т э л ь н і к

213* Ня елка, аджа галава, ах, ксёндз вучоны.
Прыгледзься лепей — кіпарыс зялёны —
Мой сымбаль лёсу і растанья мета.

(бярэ кніжкі)

Weź księgę i odczytaj dzieje zeszyłych wieków:
 Dwie były poświęcone krzewiny u Greków.
 Kto kochał, od swej lubej ukochany wzajem,
 Błogie włosy mirtowym przyozdabiał majem.

(po pauzie)

Jej ręką ułamana gałąź cyprysowa
 220 Zawsze mi przypomina ostatnie «bądź zdrowa!»
 Przyjąłem ją, schowałem, dotąd wiernie służy!
 Nieczuła, lepsza od tych niby czułych ludzi.
 Jej płacz mój nie rozśmiesza i skarga nie nudzi;
 Jedna mi pozostała, z przyjaciół tak wielu!
 Wszystkie tajniki serca mojego posiada;
 Jeśli chcesz o mnie wiedzieć, pytaj, przyjacielu,
 Zostawię was sam na sam, niech resztę wygada.

(do gałęzi)

Powiedz, jak dawno płacę lubej straty.
 Dawno to być musiało! przed dawnymi laty!
 230 Pamiętam, kiedy cyprys przyjąłem z jej ręki,
 Był to listeczek taki, ot taki maleńki;
 Zaniósłem, posadziłem na piasku, daleko...
 I gorącą łez moich polewałem rzeką.
 Patrz, jaka z liścia gałązka urosła,
 Jaka gęsta i wyniosła!
 Kiedy mię boleść ostatnia dotłoczy,
 Nie chcąc na zagniewane poglądać niebiosa,
 Okryłem mój grobowiec cieniem tych warkoczy.

(z łagodnym uśmiechem)

Ach, taki właśnie był kolor jej włosów
 240 Jak te cyprysu gałązki!
 Chcesz? pokażę.

(szuka i ciągnie od piersi)

Nie mogę odpiąć tej zawiązki.

(coraz z większym sileniem się)

Zawiązka miękka... z warkocza dziewicy...
 Lecz skorom tylko położył na łonie,

Раскажуць кнігі пра мінулыя гадзіны:
 Сьвятымі ў грэкаў дзьеве былі расьліны,
 Ня знаў хто ад каханай здраду і папрок,
 218* Той міртавы ў знак гонару насіў вянок.

(насьля паўзы)

Галінка кіпарыса мне напамніць словы,
 220 Калі яна яе зламала, — «Будзь здарова!»
 Галінку я схаваў, мне верна яна службыць!
 Нячулая? А чулыя ці болей людзі?
 Мой плач і скаргі цяжкія яе ня нудзяць,
 Адзіная з прыяцеляў цяпер са мною,
 Жыцьцё бадзяжнае хвіліну за хвілінай
 І тайны сэрца ведае мае. Вы зь ёю
 Паразмаўляйце, — я сам-насам вас пакіну.

(да галіны)

Паведай, як даўно па любай плачу.
 Даўно... Гады ідуць, не-не, імкліва скачуць!
 230 Я помню, кіпарыс узяў зь яе далоні,
 Маленькі лісьцік быў, што кудзюрок на скроні.
 Я пасадзіў яго далёка, на пустыні,
 І шчодра паліваў гарачых сьлёзаў плыняй.
 Пабач, якая зь лісьціка ўзышла галінка,
 Даволі сталая расьлінка!
 Калі ад гора страчу сьвету відарысы,
 Няхай закрыюць ад разгневаных нябёсаў
 Маю магілу косы кіпарыса.

(з лагоднай усмешкай)

Ах, колер быў яе валосаў,
 240 Што ў кіпарыса маладога.
 Глядзі!

(знаходзіць і цягне ад грудзей)

Не адарваць мне кудзерка малаго!

(штораз з большым намаганьнем)

Ах, кудзюрочак ад дзясочых косаў...
 Як толькі да сябе яго прыклаў,

Opasała mię wkoło na kształt włosienicy;
 Pierś przejada... w ciało tonie!...
 Tonie, tonie, i wkrótce przetnie mi oddechy!
 Wiele cierpię! ach! bo też wielkie moje grzechy!

K s i ą d z

Uspokój się, uspokój! przyjm słowo pociechy!
 Ach, tak okropne bole, moje dziecię,
 250 Za twe na ziemi jakieżkolwiek grzechy
 Przyjmie w rachunku Bóg na tamtym świecie!

P u s t e l n i k

Grzechy? i proszę, jakież moje grzechy?
 Czyliż niewinna miłość wiecznej godna męki?
 Ten sam Bóg stworzył miłość, który stworzył wdzięki.
 On dusze obie łańcuchem uroku
 Powiązał na wieki z sobą!
 Wprzód, nim je wyjął ze światłości stoku,
 Nim je stworzył i okrył cielesną żalobą,
 Wprzódy je powiązał z sobą!
 260 Teraz, kiedy złych ludzi odłącza nas ręka,
 Rozciąga się ten łańcuch, ale się nie spęka!
 Czucia nasze dzielącej uległe przeszkodzie,
 Chociaż nigdy nie mogą napotkać się z bliska,
 Przecież zawsze po jednym biegają obwodzie,
 Łańcuchem od jednego skreślone ogniska.

K s i ą d z

Jeżeli Pan Bóg złączył, ludzie nie rozłączą!
 Może się troski wasze pomyślnie zakończą.

P u s t e l n i k

Chyba tam! gdy nad podłym wzbijemy się ciałem,
 Złączy się znowu jedność, dusza z duszą zleje;

244* У грудзі валасьніцай корстка ўрос ён
 І сотнямі асіных джалаў запалаў,
 Упіўся ў цела. Боль мой несучешны!
 Вялікія пакуты. Ах! Я вельмі грэшны!

К с ё н д з

Цішэй! Ты словы шчырае спагады
 Прымі. Нясьцерпны боль, ах, дзеці, дзеці!
 250 Пакайся за грахі — адна парада, —
 Гасподзь даруе іх на іншым сьвеце!

П у с т э л ь н і к

Грахі? У чым яны? Няўжо то праўда —
 Нявінная мілосьць жахлівай мукі варта?
 Даў Бог каханьне і прывабнасьць дзеля жарту?
 Душы абедзьве ланцугом выроку
 Зьвязаў навечна ў зорную хвіліну!
 А да таго, як ўзяў іх са сьвятла вытоку
 І скураю пакрыў, бы тленнаю прасьцінай —
 Душа была адзінай!
 260 Цяпер вакол нас мора злосьці б'еца,
 Расьцягнуты ланцуг, але яшчэ ня рвецца,
 Нам разысьціся назаўжды перашкаджае,
 Але нідзе ня можам мы спаткацца блізка,
 І лёс душы дзьве разам вымушае
 Кружыцца з прыхамаці вольнага вятрыска...

К с ё н д з

266* Што Бог зьяднаў, то разьяднаць ня могуць людзі,
 Пакуты вашы скончацца, мо шчасьце будзе.

П у с т э л ь н і к

Хіба вось узьяцім над сваім прахкім целам,
 Душа з душой зьліюцца ў новай дзеі,

270 Bo tutaj wszelkie dla nas umarły nadzieje,
Tutaj ja się z mą lubą na wieki rozstałem!

(po pauzie)

Obraz tego rozstania dotąd w myśli stoi.
Pamiętam, śród jesieni... przy wieczornym chłodzie;
Jutro miałem wyjechać... błędę po ogrodzie!
W rozmyślaniu, w modlitwach szukałem tej zbroi,
Którą bym odział serce, miękkie z przyrodzenia,
I wytrzymał ostatni pocisk jej spojrzenia!
Błądziłem po zaroślach, gdzie mnie oczy niosą.
Noc była najpiękniejsza! Pamiętam dziś jeszcze:

280 Na kilka godzin pierwej wylały się deszcze,
Cała ziemia kroplistą połyskała rosą.
Doliny mgła odziewa jakby morze śniegu;
Z tej strony chmura gruba napędzała lawy,
A z tamtej strony księżyc przezierał bladawy,
Gwiazdy toną w błękicie po nocnym obiegu.
Spójrzę... jak raz nade mną świeci gwiazdka wschodnia;
O, znam ją odtąd dobrze, witamy się co dnia!
Spójrzę na dół... na szpaler... patrz, tam przy altanie,
Ujrzałem ją niespodzianie!

290 Suknią między ciemnymi bielejąca drzewy
Stała w miejscu, grobowej podobna kolumnie;
Potem biegła, jak lekkie zefiru powiewy,
Oczy zwrócone w ziemię... nie spójrzała ku mnie!
A lica jej bardzo blade.
Nachylałem się, zajrzę z boku,
I dojrzałem łezkę w oku;
«Jutro, rzekłem, jutro jadę!»
«Bądź zdrow!» odpowie z cicha: ledwie posłyszałem,
«Zapomnij!»... Ja zapomnę? o! rozkazać snadno!

300 Rozkaż, luba, twym cienióm, niechaj wraz przepadną
I niech zapomną biegać za twym ciałem!...

270 Бо тут, паміж людзей, памерлі ўсе надзеі,
Растаньне вечнае для нас на сьвеце белым.

(пасля паўзы)

Перада мной мінулага ўстае карціна:
Іду па садзе. Восень. Холаду павевы,
Малітваў і псальмоў перабіраю сьпевы,
Каб думы зьбіць — на ранку зьехаць я павінны,
Як адшукаць для сэрца, мяккага адвеку,
Браню — стрываць апошніх словаў небасьпеку!
Блукаў па зарасьцях, куды глядзелі вочы,
Была прыемнай ноч. Таксама ўспамінаю:

280 Расінкамі пакрылася ўся шыр зямная,
Прайшоў нядаўна невялікі дожджык,
Імгла ахутала разлогі, быццам мора сьнегу,
А з края аднаго ідзе, лавінай, хмара —
З другога — месяц прычакаў зары пажару.
У небе зоркі тонуць па начным абегу,
А ўверсе — астрачка мігціць усходняя,
З тае пары вітаюся я зь ёй штодня!
Я паглядзеў вакол... Там, блізка, ля альтанкі,
Прыкмеціў неспадзянкі, —

290 Бялеецца сукенка паміж дрэваў цёмных...
Яна стаіць, як помнік над магілай,
Зірнула і адбегла, матыльку падобна,
Спынілася, а вочы ўзьняць ня мае сілы.
На бледным твары выраз мукі, жалю,
А на шчацэ зіхціць сьлязінка,
Я непрыкметнай падышоў сьцяжынкай:
«На раніцу, — сказаў, — зьяжджаю».
«Бывай», — мне адказала... Я пачуў ледзь-ледзь:
«Забудзь!» Забудзь! О, лёгка толькі гаварыць!
300 Скажы, ці можаш, любая, свой цень скарыць,
Каб за табою не пасьмеў ляцець?

Rozkazać snadno!
Zapomnij!!

(śpiewa)

Przestań płakać, przestań szlochać,
Idźmy każdy w swoją drogę,
Ja cię wiecznie będę...

(urywa śpiewanie)

wspominać,

(kiwa głową)

(śpiewa)

Ale twoją być nie mogę!

Wspominać tylko?... jutro, jutro jadę!
Chwytam za rączki i na piersi kładę.

(śpiewa)

310 Najpiękniejsza, jak aniołek raju,
Najpiękniejsza ze wszystkich dziewica,
Wzrok niebieski, jako słońce w maju
Odstrzelone od modrych wód lica.

Pocałunek jej, ach, nektar boski!
Jako płomień chwyta się z płomieniem,
Jak dwóch lutni zlewają się głoski
Harmonijnym ożenione brzmieniem.

320 Serce z sercem zbiega, zlatuje się, ściska,
Lica, usta łączą się, drżą, palą,
Dusza wionie w duszę... niebo, ziemia pryska
Roztopioną dokoła nas falą*!

Księżo! o nie! ty tego nie czujesz obrazu!
Ty cukrowych ust lubej nie tknąłeś ni razu!

* Z Szyllera (przyp. aut.).

О, лёгка толькі гаварыць!
Забудзь!!

(сьпявае)

Годзе сэрцу палыхаць,
Кожны выйдзе на шлях свой,
Буду век цябе...

(абрывае сьпеў)

помніць...

(ківае галавой)

(сьпявае)

Не магу я быць тваёй.

Ах, толькі помніць: «Раніцай зьяжджаю»...
Бяру за рукі, лёгка паціскаю.

(сьпявае)

310 Пекная, як сам анёлак раю,
Прыгажэйшая за ўсіх дзяўчына,
Погляд ясны, быццам сонца ў маі,
Што люструецца ў крыніцы плыннай.

Пацалунак — кветкі боскай песьцік
Як прамень зьліваецца з праменем,
Як сплятаюцца дзвюх лютняў песьні
У гармонію адным імкненьнем —

320 Сэрцы, вусны сьцяліся ўжо разам!
І душа душу пачуцьцем паліць
321* Неба і зямля адзіным зьвязам
Каля ног трапечуць, б'юцца хваляй*!

Ах, ксёнжа, не прачуеш ты майго расказа,
Бо не кранаў каханкі вуснаў ані разу,

* З Шылера (заўвага аўтара).

Niech ludzie świeccy bluźnią, szaleją młokosy,
 Serce twe skamieniało na natury głosy.
 O! luba, zginałem w niebie,
 Kiedym raz pierwszy pocałował ciebie!

(śpiewa)

Pocałunek jej, ach, nektar boski!
 Jako płomień chwyta się z płomieniem,
 330 Jak dwóch lutni zlewają się głoski
 Harmonijnym ożenione brzmieniem.

(chwyta Dziecię i chce pocałować; Dziecię ucieka)

K s i ą d z

Czegoż boisz się sobie równego człowieka?

P u s t e l n i k

Przed nieszczęśliwym, ach, wszystko ucieka,
 Jakby przed straszdyłem z piekła!
 Ach, tak! i ona przede mną uciekła!
 «...Bądź zdrów!»... i w długiej ulicy
 Niknie na kształt błyskawicy.

(do Dzieci)

I czegoż ona przede mną uciekła?
 Czylim ją śmiałym przeraził wejrzeniem?
 340 Czyli słówkiem lub skinieniem?
 Muszę przypomnieć!

(przypomina)

Tak się w głowie kręci!...

Nie! nie! ja wszystko widzę jak na dłoni,
 Nie zgubiłem żadnego wyrazu z pamięci;
 Dwa tylko słowa powiedziałem do niej.

(z żalem)

Księżo, dwa tylko słowa!
 «Jutro! bądź zdrowa!»
 «Bądź zdrów!»... gałązkę odrywa, podaje...

Блюзьнераць хай гулякі ў сьвеце — тваё сэрца
 326* Ўжо скамянелае, ці здатна разагрэцца?
 О, любая, я зьведаў неба вышыню
 Калі цябе пацалаваў упершыню!

(сьпявае)

Пацалунак — кветкі боскай песьцік
 Як прамень зьліваецца з праменем,
 330 Як сплятаюцца дзвюх лютняў песьні
 У гармонію адным імкненьнем.

(хапае дзіцё і хоча пацалаваць; дзіцё ўцякае)

К с ё н д з

Ня бойся, ён нам роўны чалавек, набожны...

П у с т э л ь н і к

Ад нешчасліўца уцякае кожны,
 Нібыта ад страшыдла зь пекла!
 Ах, і яна таксама зьбегла!
 «Бывай здаровы!» — і па-за вясніцамі
 Зьнікае вокамгненнай бліскавіцаю.

(да дзяцей)

Чаму так хутка ад мяне пабегла?
 Чым напалохаў? Позіркам нялоўкім?
 340 Ці гэстам альбо слоўкам?
 Прыпомніць мушу...

(узгадвае)

Змрочнае насланьне...

Ах! Не! Як на сваёй далоні, бачу
 Выразныя малюнкi нашага растанья,
 А словы разьвітанья? Ці няўжо іх страчу?

(з жалем)

Ах, ксёнжа, разьвітанья словы:
 «Зьяжджаю я... Бывай здарова!»
 «Бывай... — і кіпарысаву галінку адрывае, —

«Oto jest, rzekła, co nam tu

(na ziemię pokazuje)

zostaje!

Bądź zdrow!» — i w długiej ulicy

350 Niknie na kształt błyskawicy!

K s i ą d z

Młodzieńcze, ja głęboko czuję, co cię boli!

Lecz słuchaj, są tysiące biedniejszych od ciebie.

Ja sam już nie na jednym płakałem pogrzebie.

Po ojcu i po matce już mówię pacierze,

Dwoje małych dzieciątek aniołkami w niebie;

Ach, i moja współniczka szczęścia i niedoli,

Małżonka moja, którą kochałem tak szczerze!...

Ale cóż robić? Pan Bóg daje, Pan Bóg bierze!

Niechaj się dzieje według Jego świętej woli.

P u s t e l n i k

(mocno)

360 Żona?

K s i ą d z

Ach, to wspomnienie serce mi rozdarło!

P u s t e l n i k

Jak to? gdzie się obróce, wszyscy płaczą żony!

Lecz ja nie winien, twojej nie widziałem żony!

(sposzrzega się)

Słuchaj! przyjmij pociechę, małżonku strapiony,

Żona twoja przed śmiercią już była umarłą!

K s i ą d z

Jak to?

P u s t e l n i k

(mocniej)

Gdy na dziewczynę zawołają: żono!

Апошняе,

(паказвае на зямлю)

што лёс нам пакідае»,—

Сказала і па-за вясьніцамі

350 Зіхоткай зьнікла бліскавіцаю.

К с ё н д з

Мой браце, шчыра спачуваю твайму болю,

Павер ёсьць бядакі, не параўнаць з табою,

А колькіх я правёў да вечнага спакою,

І бацьку з маці ўжо даўно я пахаваў,

Анёлкамі на неба ўзяты дзетак двое,

Там і мая сяброўка шчасьця і нядолі,

Ах, мая жонка,— як яе кахаў!

Ну што ж рабіць, Бог да сябе забраў,

Няхай вяршыцца ўсё Ягонай воляй!

П у с т э л ь н і к

(моцна)

360 Што? Жонка!

К с ё н д з

Успамін той сэрца разрывае!

П у с т э л ь н і к

Чаму так, дзе не азірнуся — плач па жонках!

Віны няма — з тваёй ня быў знаёмы жонкай.

(схамянуўшыся)

Уцеху ад мяне прымі, мне бачна звонку,—

Ужо да сьмерці не была яна жывая.

К с ё н д з

Як то?

П у с т э л ь н і к

(мацней)

Бо дзеўчына, што жонкаю названа,

Już ją żywcem pogrzebiono!
 Wyrzeka się przyjaciół, ojca, matki, brata,
 Nawet... słowem, całego wyrzeka się świata,
 Skoro stanęła na cudzym progu!

K s i ą d z

370 Chociaż wyznania twoje mgła żalu pokrywa,
 Wszakże ta, której płaczesz, jest podobno żywa?

P u s t e l n i k

(z ironią)

Żywa? właśnie jest za co podziękować Bogu!
 Żywa? jako? nie wierzysz! cóż się tobie zdaje?
 Poprzysięgnę, uklęknę, palce na krzyż złożę,
 Ona umarła i ożyć nie może!...

(po pauzie z wolna)

Ależ bo różne są śmierci rodzaje:
 Jedna śmierć jest pospolita.
 Śmiercią tą starzec, kobieta,
 Dziecię, mąż, słowem, tysiące
 380 Ludzi umiera co chwila;
 I taką śmiercią Maryła,
 Którą widziałem na łące.

(śpiewa)

Tam u Niemnowej odnogi,
 Tam u zielonej rozłogi,
 Jaki to sterczy kurhanek?
 Spodem uwieńczon jak w wianek,
 W maliny, ciernie i głogi...

(przestaje śpiewać)

Ach, i to jest widok srogi,
 Kiedy piękność w życia kwiecie,
 390 Ledwie wschodząca na świecie,
 Żegnać się musi z lubym jeszcze światem!
 Patrz, patrz, błada na pościeli,

Жыўцом нібы ў зямельку пахавана.
 Ад бацькі, маткі, сёстраў, брата,
 Сябровак блізкіх і ад гульняў, сьвятаў,
 Адмовілася над чужым парогам.

К с ё н д з

370 Хаця, заслона жалю твае словы пакрывае,
 Па кім гаруеш, падаецца, што жывая?

П у с т э л ь н і к

(зь іроніяй)

Жывая? Так мне ёсьць за што аддзячыць Богу.
 Як? Ты ня верыш? Але што табе здаецца?
 Дык прысягну, укленчу ля крыжа, мой ксёнжа,
 Яна памерла і ажыць ня можа.

(пасья паўзы, павольна)

Сьмерць нам розная даецца,
 Ёсьць звычайная — будзёнка!
 Паміраюць муж, ці жонка,
 Дзед стары... Ох, паміраньне
 380 Адбываецца штохвілі.
 Так пайшла ад нас Марыля,
 Што сьпявала на паляне.

(сьпявае)

Там дзе Нёманавы плыні
 Струмяняцца па даліне,
 Быў зялёны курганок,
 А па ім, нібы вянок —
 387* Церні, ружы і маліна...

(перастае сьпяваць)

Ах, то жорсткая карціна,
 Калі пекнасьць ў жыцця квецце
 390 Толькі узышла на сьвеце,
 Разьвітацца мусіць зь любым сьветам.
 Бледная зьягла ў пасьцелі,

Jak na obłoczkach mglisty poranek!
Z płaczem dokoła stanęli:
I smutny ksiądz u łóżka,
I smutniejsza czeladka,
I smutniejsza od niej družka,
I smutniejsza od nich matka,
I najsmutniejszy kochanek.
400 Patrz, uchodzi z lica krasa,
Wzrok zapada i zagasa,
Ale jeszcze, jeszcze świeci;
Usta, gdzie się róża kwieci,
Wiedną, gubią blask szkarłatu,
I jak z piwoniji kwiatu
Wycięty wąski listeczek,
Taka siność jej usteczek.
Podniosła głowę nad łóżko,
Rzuciła na nas oczyma,
410 Głowa opada na łóżko,
W twarzyczce bladość opłatka,
Ręce stygną, a serduszko
Bije z cicha, bije z rzadka,
Już stanęło, już jej nie ma;
Oko to, niegdyś podobne słońku...
Czy widzisz, Księżo, pierścienie?
Smutna pamiątka została!
Jak w pierścionku
Brylant pała,
420 Takie jaśniały w oczach płomienie.
Lecz iskra duszy już się nie pali!
Błyszczą one jak rdzeni spróchniałej światełka,
Jak na gałązkach wody perełka,
Kiedy ją wicher skryształi.
Podniosła głowę nad łóżko,
Rzuciła na nas oczyma,

Як імглісты ў небе ранак.
Сталі побач і знямелі,
Смутны ксёндз каля галоўкі,
Засмучоная чалядка,
Засмучоная сяброўка,
І смутнейшая зь іх — матка,
Найсмутнейшы там каханак.
400 Паглядзі, краса спадае,
Позірк ясны замірае,
Але сьвеціць, яшчэ сьвеціць!
Вусны — былі ружа ў цьвеце, —
Бляск губляюць пурпуровы,
Як зь півоні выпадкова
Выляцеў пялёстак вузкі,
Сіні цень упаў на вусны.
Узьнялася ледзь над ложкам,
Абвяла усіх вачыма...
410 Потым сьцішылася ў ложку
Зь белаю смугой на твары.
Халаднеюць рукі, ножкі,
Сэрца б'ецца слаба, зараз
Перастане. Ах, дзяўчына!
Вочкі — зырккія рамонкі,
Зьзялі, быццам дыямэнты.
Паглядзі, яны схавалі
Промнік у маім пярсьцёнку —
Так палалі
420 Яскі трапяткія ў зэрках...
Духу іскры загасалі,
Як цьмянее бляск пэрлінкі,
Як вясёлыя расінкі
Застываюць у крышталі.
Узьнялася ледзь над ложкам,
Абвяла усіх вачыма.

Głowa opada na łóżko,
 W twarzyczce bladość opłatka,
 Ręce stygną, a serduszko
 430 Bije z cicha, bije z rzadka,
 Już stanęło... już jej nie ma!

D z i e c i ę

Umarła! ach, jaka szkoda!
 Słuchając płakałem szczerze.
 Czy to znajoma twoja, czy siostrzyczka młoda?
 Ale nie płacz, niechaj jej wieczny pokój świeci,
 Będziemy za nią co dzień mówili pacierze.

P u s t e l n i k

To jedna śmierć, moje dzieci;
 Ale jest straszniejsza druga,
 Bo nie umarza od razu,
 440 Powolna, bolesna, długa:
 Śmierć ta dwie społem osoby ugodzi,
 Lecz moje tylko zabija nadzieje,
 Drugiej bynajmniej nie szkodzi.
 Ona żyje, ona chodzi,
 Kilka drobnych łez wyleje,
 Potem w niej czucie rdzawieje,
 I została na kształt głazu.
 Ach, dwie osoby uderza od razu!
 Lecz moje tylko zabiła nadzieje,
 450 A jej bynajmniej nie szkodzi!
 Kwitnie życiem, kwitnie zdrowiem.
 Taką śmiercią umarła... kto? o nie... nie powiem!
 Nieprawdaż, dzieci? straszniejsza daleko,
 Gdy trup z rozwartą, ot tak, powieką.

(Dzieci uciekają)

Потым сьцішылася ў ложку
Зь белаю смугой на твары.
Халаднеюць рукі, ножкі,
430 Сэрца б'ецца слаба, зараз...
Перастала. Ах, дзяўчына!..

Д з і ц я
Памерла? Так? Якая страта!
Знаёмая альбо малодшая сястрыца?
Мы спачуваем шчыра. Мы і тата.
Хай ёй спакой адвечны сьвеціць,
Штодзень мы будзем за яе маліцца!

П у с т э л ь н і к
Бывае сьмерць такою, дзеці,
Але страшнейшая другая,
Што не бярэ, вось так, адразу,
440 Пакутлівая і даўгая,
Дваіх палоніць і за рукі водзіць —
І толькі нішчыць у мяне надзею,
А ёй ніколечкі ня шкодзіць,
Яна жыве, па сьвеце ходзіць,
Мо колькі сьлёз аброніць зь веек,
І пачуцьцё ў яе ржавее,
Накшталт жалезнага каркаса.
Дваіх палоніць сьмерць такая разам,
І толькі нішчыць у мяне надзею,
450 А ёй ніколечкі ня шкодзіць —
Здароўем і жыцьцём квітнее.
Хто так памёр... Сказаць ня сьмею!
Жахліва, дзеці, бо тут перад вамі
Стаіць мярцьвяк з адкрытымі вачамі.

(Дзеці ўцякаюць)

Jednak umarła!... kiedy płacę, ręce łamię,
 Zbiegli się ludzie dokoła,
 Wyciągają długie szyje,
 Jeden mówi, że ja kłamię,
 Drugi potrąca i woła:

460 «Patrz, szaleńcze, ona żyje!»

(do Księdza)

Nie wierz, choćby ci szyderce
 Po tysiąc razy mówili;
 Słuchaj, co mówi to serce:
 Nie masz, nie masz Maryli!

(po pauzie)

Jeszcze rodzaj śmierci trzeci:
 Śmierć wieczna, jak Pismo mówi.
 Biada, biada człowiekowi,
 Którego ta śmierć zabierze!
 Tą śmiercią może ja umrę, dzieci;
 470 Ciężkie, ciężkie moje grzechy!

K s i ą d z

Przeciwko światu i przeciwko sobie
 Cięższe twoje, niżeli przeciw Bogu, grzechy.
 Człowiek nie jest stworzony na łyzy i uśmiechy,
 Ale dla dobra bliźnich swoich, ludzi.
 Jakkolwiek w twardej Bóg doświadcza probie,
 Zapomnij o swym proszku, zważ na ogrom świata.
 Ta myśl wielka pomniejsze zapąły przystudzi.
 Sługa Boży pracuje do późnego lata,
 Gnuśnik tylko zawczasu zamyka się w grobie,
 480 Nim go Pan trąbą straszliwą przebudzi.

P u s t e l n i k

(zdziwiony)

Księżu! a to są czary? sztuka niepojęta!

(na stronie)

Памерла! Плачу несьціхана.
 І людзі зьбегліся наўкола,
 Хтось рот шырока разьзявае
 І лаецца майму падману,
 Другі сьмяецца, ва ўвесь голас
 460 Крычыць: «Вар’ят, яна жывая!»

(да ксяндза)

Ня вер пустому выскаляку,
 Якія чуткі б не тварылі,
 Мне сэрца, ксёндз, дало адзнаку —
 464* Няма, няма Марылі!

(насьля паўзы)

Ёсьць трэцяе аблічча сьмерці.
 Сьмерць вечная, як у Пісаньні,
 Таму ня будзе пакаяньня,
 Хто шлях зямны пры ёй завершыць,
 Яна мяне чакае, дзеці,
 470 Яна пільнуе дух мой грэшны.

К с ё н д з

І перад сьветам і перад сабою, чуеш,
 Ты больш, чым перад Панам Богам, грэшны,
 Бо чалавек ня дзеля сьлёз ці жартаў сьмешных
 Народжаны, а каб тварыць дабро ўсім людзям!
 На ўсё жыцьцё іспыты Бог табе рыхтуе,
 Забудзь пра драбязу сваю і перад сьветам
 Уласны гонар прыстудзі, мы разам будзем
 Гасподні слугі да апошніх летаў!
 Не ў час ў труне спачыць адно гультай спрабуе,
 480 Пакуль яго сам Бог трубою не абудзіць!

П у с т э л ь н і к

(зьдзіўлены)

О, ксёнжа мой! Неверагодна! Звышцудоўна!

(у бок)

Musi posiadać czarodziejskie sztuki
Albo też nas podsłuchał i wszystko pamięta.

(do Księdza)

Wszak ja od niej słyshałem też same nauki!
Cała rzecz słowo w słowo jak z ust jej wyjęta,
Przy owym pożegnaniu, owego wieczora.

(z ironią)

Właśnie, właśnie to była do kazania pora!
Słyszałem od niej słówek pięknobrzmiących wiele:
«Ojczyzna i nauki, sława, przyjaciele!»

490 Lecz teraz groch ten całkiem od ściany odpada,
Ja sobie spokojnie drzemię.

Kiedyś duch mój przy wieszczym zapalał się rymie,
Kiedyś budził mię ze snu tryumf Milcyjada.

(śpiewa)

Młodości, ty nad poziomy
Wylatuj, a okiem słońca
Ludzkości całe ogromy
Przeniknij z końca do końca!

Już tchnienie jej rozwiało te kształty olbrzymie!
Został się lekki cienik, mara blada,

500 Drobnouchne źdźbła odłamki,

Które lada motyl spasa,

Które by ona mogła wciągnąć z odetchnieniem;

A ona chce budować na tym proszku zamki!

Zrobiwszy mnie komarem, chce zmienić w Atlasa

Dźwigającego nieba kamiennym ramieniem.

Na próżno! jedna tylko iskra jest w człowieku,

Raz tylko w młodocianym zapala się wieku;

Czasem ją oddech Minerwy roznieci,

Wtenczas nad ciemne plemiona

510 Powstaje mędrzec, i gwiazda Platona

W długie wieki wieków świeci.

Няўжо тут дзеяць чарадзейства штукі!
Альбо падслухаў нас? Згадаў усё даслоўна...

(да ксядза)

Я чуў такія ж ад яе навукі!
Як з вуснаў яе ўзяты пасьялядоўна
У вечар той, у часе разьвітання.

(зь іроніяй)

О, так, была тады пара казаньня,
І колькі словаў вымаўлена чынных:
«Сябры, навука, слава і айчына!»
490 Ад сыцен цяпер нахшталт гароху, граду,
Яны адскокваюць стракатаю гурмой.
Калісь паэзія дух распаляла мой,
493* Спаць не давала слава Мільтыяда.

(сьпявае)

Маладосьць над даляглядам
Дзёрзка сонцам узьлятай,
Чалавецтва ўсё паглядам
497* Працінай ад края ў край!

І ўсё, што мроіў малады герой,
Разьвеяў подых любай, — толькі цень ад згадак
500 Лунае, як пылінка па-над ганкам,
Якую матылёк прагоніць часам,
Якую і яна ўдыхнуць магла б міжвольна,
А хоча збудаваць на ёй палацы, замкі.
504* Я камаром стаў, яна думае — Атлясам,
Які плячмі нябёсы зрушыць здольны.
Дарма! Адна іскрыца ёсьць у чалавека,
Якая запаляецца ў нясталым веку,
508* Мінэрва подыхам яе расквеціць,
І паўстае ў неразьвітых плямёнах,
510* Мудрэц, які заранкаю Плятона
Праз тысячу гадоў нам сьвеціць.

Iskrę tę jeśli duma rozżarzy w pochodnie,
 Wtenczas zagrzmi bohater, pnie się do szkarłatu
 Przez wielkie cnoty i przez większe zbrodnie,
 I z pastuszego kija robi berło świata
 Albo skinieniem oka stare trony wali.

(po pauzie, z wolna)

Czasem tę iskrę oko niebianki zapali,
 Wtenczas trawi się w sobie, świeci sama sobie
 Jako lampa w rzymskim grobie.

K s i ą d z

- 520 O nieszczęśliwy zapaleńcze młody!
 W żalach, które tak mocno zraniona pierś jąka,
 Że nie jesteś zbrodniarzem, odkrywam dowody;
 I że piękność, za którą twój się rozum błąka,
 Nie z samej tylko powabna urody.
 Jak z zapałem kochałeś, tak naśladowaj godnie
 Myślenia i uczucia niebieskiej istoty.
 Zbrodniarz ją kochający wróciłby do cnoty,
 A ty, niby cnotliwy, puszczasz się na zbrodnie!
 Jakakolwiek przeszkoda tutaj was rozdzieli:
 530 Idą ku sobie gwiazdy, choć je mgły zaciemnią,
 Mgła zniknie, gwiazda z gwiazdą na wieki się spoi,
 Łańcuchy tu wiążące prysną razem z ziemią,
 A tam nad ziemią znowu poznają się swoi,
 I namiętność, choć zbytnią, Pan Bóg wam przebaczy.

P u s t e l n i k

Jako? ty wiesz o wszystkim? co to wszystko znaczy?

(udaje głos Księdza)

Jej serce równie święte, jak powabne lice!...
 Łańcuch, który tu wiąże, nad ziemią opadnie!...

Зь іскрыцы той успыхвае паходня,
Што волату пакажа шлях вялікай мэты,
Праз дабрыню альбо злачынстваў сотню
З кія пастушага ён зробіць бармы сьвету,
Альбо адзіным махам трон трывалы скіне.

(пасля паўзы, павольна)

Нябянка іншы раз жыцьцё дасьць той іскрыне,
Тады яна ў сабе тлець будзе да канца,
519* Як у магільні рымскай кнот у каганца.

К с ё н д з

520 О, мой герой! У жалях, што так сэрца раняць
Ты не злачынец, а пакутнік страсьці.
Бляск гожаьці яе, што для цябе насланьне,—
Ня можа быць прычынай гора! Ці няшчасьце,
Што гэтак моцна ты кахаеш?
Насьледуй без хвілін ваганьня
Душу і пачуцьцё нябеснае істоты.
Вяртаецца злачынец, закаханы, ў цноту,
А ты цнатлівы — да злачынства парываеш!
Тут перашкода паўстае між вамі,
530 Вы зоркі дзьве схаваныя імглою,
Чакай, імгла спадзе перад вачамі,
І вы зьяднаецеся над зямлёю,
Растаўшыся зь зямнымі ланцугамі!
Вам пачуцьцё празьмернае Пан Бог прабачыць!

П у с т э л ь н і к

Ты ведаеш пра ўсё? Што гэта значыць?

(пераймае голас Ксяндза)

Яе душа, як твар прывабны, сьвеціць!
Зямны ланцуг на небе будзе зьбіты!

Ty wiesz o wszystkim, ty nas podsłuchałeś zdradnie,
 Wyłudziłeś tajemnicę
 540 Ukrywaną w sercu na dnie,
 O której przyjaciele nie wiedzą najszczerzi.
 Bo jedną rękę na cyprysu drzewie,
 A drugą kładąc na piersi,
 Zaprzysięgliśmy milczeć, i nikt o tym nie wie.

Ale tak, przypominam... tak, jednego razu,
 Kiedy przez czarodziejski pędzla wynalazek
 Odkradzione jej wdzięki przeniosłem w obrazek,
 Przyjaciołóm okazać chciałem cud obrazu.
 Lecz to, co mnie unosi, ich nawet nie ruszy,
 550 Czułość dla nich zabawą, która nam potrzeba;
 Nie mają oka duszy, nie przejrzą do duszy!
 Zimnym cyrklem chcą mierzyć piękności zalety!
 Jak wilk lub jak astronom patrzą na niebo.
 Inny jest wzrok pasterza, kochanka, poety.

Ach! ja tak ją na martwym ubóstwiam obrazku,
 Że nie śmiem licem skazić jej bezbronych ustek,
 I gdy dobranoc daję przy księżycu blasku
 Albo jeśli w pokoju lampa jeszcze płonie,
 Nie śmiem rozkryć mych piersi, z szyi odpiąć chustek,
 560 Nim jej listkiem cyprysu oczu nie zasłonię.
 A moi przyjaciele!... żałuję pośpiechu!...
 Jeden, gdy ubóstwienie w oku moim czyta,
 Ledwie zgryzioną wargą nie upuścił śmiechu,
 I rzekł ziewając: «at sobie kobiéta!»
 Drugi przydał: «jesteś dziecko!»...
 Ach, ten to starzec z swoim przeklętym rozumem
 Pewnie wydał nas zdradziecko!

Пра ўсё ты ведаеш, падслухаў нас нібыта,
 Прамовіў словы, што ў сакрэце,
 540 Былі у самым сэрцы скрыты
 Ад блізкіх нават мне людзей.
 Адну руку трымаючы на кіпарысе,
 Другую мы паднеслі да грудзей —
 Пра ўсё маўчаць навекі пакляліся.

І я... узгадваю... аднойчы
 Калі ў час жывапісу незнарок,
 Як па-над струнамі мэлёдыю смычок,
 Мой пэндзаль раптам вобраз вынайшаў дзявочы, —
 550 Сябрам малюнак паказаў. Ён іх ня ўзрушыў,
 551* Пачуцьці ім — забава. Нам — жыцьця патрэба,
 Душы ня мае вока, што ня бачыць душаў!
 Халодным цыркулем яны паставяць меты,
 На пекнасьці, як астраном на карце неба.
 Інакшы зрок каханкі маюць і паэты!

Кахаю гэтак, што на тым партрэце
 Я мілых вуснаў не наважуся крануцца,
 Шапну дабранач ёй пры зьяньні зор суквецця,
 Калі трапеча лямпа у пакоі, як лучынка,
 560 І я раскрыць каўнер ня сьмею, распрануцца,
 Пакуль на вочы кіпарысаву галінку
 Не пакладу ёй... Хтось з калегаў хутка
 Празн ! е пра журбы маёй прычыну —
 Нагода ёсьць пусьціць пасьмешку, чутку,
 Хтось пазяхне: «Ай, так сабе дзяўчына...»
 Другі дадасць: «Ды ён зусім дзіцятка».
 Ах, той стары, з праклятым розумам сваім
 Нас, пэўна, выдаў — вось разгадка!

(coraz z większym pomieszaniem)

Opowiedział na rynku, przed dziećmi, przed tłumem,
A ktoś z tych dziątek albo z gawiedzi

570 Przyszedł i księdzu wyznał na spowiedzi...

(z największym obłąkaniem)

Możeś ty mnie podstępnie badał na spowiedzi?

K s i ą d z

I na cóż nam te zdrady, spowiedź i podstępny?
Chociaż się dziwnym kłębkim twoja żalność gmatwa,
Lecz czy wzrok na bieg czucia nie jest całkiem tępy,
Temu do wywikłania tajemnica łatwa.

P u s t e l n i k

Prawda! lecz to są ludzkiej własności narowy,
Że, co dzień cały w sercu tkwi boleśnie,
Na noc przechodzi do głowy;
Wtenczas człowiek sam nie wie, co rozplecie we śnie.

580 Dawno, dawno!... raz miałem przypadek ten samy.

Po pierwszym z nią widzeniu wróciwszy do domu
Poszedłem spać, ni słówka nie mówiąc nikomu.

Nazajutrz, gdy dzieńdobry przyniosłem dla mamy:
«Co to jest, mówi do mnie, żeś taki pobożny?

Modlisz się przez noc całą, wzdychasz nieustannie
I litaniją mówisz o Najświętszej Pannie.»

Zrozumiałem i na noc zamknąłem podwoje,

Ale teraz nie mogę być równie ostrożny:

Nie mam domu; gdzie przyjdę, tam posłanie moje,

590 A często przez sen gadam... w myślach jak na fali!

Ustawna burza, zawieja,

Błyśnie i zmierzchnie,

Mnóstwo się zarysów skleja,

W jakieś tworzydło ocali,

I znowu pierzchnie.

(штораз з большым бянтэжаньнем)

Апавядаў на рынку дзецям, бабам, — а затым
З тых дзетак ці натоўпу хтосьці не стрымаўся,
570 На споведзі табе ва ўсім прызнаўся.

(зь вялікім шаленствам)

Маіх прызнанняў ты падступна дамагаўся?!

К с ё н д з

Нашто мне плёткі і шляхі падступныя?
Хоць блытаны расказ твой незвычайна,
Таму, чый зрок бяздушшам не прытуплены,
Няцяжка разгадаць каханка тайны.

П у с т э л ь н і к

То праўда! У людзей такая ёсьць натура,
Боль цэлы дзень у сэрцы сьцішана таіцца,
А ўночы ува сьне ўзьнікае бурай,
І выдаць можа чалавек душы тайніцы.
580 Даўно, даўно выпадак стаўся такі ж самы:
Па першым зь ёй спатканьні я прыйшоў дадому,
Лёг спаць, і слова не сказаўшы анікому,
Прыходжу ранкам з прывітаньнем я да мамы, —
Мне мовіць: «Сын, зрабіўся вельмі ты набожным,
Ноч безупынна шэпчаеш страсныя літаньні
586* Адною Марыі, найсьвяцейшай паньне».
Я зразумеў памылку — замыкаў пакой.
Цяпер жа не магу быць асьцярожным,
Ня маю дома, там, дзе лягу, — ложка мой.
590 Я часта летуценю, думкі нібы хвалі!
І шторм ідзе, і хмар кіпеньне,
Вось бліснулі маланкаў іклы,
Абрысаў тысяча ў імгненьне
Пачвараю адной паўсталі
Дый зноўку зьніклі.

Jeden tylko obrazek na zawsze wryty,
 Czy rzucam się na piasek i patrzę w głąb ziemną,
 Błyszczą jak księżyc w wodzie odbity:
 Nie mogę dostać, lecz błyszczą przede mną;
 600 Czyli wzrokiem od ziemi strzelę na błękitny,
 Za moim wzrokiem dokoła
 Płynie i postać anioła
 Aż na górne nieba szczyty.
 Potem jak orlik na żaglach pierza
 (*patrząc w górę*)
 Stanie w chmurze i z wysoka,
 Nim sam upadnie na zwierza,
 Już go zabił strzałą oka;
 Nie wzrusza się i z lekka w jednym miejscu chwieje,
 Jakby uplątany w sidło
 610 Albo do nieba przybity za skrzydło:
 Tak właśnie ona nade mną jaśnieje!
 (*śpiewa*)
 Czyli słońce światu płonie,
 Czy noc wciąga szatę ciemną;
 Jej wyglądam, za nią gonię,
 Zawsze przy mnie, lecz nie ze mną!

Otoż gdy ona stanie przed moimi oczyma,
 A sam jestem na polu albo w gajów cieniu,
 Na próżno każę milczeć, język nie dotrzyma,
 Przemówię do niej słówko, nazwę po imieniu,
 620 A zły człowiek podsłucha. Tak właśnie dziś rano
 Zdradliwie mię podsłuchano.
 Ranek był... wraz opiszę. Pamiętam dziś jeszcze,
 Na kilka godzin pierwej wylały się deszcze,
 W dolinach tuman na kształt prószącego śniegu,
 A na łąkach zaranna połyska się rosa,
 Gwiazdy w błękit tonały po nocnym obiegu:

Адзіны абразок ня можа ў цемры скрыцца,
 Я лягу на пясок, зірну ў зямныя нетры,
 Ён нібы месяц на вадзе іскрыцца,
 І не крануць яго, як не крануць паветра!
 600 Ці зрок імкне мой у нябёс крыніцу —
 А ён успыхвае за ім наўкола
 Выявай боскага анёла,
 Які на вышыню вышынь імчыцца,
 Пасьля, нібы арол, раскіне ветразь пер'я,
 (глядзіць у вышыню)
 Застыне паміж хмар высока,
 І перад тым, як рынуцца на зьвера,
 Таго заб'е стралою вока;
 Палонены ў цянётах далечы, лунае,
 І зь месца не скранецца ні на хвілю,
 610 Нібы прыбітыя да неба крыльлі...
 Яна вось гэтак нада мною зьзяе!

(сьпявае)

Альбо сонца ясна сьвеціць,
 Альбо ноч у чорным строі,
 Я сачу цябе па сьвеце,
 Ты са мной, хоць не са мною.

О так, калі яна ўстае перад вачамі,
 У чыстым полі ці ў гаі цяністым я,
 «Маўчы»,— прашу сябе дарэмна,— словы самі
 Зьлятаюць з вуснаў, раптам вымаўлю імя.
 620 Мо й хтось падслухае, распусьціць злую плётку,
 А прыхлусіць там кожнаму ў ахвотку.
 Я помню ранак. Сонца першы росчырк,
 Прайшоў нядаўна невялікі дожджык,
 Імгла ў разлогах, быццам гурбы сьнегу,
 А на лугах, як дыямэнты, росы зьзяюць,
 У небе зоркі тонуць па начным абегу,

Jedna tylko nade mną świeci gwiazdka wschodnia,
Którą wtenczas widziałem, którą widzę co dnia.
Tam przy altanie

(sposzrzega się)

cha! cha!... pobiegłem z ukosa...

630 To nie o tym poranku! ha! szał romansowy!
Przeklęty zawrocie głowy!...

(po pauzie przypomina)

Był ranek; kiedy dumam, narzekam i jęczę,
Deszcz lał jak z wiadra, tęgi wichur dmuchał,
Utuliłem głowę w krzaczek...

(z łagodnym uśmiechem)

Ten ładaco mnie podsłuchał...
Lecz nie wiem, czy tylko jęki,
Czy nawet imię podsłuchał;
Bo bardzo blisko był krzaczek.

K s i ą d z

O biedny, biedny młodzieńcze!
640 Co mówisz? kto cię podsłuchał?

P u s t e l n i k

(poważnie)

Kto? oto pewny robaczek maleńki,
Który pełzał tuż przy głowie,
Świętojański to robaczek.
Ach, jakie ludzkie stworzenie!
Przypelznął do mnie i powie
(Zapewna mię chciał pocieszyć):
«Biedny człowieku, po co to jęczenie?
Ej, dosyć rozpaczą grzeszyć!
Kto temu winien, że piękna dziewczyna,
650 Żeś czuły? nie twoja wina.
Patrz, mówił dalej robaczek,
Na iskrę, co ze mnie strzela

А ўверсе астрачка мігціць усходняя,
З тае пары вітаюся я зь ёй штодня.
Там ля альтанкі...

(паханіўшыся)

Думкі, ха-ха-ха, зьбягаюць...

630 Я не аб тым! О рамантычнае гарэньне!
От, ліха, галавакружэньне...

(пасля паўзы, прыпамінае)

Быў ранак іншы, хмарны, пасівелы,
Дождж ліў і вецер сьцюжай дзьмухаў,
Я галаву схаваў у кусьцік.

(з лагоднай усьмешкай)

Мяне, малятка, і падслухаў,
Ня ведаю, ці толькі энкі,
Ці ён імя тады падслухаў,
Бо надта блізка быў той кусьцік.

К с ё н д з

О бедны хлопец звар'яцелы!
640 Што кажаш? Хто цябе падслухаў?

П у с т э л ь н і к

(паважна)

Хто? — Пэўна, сьветлячок маленькі,
Які тут поўзаў на галінцы,
Мігцеў і настаўляў свой вусік.
Ах, чалавечнае стварэньне!

Мне захацеў ён сам адкрыцца
(Параду даць, альбо сцешыць):

«Навошта стогны і мучэньні?

Эй, галавы ня варта вешаць,

Бо ты ніколечкі ня вінны,

650 Што надта пекная дзяўчына.

Я сам нясу пякноты яску,

У ёй мой гонар і пашана,

I cały objaśnia krzaczek.
 Zrazu szukałem z niej chluby,
 Teraz widzę, że będzie przyczyną mej zguby
 I zwabi nieprzyjaciela.
 Iluż to braci moich złe jaszczurki spasyły!
 Kłąłem więc ozdobę własną,
 Która na mnie śmierć sprowadza,
 660 Chcę, żeby te iskry zgasły;
 Ale cóż robić? nie moja w tym władza,
 I póki żyję, te iskry nie zgasną.»
(po pauzie, pokazując na serce)
 Tak, póki żyję, te iskry nie zgasną!

D z i e c i

A posłuchajcie... a jaki cud, jaki!
 Tato, słyszałeś o cudzie?

(Ksiądz odchodzi ściskając ramionami)

Czy można, żeby robaki
 Rozmawiały tak jak ludzie?

P u s t e l n i k

Czemuż nie? chodź tu, malcze, pod kantorek,
 Nachyl się i przyłoż uszko;
 670 Tu biedna duszka prosi o troje paciorek.
 Aha, słyszysz, jak kołata?

D z i e c i

Tak tak, tak tak, tata, tata.
 A dalibógże kołata,
 Jak zegarek pod poduszką.
 Co to jest? tata, tek, ta tek!

Хоць кусьцік асьвятляю ясна,
 Хоць кажучь гожы сьветлячок,
 Да згубы мне яна штуршок —
 Фінал на канаваны!
 Для яшчарак мы лёгкая здабыча,
 Красу сваю пракляў бы я, уласна,
 Пэрліне той хто будзе рады,
 660 Якая сьмерць на ўсіх нас кліча.
 А што рабіць? Ня маю ўлады,
 Пакуль жыву — іскра нязгасна».

(пасля паўзы, паказвае на сэрца)

Пакуль жыву — іскра нязгасна!

Д з е ц і

Паслухайце, вось цуд які!
 Ах, тата, ці ты чуў аб гэткім цудзе?

(Ксёндз адыходзіць, паціскаючы плячыма)

Ці можа быць, каб чарвякі
 Парады прамаўлялі людзям?

П у с т э л ь н і к

Чаму і не? Хадзеце, мальцы, да канторкі,
 Схілецеся, падстаўце вушка,
 670 Тут душка просіць вас, каб з гэтай норкі
 Была яна ў малітву ўзята.

Д з і ц я

Так-так, так, тата, тата!
 Там хтосьці стукае зацята,
 Нібы гадзіннік пад падушкай.
 Што гэта? Тата? Так-ток-ток?

P u s t e l n i k

Mały robaczek, kołatek,
A niegdyś wielki lichwiarz!

(do kołatka)

Czego żadasz, duszko?

(udaje głos)

«Proszę o troje paciorek.»

A tuś mi, panie sknero! znałem się z tym dziadem,
680 Był moim bliskim sąsiadem;
Zakopawszy się do złota,
Zawaliwszy chatę drągiem,
Nie dbał, że w progu jęczy wdowa i sierota,
Nikogo nie obdarzył chlebem ni szelągami.
Za życia dusza jego przy pieniądzy worku
Leżała na dnie w kantorku.
Za to i teraz po śmierci,
Nim słuszną karę odbierze w piekle,
Słyszycie, jak gryzie wściekle,
690 Jak świdruje i jak wierci.
Przecież, jeśli łaska czyja,
Mówcie trzy Zdrowaś Maryja.

(Ksiądz wchodzi ze szklanką wody)

P u s t e l n i k

(coraz mocniej pomieszany)

A co, słyszałeś pisk złego ducha?

K s i ą d z

Przebóg! co się tobie plecie?

(ogląda się)

Nic nie ma, wszędzie noc głucha!

P u s t e l n i k

Nadstaw tylko lepiej ucha.

(do Dziecięcia)

П у с т э л ь н і к

Маленькі дрэва точыць чарвячок,
А быў вялікім ліхваром!

(да чарвячка)

Што хочаш, душка?

(зьмяняе голас)

«Тры пацеркі прашу я толькі»...
Ага, патрапіў, скнара! Знаў таго я дзеда,
680 Калісьці быў ён мне суседам,
У золаце ён марыў захлынуцца,
Закрыўшы хату на завалы,
Ня дбаў, што за парогам застаюцца
Удовы і сіроты, шкадаваў ім
І хлеба чэрствае скарынку,
І шэлега адломак, і крупінку.
Душа яго ляжала у мяшку з грашыма.
Цяпер за тое пасыля сьмерці —
О, чуеце, як ён сьвідруе, верціць, —
690 Пакуль ў пекле кару слушную не прыме.
Хто з вас жадае — ласку яму дайце,
Малітву за яго разы тры прачытайце.

(Ксёндз уваходзіць са шклянкаю вады)

П у с т э л ь н і к

(ітараз больш зьбянтэжана)

А ты, ты чуеш віскат злога духа?

К с ё н д з

О, Божухна, што ён яшчэ прыкмеціў?

(азіраецца)

Няма нічога, цёмна ўсюды, глуха.

П у с т э л ь н і к

Паслухай тут. Пастаў жа лепей вуха.

(да дзяцей)

Chodź tu, chodź tu, moje dziecko!
Czy słyszałeś?

D z i e c i ę
Prawda, tato,

Coś tam gada.

P u s t e l n i k
Cóż ty na to?

K s i ą d z

⁷⁰⁰ Pójdźcie spać, dzieci, co się wam marzy,
Nic ani szanśnie, cicho wokoło.

P u s t e l n i k

(do Dzieci z uśmiechem)

Nie dziw, głosu natury nie dosłyszają starzy!

K s i ą d z

Mój bracie, weź wody w dłonie
I zmyj trochę twoje czoło,
Może ten zapal gwałtowny ochłonie.

P u s t e l n i k

*(bierze i myje, tymczasem zegar zaczyna bić; po kilku uderzeniach
Pustelnik upuszcza wodę i patrzy nieporuszony poważnie i ponuro)*

Oto dziesiąta wybija

(kur pieje)

I kur pierwsze daje hasło;
Czas ucieka, życie mija

(świeca jedna na stoliku gaśnie)

I pierwsze światło zagasło.

⁷¹⁰ Jeszcze, jeszcze dwie godziny,
(zaczyna drżeć)

Сюды, сюды хадзеце, мае дзеці,
Ці чуеце?

Д з і ц ё

Так, тата! Так, напраўду!

Там хтосьці кажа.

П у с т э л ь н і к

Што ж, нам дай параду!

К с ё н д з

700 Ану спаць, дзеці! Змары вас трывожаць.
Няма ні шоргату нідзе, ні кроку.

П у с т э л ь н і к

(да дзяцей з усьмешкай)

Прыродных галасоў стары ўлавіць ня можа.

К с ё н д з

Мой брат, вазьмі вады ў далоні,
Абмый чало — мо тое дасьць палёгку.
Вада запал твой ахалоніць.

П у с т э л ь н і к

*(мыецца, у гэты момант гадзіньнік пачынае біць; пасля колькіх удараў
пустэльнік пралівае ваду і глядзіць нерухома, засяроджана і панура)*

Вось б'е дзясятая гадзіна,

(крычыць певень)

І певень першы раз прагаласіў.
Жыцьцё мінуе ў часе плынным.

(адна сьвечка на століку гасьне)

І першае сьвятло час загасіў...

710 Дзьве, дзьве яшчэ гадзіны!

(пачынае дрыжаць)

Jak mnie zimno!

(Ksiądz tymczasem patrzy zdziwiony nieco na świecę)

Wiatr zimny świszczę przez szczeliny:

Jak tu zimno!

(idzie do pieca)

Gdzież jestem?

K s i ą d z

W przyjaciela domu.

P u s t e l n i k

(przytomniej)

Pewnie cię nastraszyłem o niezwyklej porze,
Do nieznanego miejsca, w dziwacznym ubiorze?
Musiałem wiele gadać? ach, nie mów nikomu!
Jestem biedny podróżny, z dalekich stron jadę.

(ogląda się i przytomniej)

W młodości jeszcze, na środku gościńca,
Napadł, odarł mię całkiem

(z uśmiechem)

skrzydlaty złoczyńca.

Nie mam sukien; co znajdę, to na siebie kładę.

(obrywa liście i szaty poprawia; z żalem)

⁷²⁰ Ach, odarł mię, odebrał wszystkie skarby świata;
Została przy mnie jedna niewinności szata!

K s i ą d z

(który ciągle patrzył na świecę, do Pustelnika)

Uspokój się, dla Boga!

(do Dzieci)

Kto to zgasił świecę?

P u s t e l n i k

Każdy cud chcesz tłumaczyć; biegaj do rozumu...
Lecz natura, jak człowiek, ma swe tajemnice,

О, як халодна!

(ксьєндз тымчасам здзіўлена глядзіць на свечку)

Сівер свівшча праз шчыліны.

Халодна тут!

(ідзе да печкі)

Дзе я?

К с ё н д з

У сябра дома!

П у с т э л ь н і к

(прытомней)

Я, пэўна, настрашыў цябе начной парою,

І крыкам, і адзеньнем дзіўнага пакрою,

Я нешта распавёў? Ты не кажы нікому.

Вандроўнік бедны я, з краёў чужых іду.

(аглядаецца, апрытомнечы)

Калі прайшоў я напалову свой гасьцінец, —

Мяне абрабаваў

(з усьмешкаю)

718*

крылаты маг, злачынец.

Цяпер тым і прыкрыюся, што сам знайду.

(папраўляе вопратку, абрывае зь яе лісьце; з жалем)

720

Няшчадны, скраў ён у мяне ўсе скарбы сьвету,

Пакінуў толькі цноту шчырага паэта.

К с ё н д з

(які без адрыву глядзеў на свечку, да пустэльніка)

Мой Бог, цішэй.

(да дзяцей)

Са свечкаю хто гайдамачыць?

П у с т э л ь н і к

Прырода, як і мы, хавае свае тайны,

А кожны цуд ты хочаш думкай растлумачыць.

Które nie tylko chowa przed oczyma tłumu,
(z zapalem)
 Ale żadnemu księdzu i mędrcom nie wyzna.

K s i ą d z
(bierze za rękę)

Synu mój!

P u s t e l n i k
(poruszony i zdziwiony)

Synu! Głos ten jakby blaskiem gromu
 Rozum mój z mroczonego wydobywa cienia!
(wpatruje się)

Tak, poznaję, gdzie jestem, w czym jestem domu.
 730 Tak, tyś mój drugi ojciec, to moja ojczyzna!
 Poznaję luby domek! jak się wszystko zmienia!
 Działki urosły, ciebie przyprósza siwizna!

K s i ą d z
(pomieszany bierze świecę, wpatruje się)
 Jak to? znasz mię? to on!... nie... tak... nie, być nie może!

P u s t e l n i k
 Gustaw.

K s i ą d z
 Gustaw! ty Gustaw?
(ściska)

Gustaw! wielki Boże!

Uczeń mój! syn mój!

G u s t a w
(ściska, patrząc na zegar)
 Ojczy, jeszcze ściskać mogę!
 Bo potem... wkrótce... zaraz pójde w kraj daleki!

Няўжо падзей ня бачыў, ксёнжа, незвычайных!?

(з запалам)

Дзівосы ёсьць, якія розум не спазнае!

К с ё н д з

(бярэ яго за руку)

Сын мой!

П у с т э л ь н і к

(расчулена і здзіўлена)

Сын мой! Твой голас, быццам бліскавіца,
Выхоплівае розум мой з глыбі зацьменьня.

(углядаючыся)

Так, пазнаю, дзе я; хто даў мне ў буру ў крыцца —

730

Ты бацька мой другі! Айчына тут сьвятая!

Знаёмы, любы дом! Ды ўсё пакорна зьмене!

І дзеткі выраслі, і скронь твая сівая!

К с ё н д з

(зьбянтэжаны, бярэ свечку, углядаецца)

Як? Ведаеш мяне? То — ён! Так быць ня можа!

П у с т э л ь н і к

Я — Густаў.

К с ё н д з

Густаў! Густаў?

(абдымае яго)

О, магутны Божа!

Мой вучань! Сын!

Г у с т а ў

(абдымае і глядзіць на гадзіннік)

Яшчэ магу цябе абняць,
Бо неўзабаве мушу ў край пайсьці далёкі,

Ach, i ty będziesz musiał wybrać się w tę drogę,
Uściśniemy się wtenczas, ale już na wieki!

K s i ą d z

Gustaw! skąd? kędyś? przebóg! tak długa wędrówka?
740 Gdzieś ty bywał dotychczas, przyjacielu młody?
Nie wiedzieć kędyś zniknął, jakbyś wpadł do wody,
Litery nie napisać, nie nakazać słówka?
Wszak to lat tyle!... Gustaw! cóż się z tobą dzieje?
Ty niegdyś w mojej szkole ozdobo młodzieży,
Na tobie najpiękniejszym zakładał nadzieje;
Czy można tak się zgubić? w jakiejże odzieży?

G u s t a w

(z gniewem)

Starcze! a gdy ja zacznę oskarżać nawzajem,
Przeklinać twe nauki, na sam widok zgrzytać?
Ty mnie zabiłeś! ty mnie nauczyłeś czytać!
750 W pięknych księgach i pięknym przyrodzeniu czytać!
Ty dla mnie ziemię piekłem zrobiłeś

(z żalem i uśmiechem)

i rajem!

(mocniej i ze wzgardą)

A to jest tylko ziemia!

K s i ą d z

Co słyszę? o Chryste!

Ja ciebie chciałem zgubić? mam sumnienie czyste!
Kochałem cię jak syna!

G u s t a w

I dlatego właśnie

Daruję ci!

Той шлях і ты пасья павінен сам прыняць.
Абдымемся, пакуль не разьвялі дарогі.

К с ё н д з

Дзе быў? Чаму такая доўгая вандроўка?
740 Куды адправіўся і зьнік неспадзявана,
Мой Бог, як быццам у ваду каменнем кануў.
Не напісаць ліста, не перадаць і слоўка!
Гляджу я, слухаю цябе, а сам нямею,
Краса і гонар моладзі у нашай школе,
Я на цябе вялікія ўскладаў надзеі;
Ці можна так сябе губіць па ўласнай волі?

Г у с т а ў

(з гневамі)

Ну што ж, калі казаць мы гэтак пачынаем,
Хто вінаваты, маю права я спытаць,
І адкажу, што ты, бо навучыў чытаць!
750 І кнігі мне дзівосныя даваў чытаць!
І пеклам для мяне зямлю зрабіў
(з жалем і ўсьмешкай)

і раем.

(мацней і з пагардай)

А тут — толькі зямля!

К с ё н д з

Што чую? О, мучэньне!
Цябе згубіў я?.. Маю чыстае сумленьне!
Сам паставаў цябе як сына.

Г у с т а ў

Таму, уласна,
Табе дарую.

K s i ą d z

Ach! o nic nie prosiłem Boga,
Jak abym cię raz jeszcze na życiu obaczył!

G u s t a w

(uściska)

Uściśnijmy się jeszcze,

(patrzy na świecę)

nim druga zagaśnie.

Pan Bóg do twojej prośby przychylić się raczył.
Lecz już późno,

(patrzy na zegar)

a długa do przebycia droga!

K s i ą d z

⁷⁶⁰ Chociam mocno ciekawy słyszeć twe przygody,
Lecz teraz potrzebujesz spoczynku i wczasu.
Jutro...

G u s t a w

Dziękuję, przyjąć nie mogę gospody,
Bo już mi na zapłatę nie staje zapasu.

K s i ą d z

Jak to?

G u s t a w

O! tak! przekłęci, którzy nic nie płacą!
Za wszystko trzeba płacić: lub wzajemną pracą,
Albo wdzięcznym uczuciem, datkiem jednej łezki,
Za którą znowu Ojciec odpłaci niebieski.
Ale ja przebłądziwszy te kraje pamiętek,
Gdzie tyle łez zabiera każdy znany kątek,
⁷⁷⁰ I resztę uczuć, i łzy wylałem ostatnie,
A nowych długów nie chcę zaciągać bezpłatnie.

К с ё н д з
 Аб адным прасіў у Бога,
 Каб я цябе, мой сын, яшчэ жывым убачыў.

Г у с т а ў
(абдымае яго)
 Абдымемся.

(глядзіць на свечку)
 Пакуль яна палае ясна.
 Ласкавы Бог сустрэчу гэтую прызначыў.
 Ах, вельмі позна...

(глядзіць на гадзіннік)
 доўгая назад дарога!

К с ё н д з
 760 Раскажаш раніцай усе свае прыгоды,
 Стаміўся ты, патрэбны табе сон харошы...

Г у с т а ў
 О, дзякуй, не магу прыняць тваю лагоду,
 Я заплаціць ня маю чым у сваёй ношы.

К с ё н д з
 Ты што?!

Г у с т а ў
 Пракляты, хто ня думае пра плату,
 На сьвеце акупіць мы ўсім павінны страту,
 Калі ня працай, то сьлязьмі ці дабрынёй,
 Айцец Нябесны нам цаною незямной
 Аплоціць іх... Блукаў я шмат, але пакуты
 Свае пакінуў там, дзе ведаў кожны кут я,
 770 Там выплаканы мной пачуцьці ўсе дарэшты.
 А новыя даўгі набраць — і быць пасля бязгрэшным!?

(po pauzie)

Niedawno odwiedzałem dóm nieboszczki matki,
 Ledwie go poznać mogłem! już ledwie ostatki!
 Kędy spojrzysz — rudera, pustka i zniszczenie!
 Z płotów koły, z posadzek wyjęto kamienie,
 Dziedziniec mech zarasta, piołun, ostu zioła,
 Jak na smętarni w północ, milczenie dokoła!
 O, inny dawniej bywał przyjazd mój w te bramy;
 Po krótkim oddaleniu gdym wracał do mamy,
 780 Już mię dobre życzenia spotkały z daleka,
 Życzliwa domu czeladź aż za miastem czeka,
 Na rynek siostry, bracia wybiegają mali,
 «Gustaw! Gustaw!» wołają, pojazd zatrzymali,
 Lecą nazad, gościńca wzięwszy po pierogu;
 Mama z błogosławieństwem czeka mię na progu;
 Wrzask spółuczniów, przyjaciół, ledwo nie zagłuszy!...
 Teraz pustka, noc, cichość, ani żywej duszy!
 Słysząc tylko psa hałas i coś na kształt stuku:
 Ach! tyż to, psie nasz wierny, nasz poczciwy Kruku!
 790 Stróżu i niegdyś całej kochanku rodziny,
 Z licznych sług i przyjaciół tyś został jedyny!
 Choć głodem przemorzony i skurczony laty,
 Pilnujesz wrót bez zamka i bez panów chaty.
 Kruku mój! pójdz tu, Kruku! Bieży, staje, słucha,
 Skacze na piersi, wyje i pada bez ducha!...
 Ujrzałem światło w oknach; wchodzę, cóż się dzieje?
 Z latarnią, z siekierami plądrują złodzieje,
 Burząc do reszty świętej przeszłości ostatki!
 W miejscu, gdzie stało niegdyś łoże mojej matki,
 800 Złodziej rąbał podłogę i odrywał cegły,
 Schwyciłem, zgmiotłem — oczy na łeb mu wybiegły!
 Siadam na ziemi płacząc; w przedporannym mroku
 Ktoś nasuwa się, kijem podpierając kroku.
 Kobieta w reszcie stroju, schorzała, wybladła,

(пасля паўзы)

- 772* Надась наведася дом нябожчыцы матулі,
 І ледзь яго пазнаў — адны вятры ў ім дзьмулі.
 Куды зірнеш — руіны, пустка і зынішчэньне,
 Зеўрае плот, з падлогі выбіты каменьні.
 І на дзядзінцы скрозь трава, дзядоўнік пыльны,
 Навокал цішыня, як між крыжоў магільных...
 О, іншыя былі прыезды ў твая брамы,
 Якімі з далячынь вяртаўся я да мамы.
- 780 Насустрач неселься вясёлыя вітаньні,
 Яшчэ за горадам слуг ветлівых спатканьне.
 На двор мае браткі, сястрычкі выбягаюць,
 — Гэй, Густаў, Густаў! — каламажку запыняюць,
 Лятуць назад, смакуюць пернік па дарозе,
 Чакае маці з бласлаўленьнем на парозе.
 І сябрукі сьпяшаюцца абняць, паціснуць рукі...
 Цяпер жа — крохкі друз... Гуляюць ветру гукі.
 Чутны сабакі нудны брэх і нейкі стук,
 Ах! Ты жывы, наш верны, наш пачцівы Крук,
- 790 Ахоўнік і блазеньюк, пясчун усёй радзіны,
 З прыяцеляў і слуг застаўся тут адзіны.
 І голадам зьянілены, і даўняй ранай,
 Пільнуеш дзьверы без замка і дом бяз пана.
 — Крук мой! — Бяжыць, хвастом матляе, брэша глуха,
 На грудзі ўскочыў мне, завуў і ўпаў бяз духу...
 Агонь заўважыў я. Зайшоў. І як кашмар,
 Сякеру асьвятліў у цемрадзі ліхтар.
 Рабуе злодзей рэшткі дзён, што прамінулі,
 У месца б'е, дзе колісь ложка быў матулі,
- 800 Ірве масьніцы злодзей і вымае цэглу...
 Штурхнуў... Дый вочы ледзь яго на лоб ня ўзьбеглі
 Дрыжыць... А я... А я заплакаў... Але ў змроку
 Хтось набліжаўся, кій рыпеў пры кожным кроку,—
 Старая ў лахманах, на твары сум і стома,

Bardziej do czyscowego podobna widziadła;
 Gdy obaczy straszliwą marę w pustym gmachu,
 Żegnając się i krzycząc ślania się z przestrichu.
 Nie bój się! Pan Bóg z nami! ktoś, moja kochana?
 Czego po domu pustym błąkasz się tak z rana?
 810 «Jestem biedna uboga, ze łzami odpowie,
 W tym domu niegdyś moi mieszkali panowie;
 Dobrzy panowie, niech im wieczny pokój świeci!
 Ale Pan Bóg nie szczęścił dla nich i dla dzieci:
 Pomarli, dóm ich pustką, upada i gnije,
 O paniczu nie słyhać, pewnie już nie żyje.»
 Krwią mnie serce zabiegło, wsparłem się u proga...
 Ach! więc wszystko minęło?

K s i ą d z

Prócz duszy i Boga!

Wszystko minie na ziemi: szczęście i niedole.

G u s t a w

Ileż znowu pamiątek w twoim domku, w szkole!
 820 Tum z dziećmi na dziedzińcu przesypywał piasek,
 Po gniazda ptasze w tamten biegaliśmy lasek,
 Kąpielą była rzeczka u okien ciekąca,
 Po błoniach z studentami graliśmy w zajęcia.
 Tam do gaju chodziłem w wieczór lub przede dniem,
 By odwiedzić Homera, rozmówić się z Tassem
 Albo oglądać Jana zwycięstwo pod Wiedniem.
 Wnet zwoływam spółuczniów, szykuję pod lasem;
 Tu krwawe z chmur pohańskich świecą się księżyce,
 Tam Niemców potrwożonych następują rotę;
 830 Każę wodze ukrócić, w toku złożyć groty,
 Wpadam, a za mną szabel polskich błyskawice!
 Przerzadzają się chmury, wrzask o gwiazdy bije,
 Gradem lecą turbany i obcięte szyje,

Уся нібы чысцовы прывід невядомы,
 Што ценем па пустым нячутна ходзіць гмаху...
 Ubачыла мяне, жагнаецца ад страху.
 — Ня бойся: з намі Бог. Хто ты, мая кахана?
 Чаго па доме знішчаным блукаеш з рана?
 810 — Нябожа бедная,— мне кажа са сьлязамі,
 Жыла я тут у доме з добрымі панамі,
 Няхай жа людзям тым спакой адвечны сьвеціць,
 Але Пан Бог ня даў ім шчасьця, дый і дзецям,
 Памерлі, дом іх кінуты гніе паціху,
 І паніч, пэўна, не жыве — няма і слыху.
 Кальнула сэрца мне, я сьцяўся ля парога.
 — Няўжо мінула ўсё?

К с ё н д з

Апроч душы і Бога!

Міне ўсё на зямлі: і шчасьце і нядоля.

Г у с т а ў

Твой дом таіць таксама згадкі! Тут пры школе,
 820 Я зь дзецьмі на двары перасыпаў пясок;
 Мы бегалі па гнёзды птушак у лясок,
 Паблізу ў рэчцы плавалі, будзілі хвалі,
 На лузе ў зайца са студэнтамі гулялі.
 У гай заходзіў я пад лісьцяў шапаценьне,
 826* Гамэра слухаў там, спрачаўся з Тасам,
 827* І разам зь Янам здабываў свабоду Вене!
 «Шыхтуйцеся»,— паплечнікам крычу; тым часам
 Крываваы месяц з хмар паганскіх струмяніцца,
 А там навалай немцаў наступаюць роты.
 830 «Паводы карацей. Наставіць дзіды!» Зь лёту
 На ворага напаў, — за мною бліскавіцы
 Айчынных шабляў! І лятуць з-пад іх віхораў
 Цюрбаны і галовы. І лямант б'ецца ў зоры!

Janczarów zgraja pierzchła lub do piasku wbita,
 Zrąbaną z koni jazdę rozniosły kopyta.
 Aż pod wał trzebił drogę!... ten wzgórek był wałem.
 Tam ona wyszła patrzeć na igraszkę dzieci,
 Tam, gdy ją przy chorągwi Proroka ujrzałem,
 Natychmiast umarł we mnie Godfred i Jan Trzeci.
 840 Odtąd wszystkich spraw moich, chęci, myśli panią,
 Ach, odtąd dla niej tylko, o niej, przez nią, za nią!
 Jej pełne dotąd jeszcze wszystkie okolice:
 Tu po raz pierwszy boskie obaczyłem lice,
 Tu mnie pierwszej rozmowy uczciła wyrazem,
 Tutaj, na wzgórkcu, Russa czytaliśmy razem;
 Altankę jej pod tymi uwiązałem chłody,
 Z tych lasów przynosiłem kwiateczki, jagody,
 Z tych zdrojów, stojąc przy mnie, wywabiła wędką
 Srebrnopiórego karpia, pstrąga z kraśną cętką;
 850 A dziś!...

(placze)

K s i ą d z

Placz; lecz niestety, boleść przypomnienia
 Nas samych trawi, a nic wkoło nas nie zmienia!

G u s t a w

Dzisiaj po latach tyłu, po takiej przemianie,
 Na miejscach najszcześniejszych, w najsmutniejszym stanie!
 Gdybyś wziął martwy kamień, z którym igra dziecko,
 I gdybyś z tym kamieniem obchodził po świecie,
 A potem, do Ojczyzny wróciwszy z daleka,
 Ten sam kamień, dla tegoż samego człowieka,
 Co nim kiedyś jak dziecko igrał przy piastunie,
 Dziś dla starca zmarłego dał pod głowę w trunie;

У дол убіта зграя пешых янычараў,
 У пыле капытоў страшэнны гук удараў.
 За вал адкінуты ўжо ворагі далёка!..
 Яна прыйшла зірнуць, як мы гулялі, дзеці, —
 838* Нібыта ўзьнікла пад харугваю Прарока,
 839* Тады ўва мне памерлі Готфрыд і Ян Трэці.
 840 Зрабілася яна ўладаркаю маёю,
 І думкі толькі пра яе, пры ёй, за ёю,
 Паўсюль яна, яе сьляды, яе выявы.
 Я помню вочы ўбачыў, годную паставу, —
 Няёмка павіталіся тым першым разам.
 А там на ўзгорку мы Русо чыталі разам.
 Альтанку для яе зрабіў каля крыніцы,
 Сюды прыносілі грыбы, і кветкі, і суніцы,
 Над ручаём любілі пастаяць з вудою,
 Дзе стронгу бачна пад празрыстаю вадою.
 850 А сёньня...

(плача)

К с ё н д з

Плач, але, на жаль, боль успамінаў
 Нас толькі мучыць, ён ня зьменіць бег хвілінаў.

Г у с т а ў

Пасьля гадоў і чарады выпрабаваньняў
 Вярнуўся ў дом шчаслівы я ў гаротным стане.
 Камень вось уяві, — твайго дзяцінства цацка,
 Яго ты ўзяў, вандроўкі зь ім дзяліў па-брацку.
 Пасьля прынёс назад таму даць чалавеку,
 Што паставаў цябе на самым раннім веку,
 Але пад галаву памерламу старому
 Паклаў яго, аддчуўшы гостры жаль і стому,

- 860 Gdyby z tego kamienia gorzka łza nie ciekła,
Księżu, kamień bez sądu rzuć prosto do piekła!

K s i ą d z

O! łza ta nie jest gorzka, gdy w obecne troski
Przypomnianego szczęścia miesza nektar boski;
Czułość ją u ludzkości wylewa ołtarza.
Gorzką truciznę sączą tylko łzy zbrodniarza.

G u s t a w

- Słuchaj, powiem coś jeszcze... Byłem i w ogrodzie,
Pod tęż porę, w jesieni, przy wieczornym chłodzie;
Też same cieniowane chmurami niebios,
Tenże bładawy księżyc i kroplista rosa,
870 I tuman na kształt z lekka prószonego śniegu,
I gwiazdy toną w błękit po nocnym obiegu,
I taż sama nade mną świeci gwiazdka wschodnia,
Którą wtenczas widziałem, którą widzę co dnia;
W tychże miejscach toż samo uczucie paliło,
Wszystko było jak dawniej — tylko jej nie było!
Podchodzę ku altance, jakiś szmer u wniścia,
To ona?... Nie! to wietrzyk zżółkłe strząsał liścia.
Altano! mego szczęścia kolebko i grobie,
Tum poznał, tum pożegnał!... ach! com uczuł w tobie!
880 To miejsce może wczora było jej siedzeniem,
Ona wczora tym samym oddychała tchnieniem!
Słucham, oglądam wkoło, próżno wzrok się błąka,
Małegom tylko ujrzał nad sobą pająka,
Z listka wisząc, u słabej kołysał się nici,
Ja i on równie słabo do świata przybici!
Oparłem się o drzewo, wtem na końcu ławki
Widzę bukiety, trawkę, listek pośród trawki,
Tenże sam listek, listka mojego połowa,

860 Калі камень ня пусьціць горкую сьлязіну,
Яго і без суда ты ў пекла можаш кінуць!

К с ё н д з

Нягоркая сьляза, калі за часам жорсткім,
Прымешана пра шчасьце памяць — нектар боскі;
Спагада, чуласьць сьвецяцца у той сьлязінцы!
Атрута горкая, хіба, сьляза злачынца!

Г у с т а ў

Далей паслухай! Я пайшоў гуляць па садзе,
Тут прахалода, як раней, ліецца па прасадзе,
І тымі ж хмарамі пакрытыя нябёсы,
І месяц бледны; дыямэнтавыя росы.
870 Туман зямлю, нібы калядны сьнег, аточыў,
І тоне зораў грамада ў глыбінях ночы,
І астрачка мая зіхціць усходняя,
Якая той парой сьвяціла нам штодня
Ў мясьцінах яснага юнацтва... Запалілі
Пачуцьці сэрца мне і раны ў ім адкрылі...
Усё як і раней, аднак яе няма!
Чу... шолах ля альтанкі — ці няўжо яна?!
Не, замець лёгкая вір лісьцяў падхапіла.
Альтанка! Шчасьця ты калыска і... магіла.
880 Я тут знайшоў... Я тут згубіў... Яна ж учора
Была тут і ўдыхала пах, што кветкі дораць!
Вакол агледзеў — марна! Марна зрок блукаў,
Малога толькі я прыкмеціў павука,
Зь лістка зьвісаў — слабая ўецца павуцінка,—
Мы зь ім са сьветам злучаны ледзь-ледзь, ніцінкай!..
Стаміўся, і ў альтанцы я прысеў на лаўку,
На ёй букецік, і лісточак па-над траўкай —
Маленькі той лісток, лістка майго палова!

(dobywa listek)

890 Który mi przypomina ostatnie: bądź zdrowa!
 To mój dawny przyjaciel, czulem go powitał,
 Długo z nim rozmawiałem i o wszystkim pytał:
 Jak ona rano wstaje? czym się bawi z rana?
 Jaką piosnkę najczęściej gra u fortepiana?
 Do jakiego wybiega na przechadzkę zdroju?
 W jakim najczęściej lubi bawić się pokoju?
 Czy na moje wspomnienie rumieni się skromnie?
 Czy sama czasem niechcąc nie wspomina o mnie?...
 Lecz co słyszę! o straszna ciekawości karo!

(ze złością uderza się w czoło)

Kobieta!...

(śpiewa)

Naprzód!...

(urywa i do Dzieci)

Dzieci! znacie piosnkę starą?

(śpiewa)

900 Naprzód ciebie wspomina
 Co chwila, co godzina.

C h ó r d z i e c i
 Jakże kocha dziewczyna,
 Co chwilę przypomina!

G u s t a w
 Potem po raz co dnia,
 A potem co tygodnia.

C h ó r d z i e c i
 Jakże czuła dziewczyna,
 Co tydzień przypomina!

G u s t a w
 A potem co miesiąca
 Z początku albo z końca.

(дастае лісток)

890 Апошнія напамніў словы: «Будзь здарова!»
 Мой даўні сябар, вось ізноў з табой спаткаўся,
 Час доўгі зь ім я размаўляў, пра ўсё пытаўся.
 Ці прачынаецца яна ня вельмі рана?
 Якія п'есы грае на фартэпіяна?
 Якою на прагулцы цешыцца крыніцай?
 Дзе любіць сумаваць яна, дзе весяліцца?
 Румянец ці палае на шчаках яе,
 Калі сама знячэўку ўспомніць пра мяне?
 Што чую! — За цікаўнасьць Бог мяне карае! —

(са злосьцю б'е сябе па ілбе)

Замужня!

(сьпявае)

Сьпяраша...

(абрывае песьню, зьвяртаецца да дзяцей)

Вось песенка старая.

(сьпявае)

900 Сьпяраша цябе дзяўчына
 Успомніць штохвіліну.

Х о р д з я ц е й

Кахае так дзяўчына,
 Успомніць штохвіліну.

Г у с т а ў

Затым у той дзяўчыны
 На дзень раз успаміны.

Х о р д з я ц е й

Пасьля табе «дабрыдзень»
 Прашэпчэ раз на тыдзень.

Г у с т а ў

Міла, не забывае,
 Штомесяц ўспамінае.

Chór dzieci

910

Jakże dobra dziewczyna,
Co miesiąc przypomina!

Gustaw

Biegą wody potoku,
Pamięć nie w naszej mocy:
Już tylko raz co roku
Około Wielkiejnocy.

Chór dzieci

Jaka grzeczna dziewczyna,
Jeszcze co rok wspomina!

Gustaw

Więc

(pokazując listek)

ostatni przeszłości odrzuciła szczątek!

Więc już jej moich nosić nie wolno pamiątek!...

920 Wychodziłem z ogrodu, krok mię własny zdradza,

Pod pałac niewidoma ciągnęła mię władza.

Tysiąc ogniów północne rozpędza ciemnoty,

Słychać wrzaski pojezdnych i karet tarkoty.

Już jestem blisko ściany, skradam się pomału,

Wciskam oczy ciekawe w podwoje z kryształu:

Wszystkie stoły nakryto, wszystkie drzwi przemknięto,

Muzyka, śpiewy — jakieś obchodzono święto!

Toast!... słyżałem imię... ach, nie powiem czyje!

Jakiś głos nieznanomy wykrzyknął: «Niech żyje!»

930 «Niech żyje!» z ust tysiąca zabrzmiały te słowa;

Tak, niech żyje!... i z cicha przydałem: bądź zdrowa!

Wtem (o, gdy mię wspomnienia same nie zabiją!)

Ksiądz wyrzekł drugie imię i krzyknął: „Niech żyją!»

(wpatruje się jakby we drzwi)

Хор дзяцей
 910 Ого, не забывае,
 Штомесяц ўспамінае.

Густаў
 Бягуць вады струмені.
 Згас памяці ўзыход,
 Прыпомніць на Вялікдзень,
 Хоць раз адзін на год.

Хор дзяцей
 Сардэчная дзяўчына —
 На год раз успаміны.

Густаў
 Ёй нельга памяткаў!
(паказвае на лісток)
 І з памяці парога,
 Як прах, адкінула прэч рэшцінку былога...
 920 Я помню! Там далей, за агароджай саду:
 Агні, палац; незразумелая мне ўлада
 Зьбівае крок мой, вабіць, дзе стаяць карэты,
 Дзе фурманы гамоняць... І ля парапэта
 Я праз акна крышталь убачыў — госьці ў зале,
 Музыкі граюць... Пэўна сьвята там спраўлялі.
 Тост кажуць, нехта выкрыкнуў: «Няхай живе!»
 Падхоплены той заклік над сталом плыве.
 «Няхай живе, — міжвольна паўтарыў іх словы,
 У думках без журбы дадаў. — Дык будзь здарова!»
 930 Бяседа незнаёмца ўзахапкі ўсхваляе,
 А ксёндз прамоваю каханкаў бласлаўляе!
 І раптам... (Ах, забіты успамінам я!)
 Мой Бог! Ён вымаўляе там яе імя!
(быццам углядаецца ў дзьверы)

Ktoś dziękuje z uśmiechem... znam głos... pewnie ona.
 Nie wiem pewnie... nie mogę widzieć za zwierciadłem,
 Wściekłość mię oślepiła, poparłem ramiona,
 Chciałem szyby rozsadzić... i bez duszy padłem...

(po pauzie)

Myślałem, że bez duszy... tylko bez rozumu!

K s i ą d z

Nieszczęsny! dobrowolnych szukałeś męczarni.

G u s t a w

⁹⁴⁰ Jak trup samotny, obok weselnego tłumu,
 Leżałem na zroszonej gorzkim płaczem darni:
 Sprzeczność ostatnich w świecie pieszczot i męczarni!
 Przebudzony, ujrzałem krwawy promyk wschodu.
 Czekam chwilę: już nigdzie blasku ani szumu.
 Ach, ta chwila jak piorun, a jak wieczność długa!
 Na strasznym chyba sądzie taka będzie druga!

(po pauzie z wolna)

Wtem aniół śmierci wywiódł z rajskiego ogrodu!

K s i ą d z

I na cóż ból rozdrażniać w przygojonej ranie?
 Synu mój, jest to dawna, lecz słuszna przestroga,
⁹⁵⁰ Że kiedy co się stało i już nie odstanie,
 Potrzeba w tym uznawać wolą Pana Boga.

G u s t a w

(z żalem)

O nie! nas Bóg urządził ku wspólnemu życiu,
 Jednakowa nam gwiazda świeciła w powiciu,
 Równi, choć różnych zdarzeń wykształceni ciekim,
 Postawą sobie bliscy, jednostajni wiekiem,
⁹⁵⁰ Ten sam powab we wszystkim, toż samo niechcenie,

Ня веру! Ледзь пазнаць за зьяньнем і за звонам —
 Яна — так! Кажа ціха: «Дзякуем, васпан».
 Разьюшаны, асьлеплены, хацеў рамянам
 Шкло выціснуць... І сам бяз памяці упаў...

(пасья паўзы)

Але ж тады ня памяць страціў я, а розум!

К с ё н д з

Ты сам шукаў добраахвотнае пакуты!

Г у с т а ў

940 Як труп, я, кінуты, ляжаў, і толькі сьлёзы
 Зіхцелі на траве, каля вясельля смуты:
 Апошні міг двубоя ласкі і атруты!
 Ачнуўся — ўжо ні гуку. Хвілю я чакаю —
 Усход крывавіць, быццам неба крэсьляць лёзы, —
 Як вечнасьць тая хвіля, і, як бліскавіца!
 У судны час яна павінна паўтарыцца!

(пасья паўзы, навольна)

Анёлам сьмерці я так выгнаны быў з раю.

К с ё н д з

Ты не цьвялі напаўзагоеную рану,
 Старая ёсьць і слухная перасьцярога,
 950 Падзеі, што прайшлі, нанова не паўстануць,
 Павінны пазнаваць мы волю Пана Бога!

Г у с т а ў

(з жалем)

О, не! Для нас быць разам — Бога прызначэньне!
 Адна нам зорка зьяля ў часе нараджэньня,
 Гадамі роўня і зьнешне, як блізняты,
 Бы кроплі дзве, хоць з розных плыняў дзей узяты,
 Адно і тое ж думалі, адно любілі

Też same w myślach składnie i w czuciach płomienie.
 Gdy nas wszędzie tożsamość łączy niedościgała,
 Bóg osnuł przyszłe węzły,

(z żalem największym)

a tyś je rozstrzygła!

(mocniej, gniewny)

- 960 Kobieto! puchu marny! ty wietrzna istoto!
 Postaci twojej zazdroszczą anieli,
 A duszę gorszą masz, gorszą niżeli!...
 Przebóg! tak ciebie oślepiło złoto!
 I honorów świecąca bańka wewnątrz pusta!
 Bodaj!... Niech, czego dotkniesz, przeleje się w złoto;
 Gdzie tylko zwrócisz serce i usta,
 Całuj, ściskaj zimne złoto!
 Ja, gdybym równie był panem wyboru,
 I najcudniejsza postać dziewicza,
- 970 Jakiej Bóg dotąd nie pokazał wzoru,
 Piękniejsza niżli aniołów oblicza,
 Niżli sny moje, niżli poetów zmyślenia,
 Niżli ty nawet... oddam ją za ciebie,
 Za słodycz twego jednego spojrzenia!
 Ach! i gdyby w posagu
 Płynęło za nią wszystkie złoto Tagu,
 Gdyby królestwo w niebie,
 Oddałbym ją za ciebie!
 Najmniejszych względów nie zyska ode mnie,
- 980 Gdyby za tyle piękności i złota
 Prosiła tylko, ażeby jej luby
 Poświęcił małą cząstkę żywota,
 Który dla ciebie całkiem poświęca daremnie!
 Gdyby prosiła o rok, o pół roka,
 Gdyby jedna z nią pieszczota,
 Gdyby jedno mgnienie oka,
 Nie chcę! nie! i na takie nie zezwolę śluby.

І ненавідзелі аднолькава па сіле,
Адно і тое ж нам пачуцьці запаляла!
Бог завязаў вузлы,

(з глыбокім смуткам)

а ты іх разарвала!

(гучней, гнеўна)

- 960 Жанчына! Марная пушынка! Сам анёлак
Зайздросьціць яе лёгкасьці. Істота ветру!
Але душа яе — ніжэй, чым пекла нетры —
Ёй вочы засьціць золата павабны ўсполах.
Куфэрак гонару, але ўнутры — так пуста.
Хай золатам паўстане ўсё наўкола,
- 966* Чаго крануцца яе сэрца, вусны,
Цалуй жа золата, яго бяздушны холад!..
І ўсё ж, калі б я выбар сёньня меў,
Вось найпрыгожая, казалі б мне, дзяўчына,
- 970 Якую Бог дагэтуль паказаць ня сьмеў,
Пякнейшая, чымся анёл пад аблачынай,
Чым сны мае альбо паэтава натхненьне,
Чым нават ты... Я за цябе яе аддам,
За позірку твайго імгненьне!
І каб у склад пасагу
- 976* Прапанавалі б мне ўсе скарбы Тага,
Жыцьцё ў раі і сад нябесны сам...
Усё я за цябе аддам!
А ёй і позірку не падарую!
- 980 Каб за сваю красу і разнастайнасьць бляску
Яна прасіла ад мяне каханьне
Альбо жыцьця таго малую частку,
Табе якое цалкам ахвярую,
Каб год прасіла мой ці месяц, тыдзень,
Ці на адну хвіліну ласкі,
Ці больш чым ветліва сказаць «дабрыдзень»...
Не!... Не магу!... Я іншую кахаць ня ў стане!

(surowo)

A ty sercem oziębłym, obojętną twarzą,
 Wyrzekłaś słowo mej zguby
 990 I zapaliłaś nieczne ogniska,
 Którymi łańcuch wiążący nas pryska,
 Które się wiecznym piekłem między nami żarzą,
 Na moje wieczne męczarnie!
 Zabiłaś mię, zwodnico! Nieba cię ukarzą,
 Sam ja... nie puszczę bezkarnie,
 Idę, zadrzyjcie, odmieńce!

(dobywa sztylet i ze wściekłą ironią)

Błyskotkę niosę dla jasnych panów!
 Ot, tym wina utoczę na ślubne toasty...
 Ha! wyrodku niewiasty!
 1000 Śmiertelne ścisnę wkoło szyi twojej wieńce!
 Idę jak moją własność do piekła zagrabić,
 Idę!...

(wstrzymuje się i zamyśla)

o nie! nie... nie... żeby ją zabić,
 Trzeba być trochę więcej niż pierwszym z szatanów!
 Precz to żelazo —

(chowa)

niech ją własna pamięć goni,

(Książdz odchodzi)

Niech ją sumienia sztylety ranią!
 Pójdę, lecz pójdę bez broni,
 Pójdę tylko spojrzeć na nią.
 W salach, gdzie te od złota świecące pijaki
 Przy godowym huczą stole!
 1010 Ja w tej rozdartej sukni, z tem liściem na czole,
 Wnijdę i stanę przy stole...
 Zdziwiona zgraja od stołu powstała,
 Przepijają do mnie zdrowiem,

(сувора)

А ты з халодным сэрцам і паглядам
 Прамовіла сьмяротнае наканаваньне —
 990 Зазьзялі апраметныя кастры,
 Яны ланцуг, які да гэтае пары
 Нас скоўваў, — распалілі дабяла, пракляты!
 Спакусьніца! Забіла ты мяне каварна!
 Нябёсы пакараюць! Час ідзе адплаты!
 Сам я... не адпушчу бяскарна,
 За здраду расквітаюся з табой!

(дастае стылет; з гнеўнай іроніяй)

Бліскотку вось нясу для ясных панаў,
 Ёй для тастоў я нацаджу віна ў келіхі,
 Вянец жа твой, жанчына, параджэньне ліха,
 1000 Табе на шыі зацягну пятлёй!
 І як уласнасьць, звалаку цябе я ў пекла!
 Іду!

(спыняецца і задумваецца)

О, не — забіць яе навекі.
 Мне трэба быць зласьней за ўсіх шатанаў,
 Дык прэч жалезьзе!

(хавае стылет)

Памяць будзе ёй пакутай!

(ксьёндз адыходзіць)

Няхай яе клінкі сумленьня раняць!
 Пайду бяз зброі і атруты,
 І словам сьвята я ня буду ганіць,
 Я толькі пагляджу у твар ёй проста
 У залі, дзе віно разьліта на стале!..
 1010 З кашуляю парванай, зь лісьцем на чале
 Я выйшаў перад каралевай тостаў,
 І раптам зграя з-за стала прыўстала —
 Келіхі ўскінулі, крычаць: «Тваё здароўе!»,

Proszą mię siedzieć: ja stoję jak skała,
 Ani słowa nie odpowiem.
 Płaczą się skoczne kręgi przy śpiewach i brzęku,
 Prosi mię w taniec družba godowa,
 A ja z ręką na piersiach, z listkiem w drugim rękę,
 Nie odpowiem ani słowa!

- 1020 Wtem ona z swoim anielskim urokiem,
 «Gościu mój, rzecze, pozwól! niech się dowiem,
 Skąd przychodzisz, kto jesteś?» — Ja nic nie odpowiem,
 Tylko na nią cisnę okiem,
 Ha! okiem! okiem jadowitej zmije;
 Całe piekło z mych piersi przywołam do oka:
 Niech będzie ślepa, martwą jak opoka,
 Na wskrós okiem przebiję!
 Wgryzę się jak piekielny dym pod jej powieki
 I w głowie utkwię na wieki.
 1030 Będę jej myśli czyste przez cały dzień brudził
 I w nocy ją ze snu budził.

(powolniej, z czułością)

- A ona tak jest czuła, tak łacno dotkliwa,
 Jako na trawce wiosenne puchy,
 Które lada zefiru zwiewają podmuchy
 I lada rosa obrywa.
 Każde wzruszenie moje natychmiast ją wzruszy,
 Każdy przyostry wyraz zadraśnie;
 Od cienia smutku mego jej wesołość gaśnie:
 Tak znaleźmy nawzajem czucia wspólnej duszy,
 1040 Co jedno pomyśliło, już drugie odgadło.
 Całą istnością połączeni ścisło,
 Spojrzawszy tylko na twarzy zwierciadło,
 Serce nasze jak w czystym widzieliśmy stoku.
 Jakie tylko uczucie na mych oczach błysło,
 Natychmiast lotem promyka

Прысесьці просяць; нібы ў моры скалы
 Стаю, неварухнуўшыся, бязмоўны.
 Вакол жа скокі пачаліся.
 Эй! Запрашаюць, задзіраючы галовы,
 А я да сэрца прыціскаю лісьцік
 І не кажу ім ані слова!

- 1020 Тады яна з анельскім чараваньнем
 Пытаецца мяне: «Госьць мой, адкуль да нас
 Вы прыбылі? Хто вы? Як клічуць вас?»
 Але ў адказ — маё маўчаньне.
 І толькі позіркам зьмяі
 Палю яе бязь літасьці і шкадаваньня —
 Хай будзе мёртвай, як камень на скрыжаваньні!
 Наскрозь працята будзе позіркам маім!
 Як дым пякельны ёй ўвап'юся пад павекі
 І адаб'юся ў памяці навекі.
- 1030 Так буду ў яе думках цэлы дзень я
 І ў ночы, ува сьне... і ў летуценьнях.

(павольна з пачуцьцём)

- Яна — на траўцы лёгкая пушынка,
 1033* Зэфіру асьцярожна можна дзьмухаць,
 Яна страшыцца рэзкіх рухаў,
 Пагроза ёй сьляза, расінка.
 Неасьцярожны стогн мой гучны
 Усю міжволі скаланае,
 Настрой яе мой смутак ценом ахінае:
 Абодвух душы адчувалі мы выключна, —
 1040 Адзін падумае, другі адразу адгадае,
 Раскрые сэрца заповітную тайніцу,
 Ubачыўшы на твары зморшчынку адчаю
 Ці ўсьмешку... Бачна ўсё, як у крыніцы.
 І пачуцьцё ледзь толькі загарыцца
 Ў маіх вачах — анёлам раю

Aż do jej serca przenika
 I na powrót błyszczący w oku.
 Ach tak! tak ją kochałem! pójdź teraz trwożyć
 I na kochanka larwę potępieńca włożyć?
 1050 Po co? czego chcę od niej? o zazdrości podła!
 I jakież są jej grzechy?
 Czyli mię słówkiem dwuznacznym podwiodła?
 Czy wabiącymi łowiła uśmiechy
 Albo kłamliwe układała lice?
 I gdzież są jej przysięgi, jakie obietnice?
 Miałemże od niej choć przez sen nadzieję?
 Nie! nie! sam urojone żywiłem mamidła,
 Sam przyprawiłem jady, od których szaleję!
 Po cóż ta wściekłość? jakie do niej prawa?
 1060 Co za moją wzgardzoną przemawia osobą?
 Gdzie wielkie cnoty? świetne czyny? sława?
 Nic! nic! ach, jedną miłość mam za sobą!
 Znam to: nigdy śmiały mi nie zgrzeszył zapędy,
 Nie prosiłem, ażeby była mnie wzajemną;
 Prosiłem tylko o maleńkie względy,
 Tylko żeby była ze mną,
 Choćby jak krewna z krewnym, jak siostrzyczka

z bratem,

Bóg świadkiem, przestałbym na tem.
 Gdybym mówił: widzę ją, widziałem ją wczora,
 1070 I jutro widzieć będę;
 Oddam pierwszy dzieńdobry, u stołu z nią siędę,
 Z nią z rana, w dzień koło niej, koło niej z wieczora;
 Ach, jak byłbym szczęśliwy!

(po pauzie)

Zapędzam się marnie.

Ty pod zazdrośnych oczu, chytrych żądał strażą!

Ani obaczyć nie wolno bezkarnie.

Pożegnać, porzucić każą...

Ёй проста ў сэрца пранікае,
 Дый мне ў адказ ў вачах яе іскрыцца!
 Ах! Гэтак я кахаў...

Даў волю засмучэньню!

Няўжо каханая належыць асуджэньню!
 1050 Чым вінаватая яна?
 Якой жа саграшыла дзеяй?
 Былі яе размовы, што салодкая мана?
 Давала беспадстаўныя надзеі,
 Якімі вабіла, дражніла?
 Сурочным поглядам прываражыла?
 Ці прысягала мне па дарагой цане?
 Дый не, я сам прыдумваў чары і акуды,
 І мроямі на яве і ўва сьне
 Сабе рабіў пякучую атруту,
 1060 І сам ахвотна выпіў пакрысе.
 Цяпер цярплю пакуты!
 Якія ідэалы дух мой узьнясе?
 Дзе дабрачыннасьць? Гонар? Слава?
 Нічога, ах! Адзінае каханьне — існасьць!
 Але патрабаваць што маю права?
 Я не прашу ўзаемнасьці, а блізкасьць
 Адчулі б мы, як родныя сястра і брат,
 І толькі маю захаваць — яе пагляд.
 Згадзіўся б і на гэта, каб я мог уночы
 1070 Ці ўдзень, ці ўвечар альбо на сьвітаньні
 Спаткаць яе з ласкавым прывітаньнем,
 Наблізіцца ціхутка, зазірнуць у вочы.
 Вось шчасьце!

(пасья паўзы)

Трызьніць, распяляць сябе ня варта!

Я нават не змагу яе цяпер аклікнуць,
 Яна заўсёды пад наглядам варты.
 Дык што? Сысьці мне... Зьнікнуць.

Umrzeć!...

(z żalem)

Kamienni ludzie! wy nie wiecie,
 Jak ciężka śmierć pustelnika!
 Konając patrzy na świat, sam jeden na świecie!
 1080 Dłoń mu przychylna powiek nie zamyka!
 Żałobne grono łoża nie otoczy,
 Nikt nie pójdzie za trumną do wieczności domu,
 Garsteczki piasku nie rzuci na oczy,
 Zapłakać nie masz komu!
 O, gdybym mógł choć przez sen pokazać się tobie,
 Gdybyś na mojej pamiątkę męki
 Jeden przynajmniej dzionek chodziła w żałobie,
 Przypięła jedną czarną wstążkę do sukienki!...
 Może spojrzysz ukradkiem... i łezka boleści...
 1090 I pomyślisz westchnąwszy: ach, on mię tak kochał!

(z dziką ironią)

Stój, stój, żałośnie piskłę!... precz, wrzasku niewieści!
 Będę, jak dziecko szczęścia, umierając szlochał?
 Wszystko mi, wszystko niebiosa wydarły,
 Lecz reszty dumy nie mogą odebrać!
 Żywy, o nic przed nikim nie umiałem żebrać,
 Żebrać litości nie będę umarły!

(z determinacją)

Rób, co chcesz, jesteś woli swojej panią,
 Zapomnij!... ja zapomnę!

(pomieszany)

wszak już zapomniałem?

(zamyślony)

Jej rysy... coraz ciemniej... tak, już się zatarły!
 1100 Już ogarniony wieczności otchłanią
 Doczesnym pogardzam szalem...

(pauza)

Ach, wzdycham! czegoż wzdycham? ha! westchnąłem za nią,

Так! Памерці!

(з жалем)

Каменьні-людзі! Ня ведаць вам,
 Як цяжка паміраць пустэльніку.
 Самотны ён, хаця навокал — акіян
 1080 Жыцьця. Далоні сябра на пасьцелі сну
 Бяссоннага павекі не закрыюць зь мірам,
 Вянкі ня лягуць на труну; да дому
 Спрадвечнасьці не правядзе ніхто, і жвіру
 Ня кінуць. Дый паплакаць анікому!
 Хай гэта ўсё ўявіцца табе,
 Як памяць пра маіх пачуцьцяў мукі,
 На дзень, хіба, тваю галоўку абаўе
 Жалобны вэлюм, чорныя карункі.
 Сьлязінка смутку ў вочках заблішчыць,
 1090 Падумаеш: «Ён так мяне хахаў»...

(зь дзікай іроніяй)

Стой, жаласны піскун, стой, не вішчы,
 Нібы дзіця, ад крыўды застагнаў —
 Усё ўзялі нябёсы: розум і душу...
 Аскепкі гонару ўсё ж нельга адабраць!
 Жывы ня здольны быў я жабраваць!
 І мёртвы літасьці не папрашу!

(рашуча)

Рабі што хочаш ты! Сабе сама будзь паней!
 Забудзь! Забуду я!

(зьбянтэжана)

Навекі забываю...

(задумваецца)

Яе абрысы ўсё цямней... ужо расталі,
 1100 Раскрыліся ўжо вечнасьці ўладанні...
 Мінулым шалам пагарджаю!

(паўза)

Ах! Уздыхаю я... Аб чым? Аб той жа пані!

Nie! nie mogę zapomnieć o niej i umarły.
 Wszakże ją widzę? wszak tu, o tu stoi!
 Płacze nade mną... jaka łezka szczerą!

(z żalem)

Płacz, moja luba, twój Gustaw umiera!

(z determinacją)

No, dalej, śmiało, Gustawie!

(podnosi sztylet)

(z żalem)

Nie bój się, luba, on się nic nie boi!
 Czego żałujesz, on nic z sobą nie zabiera!

1110 Tak! wszystko! wszystko tobie zostawię,
 Zostawię życie, i świat, i rozkosze,

(z wściekłością)

I twego!... wszystko... o nic... ani łzy nie proszę!

(do Księdza, który wchodzi ze służącymi)

Słuchaj ty... jeśli kiedy obaczy...

(z obłąkaniem i wzmagającą się gwałtownością)

Pewna nadludzka dziewczyna... kobieta,

I jeśli ciebie zapyta,

Z czego umarłem? nie mów, że z rozpacz;

Powiedz, że byłem zawsze rumiany, wesoły,

Żem ani wspomniał nigdy o kochance,

Że sobie grałem w karty, piłem z przyjaciół...

1120 Że ta pijatyka... tańce...

Że mi się w tańcu... ot

(uderza nogą)

skreśliła noga.

Z tego umarłem...

(przebija się)

K s i ą d z

Jezus, Maria! bój się Boga!

(chwytając za rękę, Gustaw stoi; zegar zaczyna bić)

І нават мёртвы я забыць яе ня ў стане!
Паўсюль яна стаіць, наяве сьніцца!
Сьвязінкі коцяцца — яна па мне рыдае!

(з жалем)

Плач, любая, твой Густаў памірае!

(рашуча)

Ну, далей, Густаў, сьмела!

(падносіць стылет)

(з жалем)

Ня бойся, мілая, ён не баіцца!

1110 Чаго шкадуеш ты — з сабой не забірае,
Табе — усё, што меў на сьвеце белым!
І сьвяты, і жыцьцё, зямля і неба!

(гнеўна)

Нічога мне твайго... ні сьлёз... ня трэба!

(да ксяндза, які ўваходзіць са слугамі)

Калі чароўную дзяўчыну... Не, кабету

(з шалёнствам і нарастаючай моцай)

Ты ўбачыш, пра мяне яна спытае раптам,

Дык не кажы, што надта

Тужыў і згінуў ад свайго стылета...

Паведай так, ён быў заўжды румяны,

Любіў у карты пагуляць, ня ведаў гора,

Ніколі і не ўспамінаў каханай,

1120 Нядрэнным славіўся танцорам,

Аднойчы ў танцы

(б'е сябе па назе)

вывіхнуў нагу,

Так і памёр!

(устрамляе ў сябе стылет)

К с ё н д з

Пабойся Бога! Ці я зразумець магу?

(хапае яго за руку, Густаў стаіць; гадзіннік пачынае біць)

G u s t a w

(pasując się ze śmiercią, patrzy na zegar)

Łańcuch szeleści... Jednasta wybija!

K s i ą d z

Gustawie!

(kur pieje drugi raz)

G u s t a w

To drugie hasło!

Czas ucieka, życie mija!

(zegar kończy bić, świeca druga gaśnie)

I drugie światło zagasło!

Koniec boleści!...

(dobywa sztylet i chowa)

K s i ą d z

Ratujcie, przebóg, może jaka rada!

Ach, już, już kona, wbił do rękojeści,

¹¹³⁰ Padł ofiarą szaleństwa!

G u s t a w

(z zimnym uśmiechem)

Przecież nie upada!

K s i ą d z

(chwyta za rękę)

O zbrodnio! Boże, odpuść... Gustawie! Gustawie!

G u s t a w

Zbrodnia taka nie może popępniać się co dzień,

Daj pokój próżnej obawie;

Stało się — osądzono — tylko dla nauki

Scenę boleści powtórzył zbrodzień.

Г у с т а ў

(змагаецца са сьмерцю, глядзіць на гадзіннік)

^{1123*} Ланцуг бразгоча. Адзінаццаць.

К с ё н д з

Ах, Густаў!

(сьпявае другі раз певень)

Г у с т а ў

О, другі сьпявае раз!

Час настае са сьветам разьвітацца.

(гадзіннік перастае біць, гасьне другая свечка)

Агонь другі пагас!

Канец! Яго прысьпешыў я?!

(дастае стылет з раны і хавае)

К с ё н д з

Ратуйце! Божа, памажы сваёй парадаю!

Стылет сабе ўстраміў да самага цаўя!

¹¹³⁰ Ахвяраю вар'яцтва паў!

Г у с т а ў

(з халоднай усьмешкай)

Але ж ня падаю!

К с ё н д з

(бярэ яго за руку)

О, Густаў! Грэх даруй яму, магутны Божа.

Г у с т а ў

Ах, не турбуйся, калі ласка, пра мяне,

Зьдзяйсняецца такое дзень ня кожны,

Асуджаны — так сталася — дзеля навукі,

Вось паўтарыў тут, што было раней.

K s i ą d z

Jak to? co to jest?

G u s t a w
Czary, omamienie, sztuki.

K s i ą d z
Ach! włosy mi się jeżą, drżą podę mną nogi,
W imię Ojca i Syna! co to wszystko znaczy?

G u s t a w
(patrzęc na zegar)
Wybiło dwie godziny: miłości, rozpaczi,
¹¹⁴⁰ A teraz następuje godzina przestrogi.

K s i ą d z
(chce go sadzić)
Usiądź, połóż się, oddaj zabójcze narzędzie,
Pozwól rany opatrzeć —

G u s t a w
Daję tobie słowo,
Że aż do dnia sądnego sztylet w pochwach będzie.
O ranach prózna troska, wszak wyglądam zdrowo?

K s i ą d z
Jak Bóg na niebie, nie wiem, co to...

G u s t a w
Skutki szału.
Albo może kuglarstwo? — Są kosztowne bronie,
Których ostrze przenika i aż w duszy tonie,
Przecież widomie nie uszkodzą ciała;
Taką bronią po dwakroć zostałem przebity...
(po pauzie z uśmiechem)

К с ё н д з

Што гэта?

Г у с т а ў

Чары, варажба і штукі.

К с ё н д з

Ах, Божухна, дрыжаць ад страху ногі...
Ісус Марыя, што ўсё гэта значыць?

Г у с т а ў

(глядзіць на гадзіннік)

1140 Прайшлі гадзіны дзье: любові, плача.
Цяпер прыходзіць час перасцыярогі.

К с ё н д з

(спрабуе прымусіць яго сесьці)

Сядай і набяры паветра ў грудзі,
Агледзець раны мне дазволь.

Г у с т а ў

Даю я слова:
Да дня апошняга стылет у похвах будзе.
І не хвалойся, ксёнжа, я зусім здаровы!

К с ё н д з

Што гэта? Я не разумею?

Г у с т а ў

Плён трызьнення.
Альбо акуды? — Ды, усё ж, існуе зброя,
Прыдатная для барацьбы з душою,
Што не крапе цялеснага адзеньня!
Я гэтай зброяй быў забіты двойчы...

(пасля паўзы з усьмешкаю)

1150 Taką bronią za życia są oczy kobiety,
(*ponuro*)
A po śmierci grzesznika cierpiącego skrucha!

K s i ą d z
W imię Ojca i Syna i Świętego Ducha!
Czego stoisz jak martwy? zaglądasz na stronę?
Ach, oczy!... przebóg, jakby bielmem powleczone!
Puls ustał... ręce twoje zimne jak żelazo!
Co to wszystko ma znaczyć?

G u s t a w
O tym inną razą!
Słuchaj, jakie mię na świat zamiary przywiodły.
Kiedy wchodząc do ciebie stanąłem u progu,
Pamiętam, że z dziećmi odprawiałeś modły,
1160 Któreś za dusze zmarłe ofiarował Bogu.

K s i ą d z
(*chwytając krucyfiks*)
Prawda, zaraz dokończym...
(*ciągnie Dzieci do siebie*)

G u s t a w
No, przyznaj się szczerze:
Czy wierzysz w piekło, w czyściec?...

K s i ą d z
Ja we wszystko wierzę,
Cokolwiek w Piśmie Świętym Chrystus nam ogłasza
I w co zaleca wierzyć Kościół, matka nasza.

G u s t a w
I w co twoje pobożne wierzyły pradiady?
Ach! najpiękniejsze święto, bo święto pamiętek,
Za cóż zniosłeś dotychczas obchodzone Dziady?

1150 Ёй пры жыцьці былі — дзяўчыны вочы!

(панура)

А пасья сьмерці — распачная скруха.

К с ё н д з

У імя Айца, і Сына, і Сьвятога Духа!

Чаго стаіш, як у зямлю мярцьвяк убіты.

Ах, вочы, далібог, нібы бяльмом пакрыты.

Стаў пульс... Халодныя, як лёд, твае далоні.

Што значыць гэта ўсё?

Г у с т а ў

Пазьней скажу, ня сёньня!

Паслухай, для чаго я зноў на сьвет зьявіўся...

У час, калі прыйшоў я да твайго парога,

Ты разам зь дзецьмі за нябожчыкаў маліўся,

1160 Ахвярна літасьці да іх прасіў у Бога.

К с ё н д з

(хапае расьляцьце)

Закончыць трэба!

(бярэ дзяцей да сябе)

Г у с т а ў

Ты прызнайся клятвай кроўнай

У пекла, чысьцец верыш?

К с ё н д з

Веру безумоўна!

Ва ўсё, што адкрывае нам Пісьмо Хрыстова,

Чаму касьцёл нас вучыць. Ён — душы ахова!

Г у с т а ў

А веру, што народ здаўна захоўваў сьвята,

Ты падзяляеш? Ах, Дзяды — дзень памінанья!

Скажы, чаму забараняеш гэта сьвята?

K s i ą d z

Ta uroczystość ciągnie z pogaństwa początek;
 Kościół mnie rozkazuje i nadaje władzę
 1170 Oświecać lud, wytępiac reszty zabobonu.

G u s t a w

(pokazując na ziemię)

Jednak proszą przeze mnie, i ja szczerze radzę,
 Przywróć nam Dziady. Tam u Wszechmocnego tronu,
 Kędy nasz żywot ściśle odważają szale,
 Tam większym jest ciężarem łza jednego sługi,
 Którą szczerze wyleje nad tobą u zgonu,
 Niż kłamliwe po drukach rozgłaszane żale,
 Płatny orszak i kirem powleczone cugi.
 Jeśli, żałując śmierci dobrego dziedzica,
 Lud zakupioną świecę stawia mu na grobie,
 1180 W cieniach wieczności jaśniej błyszczą się ta świeca
 Niż tysiąc lamp w niechętej palonych żałobie.
 Jeśli przyniesie miodu plastr i skromne mleko
 I garścią mąki grobowiec posypie,
 Lepiej posili duszę, o! lepiej daleko,
 Niż krewni modnym balem wydanym na stypie.

K s i ą d z

Ani słowa. Lecz Dziady, te północne schadzki
 Po cerkwiach, pustkach lub ziemnych pieczarach,
 Pełen guślarstwa obrzęd świętokradzki,
 Pospólstwo nasze w grubej utwierdza ciemnocie;
 1190 Stąd dziwaczne powieści, zabobonów krocie
 O nocnych duchach, upiorach i czarach.

G u s t a w

Więc żadnych nie ma duchów?

(z ironią)

К с ё н д з

З паганскіх прымхаў, жахаў, невуцкіх паданьняў
 Дзяды бяруць пачатак. І касьцёла ўлада —
 1170 Люд выхаваць і выбіць рэшты забабонаў.

Г у с т а ў

(паказвае на зямлю)

Прыслухайся да нас, вось шчырая парада!
 Вярні Дзяды, там ля Нябёсаў трона,
 Калі жыцьцё узважваюць на шалях,
 Адна сьляза слугі над целам пана,
 Што зьбегла зь веек шчыра засмучоных,
 Важней, чымся публічныя прызнаньні ў жалю,
 Чым галашэньні баб, дзе фальш не прыхавана!
 Калі насамрэч сваяка шкадуюць,
 Народ яму запаліць над магілай сьвечку,
 1180 І вечнасьці вятры яе ўжо не задзьмуюць!
 Я ведаю, калі хлябец ці перапечку,
 Ці мёду пакладуць на мокры жвір...
 Ці жменяю мукі яго пасыпяць ціха,—
 Душу насыціць тое лепш, чым вір
 Радні на балі, зладжаным зь дзяржаўнай пыхай.

К с ё н д з

Маўчы! Дзяды ня сьвята, а начныя сходкі
 На могілках ці на глухой паляне,
 Дзікунскія абрады, чары, плёткі,
 Няма ад цемрашальства абароны,
 1190 Паўсюль бязбожныя раяцца забабоны
 Пра духаў ночы, упыроў і зданяў!

Г у с т а ў

Так!? Духаў не існуе?

(зь іроніяй)

Świat ten jest bez duszy?

Żyje, lecz żyje tylko jak kościotrup nagi,
Który lekarz tajemną sprężyną rozruszy;
Albo jest to coś na kształt wielkiego zegaru,
Który obiega popędem ciężaru?

(z uśmiechem)

Tylko nie wiecie, kto zawiesił wagi!
O kołach, o sprężynach rozum was naucza;
Lecz nie widzicie ręki i klucza!

¹²⁰⁰ Gdyby z twych oczu ziemskie odpadło nakrycie,
Obaczyłbyś niejedno wkoło siebie życie,
Umarłą bryłę świata pędzące do ruchu.

(do Dzieci, które wchodzi)

Dzieci, chodźcie pod kantorek.

(do kantorka)

Czego potrzebujesz, duchu?

G ł o s z k a n t o r k a

Proszę o troje paciorek.

K s i ą d z

(przerażony)

W imię Ojca... niech biega... Altarystę zbudzi,
Słowo stało się ciałem!... zawołajcie ludzi!...

G u s t a w

Wstydz się, wstydz się, mój ojczy, gdzie rozum?

gdzie wiara?

1210 Krzyż jest mocniejszy niżli wszyscy ludzie twoi,
A kto się Boga boi, ten się nic nie boi.

K s i ą d z

Mów, czego potrzebujesz... ach, to upiór! mara!

Ня мае сьвет душы?

Падобны да бліскачага шкілета,
Якога лекар тайнай ніткай зварушыў?
А мо, нібы гадзіньнік ён, вялізны,
Цяжар сусьветны круціць мэханізмы?

(з усьмешкай)

Ня знаць вам, хто падвесіў вагі сьвету!
Пра колы і спружыны розум вас навучыць,
Але ня бачыце ў руцэ вы ключык!
1200 Калі б зямное покрыва з вачэй упала —
Вакол сябе ты ўгледзеў жыцьцяў бы нямала,
Што надаюць зьмярцьвелае куле сьвету рух.

(да дзяцей, якія ўваходзяць)

Прыстаўце вуха да канторкі, дзеці.

(да канторкі)

Чаго жадаеш, змрочны дух?

Г о л а с з к а н т о р к і

Тры пацеркі, каб не цярець па сьмерці.

К с ё н д з

(страшна зьбянтэжаны)

1206* О, Божухна... Эй! Альтарыста абудзеце,

1207* Ах, слова стала целам! Эй! Сюды ўсе йдзеце!

Г у с т а ў

Саромся, ксёнжа мой... Дзе розум, а дзе вера?!

Мацнейшы крыж, чым варта, што сюды

прымчыцца.

1210 А хто баіцца Бога — нечага страшыцца?

К с ё н д з

Кажы, што патрабуеш... Ах, упыр! Хімера!

G u s t a w

Ja! nic nie potrzebuję, jest potrzebnych tyłu!

(łowi koło świecy motyla)

A tuś mi, panie motylu!

(do Księdza, pokazując motyla)

Ten migający wkoło oćmy rój skrzydlaty
 Za życia gasił każdy promyczek oświaty,
 Za to po strasznym sądzie ciemność ich zagarnie;
 Tymczasem z potępioną błakając się duszą,
 Chociaż nie lubią światła, w światło lecieć muszą,
 To są dla ciemnych duchów najsrozsze męczarnie!

1220 Patrzaj, ów motyl, strojny barwionymi szaty,

Był jakiś królik albo pan bogaty,

I wielkim skrzydeł roztworem

Zaciemniał miasta, powiaty.

Ten drugi, mniejszy, czarny i pękaty,

Był książek głupim cenzorem

I przelatując sztuk nadobne kwiaty,

Oczerniał każdą piękność, którą tylko zoczył,

Każdą słodkość zatrutym wysysał ozorem

Albo przebijał do ziemi środka,

1230 I nauk ziarno z samego zarodka

Gadziny zębem roztoczył...

Ci znowu, w licznym snujący się gwarze,

Są dumnych pochlebnie, czernideł pisarze.

Na jakie pan ich gniewał się zagony,

Tam przekłęta chmura leci,

I czy ledwie wschodzące, czy dojrzałe plony

Jako sarańcza wybija.

Za tych wszystkich, moje dzieci,

Nie warto zmówić i Zdrowaś Maryja.

1240 Są inne słuszniej godne litości istoty,

A między nimi twoi przyjaciele, uczniu,

Których ty wyobraźnią w górne pchnąłeś loty,

Г у с т а ў

Я сам — нічога... Але проськаў — цэлы сьвет...

(ловіць каля сьвечкі матыля)

Цю... Вось матыль крылаты... як стылет.

(да ксяндза, паказвае матыля)

- Паўсюдна вочкамі мігцяць яго сабраты,
 Яны раяцца і свае сплятаюць спраты
 Нябачнай павуцінаю злачынстваў, здрады.
 Але для шэрых матылёў быць пад праменьнем
 З усіх найгоршым лічыцца мучэньнем —
 Лятуць хмарынай загасіць агонь ляпады.
- ¹²²⁰ Глядзі, адзін вялікі, зграбны, франт вусаты,
 Напэўна каралёк быў альбо пан багаты,
 Бяз розума, затое шмат пагарды хворай,
 Цень крылаў поўз па ўсёй краіне сеткай кратаў.
 А там што за мятлюк сьлізготны і куртаты,
- ^{1225*} Быў паслухмяным цэнзарам прыдворным,
 Губіў мастацтва кветкі ён заўзята,
 Зуб запускаячы гадзюкі,
 І, пырскаючы жоўцю чорнай,
 Сваім атрутным тонкім джалам
- ¹²³⁰ З маленькага зародку зьніштажаў ён
 Усходы новыя навукі.
 А тыя, сноўдаюць, гудуць нясьцерпныя,
 Гаспадарам сваім, на выгляд, верныя,
 Лісьліўцы, плеткары, прыслугачы,
 Лятуць, ствараючы зласлоўя вецер,
 На парасткі свабоды зграяй саранчы.
 Настане страшны суд іх забыцьцё пакрые!
 За вусякоў такіх, о мае дзеці,
 Ня трэба слова замаўляць сьвятой Марыі.
- ¹²⁴⁰ Хоць ёсьць, хто варты літасьці і ў гэтай драме —
 Твае прыяцелі і вучні —
 Каго лічылі мы надзейнымі сябрамі,

Których wrodzony ogień podniecałeś sztucznie.
Jaką żyjąc pokutę mieli za swe winy,
Oznajmiłem, wieczności przestąpiwszy progi:
Życie moje ścisnąłem w krótkie trzy godziny
I znowu wycierpiałem dla twojej przestrogi.
Im więc nieś ulgę prośbą i mszalną ofiarą;
Dla mnie oprócz wspomnienia nic więcej nie proszę.
1250 Za grzech mój życie było dostateczną karą,
A dziś, nie wiem, nagrodę czy pokutę znoszę.
Bo kto na ziemi rajskie doznawał pieśzcoty,
Kto znalazł drugą swojej połowę istoty,
Kto nad świeckiego życia wylatując krańce
Duszą i sercem gubi się w kochance,
Jej tylko myślą myśli, jej oddycha tchnieniem,
Ten i po śmierci również własną bytność traci,
I przyczepiony do lubej postaci,
Jej tylko staje się cieniem.
1260 Jeśli żyjąc świętemu był uległy panu,
Niebieską z nim chwałę dzieli;
Albo ze złym do wiecznej strącony topieli,
Jest bolesnego współnikiem stanu.
Na szczęście Bóg mię zrobił poddanym anioła,
Dla niej i dla mnie przyszłość śmieje się wesoła.
Tymczasem, jak cień błędząc przy kochanych wdziękach,
Bywam albo w niebiosach, albo w piekła mękach.
Gdy ona wspomni, westchnie i łezkę wyleje,
Zbliżam się do usteczek, biały włos rozwiewię,
1270 Zmieszam się z odetchnieniem i przeniknę ciebie,
I jestem w niebie!
Lecz kiedy!... och, czujecie, wy, coście kochali!
Jakim zawiść ogniem pali!...
Długo jeszcze po świecie błąkać się potrzeba,
Aż ją Bóg w swoje objęcie powoła;

Якім жар сэрца разьдзімаў ты штучна.
От доля, пырхаць зь цемры да сьвятла няспынна!
Цяпер я абвяшчу: над вечнасьці парогам
Жыцьцё я сьцяў у тры кароткія гадзіны.
Табе, а празь цябе — усім, даў засьцярогу.
Ня мне, а ім, нясі імшы ахвяры,
Нічога апрача ўспамінаў не жадаю.
1250 Было жыцьцё за грэх мой цяжкай карай,
Цяпер ня знаю, муку я ці ўзнагароду маю.
Хто на зямлі пазнаўшы райскія пяшчоты,
Другую сам палову адшукаў сваёй істоты,
Хто цалкам сэрцам і душой ў каханьні гінуў,
Заўжды той будзе побач зь мілаю дзяўчынай!
Яна ўладарыць думкамі, натхненьнем!
Я пасья сьмерці ўсюды сэрцам зь ёю
Быць мушу, і за постацьцю мне дарагою
Лячу скароным ценем.
1260 Хто верны быў стваральніку зямному,
Прыняты будзе той на райскае улоньне,
А хто зь нячыстым жыў — патрапіць у бяздоньне,
Там суджана спаліцца ўсяму злomu...
Але, на шчасьце, нас вялі анёлы,
Сьмех будучыні мне і ёй — вясёлы!
Калі за ёй блукаю ценем непачутым, —
Бываю я ў раі ці ў пекле лютым.
Дзе ўспомніць пра мяне, пралье дзе сьлёзку,
Я ветрыкам папраўлю ёй прычоску,
1270 Альбо ў паветраны струмень сам пранікаю —
Яна мяне ўдыхае!
Хто ведае каханьня крохкасьць і няпэўнасьць,
Быць можа да мяне адчуе рэўнасьць!
Так буду ценем красьціся нявольным
За поступаю я па ўсёй плянэце,

Natenczas śladem lubego anioła
I cień mój błędny wkradnie się do nieba.

(zegar zaczyna bić)

(śpiewa)

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
Że według Bożego rozkazu:
1280 Kto za życia choć raz był w niebie,
Ten po śmierci nie trafi od razu.

*(zegar kończy bić, kur pieje, lampa przed obrazem gaśnie,
Gustaw znika)*

C h ó r

Bo słuchajmy i zważmy u siebie,
Że według Bożego rozkazu:
Kto za życia choć raz był w niebie,
Ten po śmierci nie trafi od razu.

Пакуль яна жыве на белым сьвечце,
І ў неба я ўздымуся зь мілай, як з анёлам!

(гадзіннік пачынае біць)

(сьпявае)

Слухайце і зважце ў сябе лепей,
Так, паводле Богага наказу:
1280 Хто да сьмерці пабываў на небе,
Мёртвы ў неба трапіць не адразу.

*(гадзіннік перастае біць, крычыць певень, лампа перад абразом гасьне,
Густаў зьнікае)*

Х о р

Слухайма, зважайма ў сябе лепей,
Так, паводле Богага наказу:
Хто да сьмерці пабываў на небе,
Мёртвы ў неба трапіць не адразу.

D Z I A D Y

WIDOWISKO

CZEŚĆ I

Д З Я Д Ы

ВІДОВІШЧА

ЧАСТКА I

P R A W A S T R O N A T E A T R U — D Z I E W I C A W S A M O T N Y M P O K O J U —
[NA] BOKU KSIĄG MNÓSTWO, FORTEPIANO, OKNO Z LEWEJ STRONY [W]
POLE; NA PRAWEJ WIELKIE ZWIERCIADŁO; ŚWIECA GASNĄCA NA STOLE I
KSIĘGA ROZŁOŻONA (ROMANS «VALERIE»)

D z i e w i c a

(wstaje od stołu)

Świeco niedobra! właśnie pora była zgasnąć!
I nie mogłam doczytać — czyż podobna zasnąć?
Waleryjo! Gustawie! Anielski Gustawie!
Ach, tak mi często o was śniło się na jawie,
A przez sen — będę z wami, Pan Bóg wie dopóki!
Smutne dzieje! Jak smutnej są źródłem nauki!

(po pauzie z niesmakiem)

Po co czytam? Już koniec przezieram z daleka!
Takich kochanków! tutaj

(wsk[azując] na ziemię)

cóż innego czeka!

Waleryjo! ty przecież spomiędzy ziemianek
¹⁰ Zazdrości godna! Ciebie ubóstwiał kochanek,
O którym inna próżno całe życie marzy,
Którego rysów szuka w każdej nowej twarzy,
I w każdym nowym głosie nadaremnie bada
Tonu, który [jej] duszy brzmieniem odpowiada.
Bo ich twarze tchną głazem, jak Meduzy głowa,
Nad słotny deszcz jesienny zimniejsze ich słowa!

Co dzień z pamiętką nudnych postaci i zdarzeń
Wracam do samotności, do książek — [do] marzeń,
Jak podróżny, wśród dzikiej wyspy zarzucony,

П Р А В Ы К Р А Й Т Э А Т Р А — ДЗЯЎЧЫНА Ў АДАСОБЛЕНЫМ ПАКОІ,
БАЧНА МНОСТВА КНІГ, ФАРТЭПІЯНА. ЗЫЛЕВА АКНО, ЯКОЕ ВЫХОДЗІЦЬ У
ПОЛЕ; НА ПРАВЫМ КРАІ ВЯЛІКАЕ ЛЮСТЭРКА; НА СТАЛЕ РАЗГОРНУТАЯ
КНІГА (РАМАН «VALERIE»), СЬВЕЧКА АМАЛЬ ГАСЬНЕ.

Д з я ў ч ы н а

(устае з-за стала)

- ^{1*} Ах, сьвечка хуткая, заўчасна дагараеш,
Хіба засьнеш, калі раман не дачытаеш.
Мая Валерыя! Анёльскі мой Густаве!
Перада мной вы паўстаеце, як на яве.
Скрозь сон — я з вамі буду — колькі — Пан Бог знае!
Расказ ваш, ах, крыніца смутку ледзяная.

(на паўзе журботна)

Чытаць навошта? Заканьчэньне я прадбачу.
Тут закаханых што чакае...

(паказвае на зямлю)

Ці іначай?

- Валерыя! Спаміж зямных дзяўчат і паннаў
¹⁰ Ты зайдрасьць абуджаеш — быў з табой каханы,
Якога іншая спаткаць дарэмна марыць,
Шукае яго рысы ў кожным новым твары,
І марна ў новым голасе пазнаць жадае
Гучаньне, што яе душы адпавядае,
Але абліччы ўсе, што стылыя каменні,
^{16*} У іх Гаргоны вочы, словы — дождж асеньні.

Штодзень ад нудных постацей, пустых падзеяў
Бягу ў самоту я да мроі, кніжных дзеяў,
Нібы вандроўнік, што на высьпе адзінокай

- 20 Co rana wzrok i stopę niesie w różne strony,
 Azali gdzie istoty bliźniej nie obaczy,
 I co noc w swą jaskinię powraca w rozpaczy.
 Szalony, niech ukocha swe samotne ściany
 I nie targa łańcucha, by nie drażnić rany. —

- Witajże, ma jaskinio — na wieki zamknęci,
 Na[uczmy] się więźniami stać się z własnej chęci —
 Czyż nie znajdziem zatrudnień? Mędrce dawnych wieków
 Zamykali się szukać skarbów albo leków
 I trucizn — my niewinni młodzi czarodzieje
- 30 Szukajmy ich, by otruć własne swe nadzieje.
 A jeżeli do grobu wstęp [jeszcze] zawarty,
 Pochowajmy swą duszę za życia w te karty;
 Można pięknie zmartwychwstać i po takim zgonie,
 I przez ten grób jest droga na Elizu błonie;
 Zamieszkałym wśród cieniów zmyślonego świata
 Nudnej rzeczywistości nagrodzi się strata.
 Cieniów? Nigdyż nie było między ziemską bracią
 Takich cieniów, śmiertelną więzionych postacią?
 Dusze ich wzięłyż bytność z poety wyroku,
- 40 Kształty odlaneż tylko z pięknych słów obłoku?
 Nie mogę przyrodzenia tą myślą obrażać,
 Nie mogę bluźnić Twórcy — i siebie znieważać.

- W przyrodzeniu, powszechnej ciał i dusz ojczyźnie,
 Wszystkie stworzenia mają swe istoty bliźnie:
 Każdy promień, głos każdy, z podobnym spojony,
 Harmoniją ogłasza przez farby i tony;
 Pylek błądzący wśród istot ogromu
 Padnie w końcu na serce bliźniego atomu,
 A tylko serce czule z dozgonną tęsknotą
- 50 W rodzinie tworów jedną ma zostać sierotą?

20 Шторанак праз гушчар свае кіруе крокі,
Каб напаткаць людзей. Калі ж засьвечыць зоры —
Вяртаецца ў адчаі да сваёй пячоры.
Шалёнца, палюбі сум сыценаў без тугі,
Каб раны не цьвяліць, ня кратай ланцугі.

Вітай мяне, прытулак мрояў мой самотны,
Навучымся быць вязьнямі дабраахвотна.
Былі ў мінулым мудрацы, яны навекі
Ішлі ў замкнёныя — вынаходзіць скарбы, лекі
Ці страшны яд... Мы, маладыя чарадзеі,
30 Атруту вынаходзім для сваіх надзеяў.
Калі нам па-за сьвет замкёны дзьверы,
Што ж, пахавайма душы ў кніжную паперу,
Шанц маем уваскрэснуць з гэткай дамавіны,
34* І ёсьць на Елісейскія палі сыцяжына.
Хто ценяў сьвет абраў замест людскога роду,
Таму сьвет існы страціць — будзе ўзнагародай.
Сьвет ценяў? Ці ж няма тых ценяў на зямлі,
Якіх сьмяротным цела паланіць маглі?
Іх душы толькі твор паэтаў і прарокаў,
40 А целы іх адліты зь пекных слоў аблокаў?
Той думкай не магу Спрадвечнасьць абражаць,
Блюзьнерствамі — сябе і Бога зьневажаць.

43* Так у айчыне целаў, душ — у прыраджэньні —
Істоту маюць роднасную ўсе стварэньні:
Прамень ці голас кожны, сплечены з падобным,
Гармонію сыцьвярджаюць фарбай, зьяўленьнем, тонам.
Пылінка праз натоўп часьціцаў, празь вятрыска,
Да атама імчыць, які ёй сэрцам блізкі.
А сэрцу чуламу, працятаму нудою,
50 Налезыць у сваёй сям'і быць сіратаю?

Twórca mi dał to serce; choć w codziennym tłumie
 Nikt poznać go nie może, bo nikt nie rozumie,
 Jest i musi być kędyś, choć na krańcach świata,
 Ktoś, co do mnie myślami wzajemnymi lata.

O, gdybyśmy dzielące rozerwawszy chmury,
 Choć przed zgonem tęsknymi spotkali się pióry
 Lub słowem tylko, wzrokiem — dosyć jednej chwili,
 Dosyć, by się dowiedzieć tylko, żeśmy żyli.
 Wtenczas dusza, co ledwie czucia swe ogarnia,
⁶⁰ Której rozkosze truje samotna męczarnia,
 Z ciemnej, głuchej jaskini stałaby się rajem.
 Jak by miło poznawać, zwiedzać ją nawzajem,
 I cokolwiek pięknego w myślach zajaśnieje,
 Co ślachtetnego mają tajne serca dzieje,
 Rozświecić przed oczyma kochanej istoty,
 Jak wyłamane z piersi kryształów klejnoty.
 Wtenczas przeszłość do życia mogliśmy wcielić
 Spomnieniem; można by się z przyszłości weselić
 W przeczuciu, a obecnym chwil lubych użyciem
⁷⁰ Łącząc wszystko, żyć całym i zupełnym życiem;
 Bylibyśmy jak lotne tchnienia, co je rosa
 Wiosennym zionie rankiem, dążące w niebiosą,
 Lekkie i niewidome, lecz kiedy się zleczą —
 Spłoną i nową iskrę pośród gwiazd rozświecą.

NA LEWĄ STRONĘ TEATRU WCHODZI CHÓR WIEŚNIAKÓW
 NIOSĄCYCH JEDZENIA I NAPOJE; STARZEC PIERWSZY Z CHÓRU NA CZELE

G u ś l a r z

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie.
 Z czujnym słuchem, z bacznym okiem
 Spieszmy się w tajnym obrzędzie,
 Z cichym pieniem, wolnym krokiem;

Такое сэрца даў мне ты, вялікі Божа!
 У тлуме дзён яго пазнаць ніхто ня можа.
 Але павінен быць, хто з-за мяжы сусьветнай
 Імкнецца да мяне душою адпаведнай!

Калі б мы, разарваўшы хмараў столь над намі,
 Хоць перад сконам дакрануліся б крыламі,
 Ці поглядам, ці словам — досыць адной хвілі,
 Каб зьведаць, што жылі, што нас для нас стварылі.
 Душа ў той самы час разгорнута, раскута
 60 Раскошай разьлілася б, сьцішыла пакуты,
 Зрабілася б зь пячоры непрасьветнай раем.
 Яе каханаму ўзаемна адкрываем!
 І ў думках што гарэзна-мілае рунее,
 У сэрцы далікатнае што палымнее
 Расквецім перад закаханымі вачыма,
 Нібыта выняты з грудзей крышталь бурштыну.
 Былое ў час той можна ўзгадкаю вярнуць
 І ў будучыню прадчуваньнем зазірнуць.
 Спалучым хвіляй той усе зычэньні, зьявы,
 70 Жыцьцё раскінецца напоўніцу, яскрава!
 Як лёгкі чысты подых мы былі б, як росы,
 Вясным ранкам што зьнікаюць у нябёсах,
 Каб там зьяцецца, зблізіцца адначасова
 І запалаць між зорак яскай новай.

НА ЛЕВЫ КРАЙ СЦЭНЫ Выходзіць ХОР ВЯСКОЎЦАЎ, якія нясуць СТРАВЫ І НАПОЇ; НА ЧАЛЕ ІХ ПЕРШЫ СТАРАЦ З ХОРУ.

Г у с ь л я р

Цёмна, людзі... Глуха, людзі...
 З чуйным слухам, з бачным вокам
 Дзеяй тайнай чары ўзбудзім.
 Ціхі сьпеў, рушэньне крокаў,

Wszak nie nucim po kołędzie,
 80 Nucimy piosnkę żałoby;
 Nie do dworu z nowym rokiem —
 Ze łzami idziem na groby.

C h ó r

Póki ciemno, głucho wszędzie,
 Spieszmy się w tajnym obrzędzie.

G u ś l a r z

Spieszmy cicho i powoli,
 Poza cerkwią, poza dworem,
 Bo ksiądz guśłów nie dozwoli,
 Pan się zbudzi nocnym chorem.
 Zmarli tylko wedle woli
 90 Spieszą, gdzie ich guślarz woła;
 Żywi są na pańskiej roli,
 Cmentarz pod władzą kościoła.

C h ó r

Póki ciemno, głucho wszędzie,
 Spieszmy się w tajnym obrzędzie.

C h ó r m ł o d z i e Ń c ó w

(do Dziewczyny, ob. «Romantyczność»)

Nie łam twych rączek, niewiasto młoda,
 Nie płacz, i oczek, i dłoni szkoda.
 Te oczki innym żrenicom błysną,
 Te rączki inną prawicę ścisną.

Od lasu para gołąbków leci,
 100 Para gołąbków, a orlik trzeci;
 Uszlaş, gołąbko, spojrz do góry,
 Czy jest za tobą mąż srebrnopióry?

80 Толькі каляды ня будзе,
Мы ідзем уночы з вамі
Не да хатаў сьветлых вокнаў,—
Да магілы са сьлязамі.

Х о р

Пакуль цёмна, глуха, людзі,
Тайнай дзеяй чары ўзбудзім.

Г у с ь л я р

Крочым ціха і паволі,
За царкву і за падворак.
Гусляў ксёндз нам не дазволіць,
Пан пачуе песьні хору,
Толькі мёртвым будзе воля,
90 Дзе гусляр вяршыць абрады,
А жывыя — ў панскім полі,
Могілки — касьцёла ўлада.

Х о р

Пакуль цёмна, глуха, людзі,
Тайнай дзеяй чары ўзбудзім.

Х о р ю н а к о ў

(да дзяўчыны, гл. «Рамантычнасьць»)

95* Ты рук не ламай, прыгажуня дзяўчына,
Далонькі шкадуй, няма сьлёзкам прычыны,
Бо іншым вачам вочкі радасна бліснуць,
І іншыя рукі далонькі паціснуць.

99* Купае галубку і голуба вецер.

100 Лятаюць у п | ры, саколік там трэці.
Галубка зьяцела, а потым угору
Пагляд узьнімае — дзе муж срэбнапёры?

Nie płacz, nie wzdychaj w próżnej żalobie,
 Nowy małżonek grucha ku tobie,
 Nóżki z ostrogą, szyję mu wieńczy
 Wstążka błękitna w kolorze tęczy.

Róża z fijałkiem na letniej łące
 Podają sobie dłonie pachnące,
 Pieszy robotnik kosi dąbrowę,
 110 Zranił małżonka, zostawił wdowę.

Płaczesz i wzdychasz w próżnej żalobie,
 Wysmukły narcyz kłania się tobie,
 Jasną żrenicą wśród polnych dzieci
 Jak księżyc między gwiazdami świeci.

Nie łam twych rączek, niewiasto młoda,
 Nie płacz, i rączek, i oczu szkoda,
 Ten, po kim płaczesz, wzajem nie błysnie
 Okiem ku tobie, ręki nie ściśnie.

On zimny krzyżyk w prawicy trzyma,
 120 A miejsca w niebie szuka oczyma,
 Dla niego na mszę daj, młoda wdowo,
 A dla nas żywych piękne daj słowo.

(do Starca)

Nie tęsknij, starcze, prosimy młodzi,
 Tęsknota sercu i myślom szkodzi;
 W tym sercu dla nas żyją przykłady,
 Dla nas w tych myślach jest skarbiec rady.
 Stary dąb zruca powiewne szaty,
 O cień go proszą trawy i kwiaty:
 «Nie znam was, dzieci nowego rodu,
 130 Czyliście warte cienia i chłodu,
 Nie takie rosły dawnymi laty
 Pod mą zasloną trawy i kwiaty.»

Ня плач, няхай сэрца дарма не шкадуе,
Жаніх новы побач з табою буркуе.
Са шпорамі ножкі, каўнерчык блакітны
На шыі зіхоча вясёлкаю спрытнай.

Званочак і ружа на летнім улоньні
Адно аднаму працягнулі далоні,
110 Работнік прайшоўся касой пад травой,
Званочак упаў, ружа стала ўдавою.

Ня плач, няхай сэрца дарма не журыцца,
Вунь статны нарцыз да цябе ўжо хіліцца,
Пад ім палявыя зьбіраюцца дзеці,
Над імі, як месячык зоркам, ён сьвеціць.

Ты рук не ламай, прыгажуня-дзяўчына,
Далонькі шкадуй, няма сьлёзкам прычыны,
Каханы цябе не спаткае вачыма,
І рукі яго не раскрыюць абдымак.

У правай руцэ цёмны крыжык сьціскае,
120 Ён месца паглядам на небе шукае,
Цяпер на імшы маладою ўдавіцай
Прасі за яго і жывых памаліцца.

(да старца)

Прыслухайся, старац наш высакародны,
Для сэрца і розуму смутак зашкодны.
У сэрца твайго ўзяць мы прыклады рады,
А думкі твае — нам скарбонка парадаў.
Стары дуб скідае лістоту з галінаў,
«Дай ценю!» — усклікнулі кветкі, расьліны.
130 Ня ведаю вас, дзеці новага роду,
Ці вартыя ценю вы і прахалоды?
Ад сьпёкі заслону трымаў даўнім летам
Зусім я для іншых травінак і кветак.

Przestań narzekać, niesłuszny w gniewie,
 Jak było dawniej, nikt o tym nie wie.
 Uwiędną jedni, powschodzą inni,
 Chociaż mniej piękni, coż temu winni?
 Strzeż naszej barwy, ciesz się z okrasy,
 A z nas dawniejsze wspominaj czasy.
 Nie wzdychaj, starcze, w próżnej tęsknocie,
 140 Wielu straciłeś, zostały krocie,
 Nie całe twoje szczęście jest w grobie,
 Nie tam są wszyscy znajomi tobie.
 Weź trochę szczęścia od nas szczęśliwych,
 Szukaj umarłych pośród nas żywych.

G u ś l a r z

Kto błędząc po życia kraju,
 Chciał pilnować prostej drogi,
 Choć mu los wedle zwyczaju
 Wszędzie siał ciernie i głogi;
 Nareście po latach wielu,
 150 W licznych troskach, w ciężkich nudach,
 Zapomniał o drogi celu,
 Aby znaleźć wczas po trudach;

Kto z ziemi patrzył ku słońcu,
 Mierzył niebo i gwiazd loty
 I nie znał ziemi, aż w końcu,
 Kiedy wpadł w otchłań ciemnoty;

Kto zalem pragnął wydzwignąć,
 Co znikło w przeszłości łonie,
 Kto żądzą pragnął doścignąć,
 160 Co ma przyszłość w tajnym łonie;

Kto poznał swój błąd niewczesnie,
 O gorszej myśli poprawie,

Пастой наракаць, праўдзе гнеў замінае,
 Было як раней, аніхто і ня знае.
 Адны зачаўрэюць, паўстануць другія —
 Хто вінны, што іншыя, не як былыя.
 Прымі нашу барву і з нашай красы,
 Ты ўсьцешся, успомні старыя часы.
 Кінь смутак, хай сэрца пазбавіцца болю,
 140 Хоць страчана многа — засталася болей,
 Ня ўсё тваё шчасьце туга захіліла,
 Знаёмцаў ня ўсіх паглынула магіла,
 Ты шчасьце ад сэрцаў пазыч веснавых,
 Памерлых шукай паміж юных, жывых.

Г у с ь л я р

Хто блукаў па жыцьця краі,
 Простае шукаў дарогі,
 Лёс таго па злым звычаі
 Веў празь церні і аблогі.
 Хто, вандруючы па сьвеце,
 150 У турботах, стоме мулкай,
 Сам бяз волі здрадзіў мэце,
 Абы кут знайсці прытулку.

Хто сачыў палёт плянэтаў,
 Сонца думкаю прамерыў,
 Не раскрыў зямных сакрэтаў,
 Дый упаў у бездань цемры.

Хто ў слязах сысыці жадае
 На падзей былых улоньне,
 Хто варожыць, што скрывае
 160 Будучыня ў тайным лоне.

Хто спазьніўся лёс паправіць,
 Мружыць распачныя вочы,

Mruży oczy, by żyć we śnie
Z tym, czego szukał na jawie;

Kto marzeń tknięty chorobą,
Sam własnej sprawca katuszy,
Darmo chciał znaleźć przed sobą,
Co miał tylko w swojej duszy;

170 Kto wspominasz dawne chwile,
Komu się o przyszłych marzy,
Idź ze świata ku mogile,
Idź od mędrców do guślarzy.

Mrok tajemnic nas otacza,
Pieśń i wiara przewodniczy,
Dalej z nami, kto rozpacza,
Kto wspomina i kto życzy.

D z i e c i ę

Wróćmy lepiej do chaty, coś tam od kościoła
Błysnęło, ja się boję, coś po lesie woła.
Jutro pójdziem na cmentarz, ty swoim zwyczajem
180 Dumać, ja zdobić krzyże kwiatami i majem.
Mówią, że dzisiaj w nocy umarłych spotkamy,
Ja ich nie znam, ja własnej nie pamiętam mamy,
Ty oczy w dzień masz słabe, pragnąłbyś daremnie
Dawno widzianych ludzi rozeznac po ciemnie.
I słuch masz słaby: pomnisz, dwie temu niedziele
Zebrało się i krewnych, i sąsiadów wiele
Urodziny twe święcić; tyś w milczeniu siedział,
Nic nie słyszał, nikomu nic nie odpowiedział.
Zapytałeś na koniec, po co ta gromada
190 Zeszła się w dzień powszedni? i czy mrok już pada?
A my przyszli winszować i od kilku godzin
Słońce zaszło, i był to dzień twoich urodzin.

І чаго няма на яве
Адшукаць у снах ён хоча.

Хто падпаў хваробе мрояў,
Сам свае вярэдзіць раны,
Марна мець перад сабою
Прагне, што ў душы схавана.

170 Хто былыя ўспомніць хвілі,
Хто пра будучыню марыць,
Йдзі ад сьвету да магілы,
Мудрасьць кінь, ідзі да чараў.

Змрок тайніц нас атачае,
Зь песьняй, верай — на сьцяжыну
Пойдем, хто жыве ў адчаі,
З думай цяжкай ці ўспаінам.

Д з і ц ё

Страшна! Вернемся да хаты — ля касьцёла,
Штось успыхнула — глуш лесу раскалола.
Прыйдзем ранкам — ля магілы ты звычайем
180 Будзеш думаць, я крыжы аздоблю маем.
Чуў, што сёньня ўстануць мёртвыя да ранку,
Іх ня ведаю і не ўгадаю мамку.
Вочы, дзеду, твае бачаць слаба ўдзень.
Спадзяесься ў цемры тых пазнаць людзей?
Слых твой кепскі. Помніш, як на той нядзелі
За сталом суседзі, сваякі сядзелі,
Сьвяткавалі дзень народзінаў тваіх.
Словы ты ня чуў, не адказаў на іх.
Потым ты спытаў: «Зь якой нагоды сьвята?
190 Дзень звычайны і ўжо змрок паўзе да хаты».
Не заўважыў, колькі доўжыцца застолье,
Гэта быў твой дзень, а сонца села ў полі.

S t a r z e c

Od tego dnia, ach, jakżem daleko odpłynął,
 Wszystkiem znajome lądy i wyspy ominął,
 Wszystkie dziedziczne skarby znikły w czasie toniach;
 Coż mnie po waszych twarzach, i głosach, i dłoniach;
 Twarze, którem z dzieciństwa ukochać przywykał,
 Dłonie, co mię pieściły, głos, co mię przenikał,
 Gdzież są? Zgasły, przebrzmiały, zmieniły się, starły;
 200 Nie wiem, czym pośród trupów, czyli sam umarły,
 Ale inny świat rzucam, aniżelim zastał;
 Nieszczęsny, kto częściami do mogiły wrastał.
 Twój jeszcze głos, mój wnuku, ostatnia pociecho,
 Jak po umarłej pieśniach niemowłące echo,
 Tuła się i głos matki powtarzając kwili.
 Lecz i ty mię porzucasz, jak inni rzucili.

Pójdę sam; kto w dzień błdzi i żywych nie słyszy,
 Widzi w nocy, zna język grobowej zaciszy;
 Nie zabłądzę, wszak co rok chodziłem tą drogą;
 210 Zrazu jak ty, mój synu, z niemowłącą trwogą,
 Potem jak chłopiec pełen ciekawej ochoty,
 Potem z tęsknotą, teraz nawet bez tęsknoty,
 Bez żalu; coż mię wiedzie? jakiś zapęd nowy,
 Ciemne przeczucie, może to instynkt grobowy.
 Znajdę cmentarz i coś mi w głębi serca wróży,
 Że nazad już nie będę potrzebował stróży.
 Ale nim się rozłączym, twe służby dziecięce
 Nagrodzę, pódź, mój synu, uklęknij, złóż ręce.

Boże, coś mi rozkazał spełnić kielich życia
 220 I zbyt wielki, zbyt gorzki dałeś mi do picia,
 Jeśli względów Twojego miłosierdzia godna
 Cierpliwość, z którą gorycz wychyliłem do dna,

С т а р а ц

Дзень той ад мяне за даляглядам згінуў,
Землі, выспы я знаёмыя пакінуў,
Спадчыныя скарбы зьніклі ў часу тонях,
Што мне вашы твары, галасы, далоні?
Дзе далоні, што любіць я прывыкаў,
Голас дзе, які ў душу мне пранікаў?
Дзе ўсё? Змоўкла, згасла, стлела, састарэла,
200 Я паміж нябожчыкаў і сам зьмярцьвелы,
Толькі ў іншы сьвет душа не адлятае,
Бедны, хто ў магілу часткамі ўрастае.
Голас твой, унучак, — мне пакуль уцеха,
Як над полем кружыць дзіцяняці рэха,
Песьню пераймаючы памерлай мамы,
Але ўсё ж, пакінеш ты мяне таксама.

Я пайду ў самоце, хто жывых ня чуе,
Знае мову могілак і там начуе.
Не зблукваю, той штогод хадзіў дарогай,
210 Напачатку, як і ты зь цяжкой трывогай,
Потым — хлапчуком зь цікаўнаю ахвотай,
Потым ад нуды... Цяпер я без нудоты
І жалобы йду... Што цягне зноў няўхільна?
Прадчуваньні цёмныя, інстынкт магільны.
На пагосьце сэрца скаланецца сьцята,
Што назад шукаць ня буду праважатых.
Мой унук, цябе за ласку і зычэньні
Я узнагароджу — стань жа на калені.

О, мой Божа! Келіх горкага жыцця
220 Да краёў напоўніў, даў мне да піцця.
Мо Тваёй увагі вартае трываньне,
Зь якім горыч выпіў я сваю дазваньня,

Jedynej, lecz największej śmiem żądać nagrody:
Pobłogosław wnukowi — niechaj umrze młody.

Bądź zdrów; stój i raz jeszcze ściśni dziada rękę!
Daj mi twój głos usłyszeć — zaśpiewaj piosenkę
Ulubioną i tyle powtarzaną razy,
O Zakętym Młodzieńcu przemienionym w głazy.

MŁODZIENIEC ZAKŁĘTY

230 Wylamawszy zamku bramy,
Twardowski błędził wśród gmachów,
Biegł na wieże, schodził w jamy:
Co tam czarów? co tam strachów?

W jednym sklepisku zapadłem —
Jak dziwny rodzaj pokuty —
Na łańcuchu, przed zwierciadłem
Stoi młodzieniec okuty.

240 Stoi, a z ludzkiej postaci,
Mocą czarownych omamień,
Coraz jakąś częśćkę traci
I powoli wrasta w kamień.

Aż do piersi już był głazem,
A jeszcze mu błyszczą lica
Męstwa i siły wyrazem;
Czułością świeci żrenica.

«Kto jesteś? zakłęty rzecze,
Coś te gmachy zdobył śmiało,
Gdzie tak mnogie pękły miecze,
Tylu wolność postradało.»

І прашу Цябе я толькі аб адным —
Каб унук памёр бяз болю маладым.

Будзь здаровы! Ну, руку пацісьні дзеду,
Песьню прасьпявай мне напасьледак,
Шмат разоў яе сьпявалі мы з табою,
Помніш, пра хлапца, які паўстаў скалою.

ЗАЧАРАВАНЫ ЮНАК

230* Зьлёту выламаўшы браму,
Пан Твардоўскі паміж гмахаў
Бег на вежы, лез у ямы,
Колькі чараў, колькі страхаў.

Там, дзе змрок, дзе лёх зацеры —
І за што тая пакута —
Кайданамі пры люстэрку
Юны рыцар быў закуты.

240 Яго цела ад закляцьцяў,
Злоснай чарадзейскай волі,
Штохвіліны частку траціць,
Урастае ў мур паволі.

Ён па грудзі быў каменнем,
Але шчокі румяnelі,
Мужным да жыцьця імкненьнем
Яго вочы палымnelі.

«Кім ты будзеш, сьмелы воін, —
Запытаў юнак закляты,—
Тут аб мур зьвінела зброя,
Кожны прышлы быў расьцяты».

«Kto jestem? o, drzy świat cały
250 Przed mą szablą, na me słowa;
Wielkiej mocy, większej chwały,
Jestem rycerzem z Twardowa.»

«Z Twardowa? za moich czasów
Nie słyszałem o nazwisku,
Ni wśród wojennych zapasów,
Ni na rycerskim igrzysku.

Nie zgadnę, jak długie lata
Mogłem w więzieniu przesiedzieć;
Ty świeżo wracasz ze świata,
260 Musisz mi o nim powiedzieć.

Czy dotąd Olgierda ramię,
Naszą Litwę wiodąc w pole,
Po dawnemu Niemcy łamie,
Tratuje stopy mogole?»

«Olgierd? ach, już przeminęło
Dwieście lat po stracie męża,
Lecz z jego wnuków Jagiełło
Teraz walczy i zwycięża.»

«Co słyszę? Jeszcze dwa słowa:
270 Może w twych błędnych obiegach
Byłeś, rycerzu z Twardowa,
Na Świtezi naszej brzegach?

Czy tam ludzie nie mówili
O Poraju silnej ręki
I o nadobnej Maryli,
Której on ubóstwiał wdzięki?»

250 «Хто я? Ад майго імя
Маёй шаблі, майго слова,
Боязна дрыжыць зямля —
Клічуць рыцарам з Твардова».

«Як? З Твардова... Я ня помню
Тое прозвішча ні ў міры,
І ні ў сечы непрытомнай,
Ні на рыцарскім турніры.

Не ўзгадаю часу колькі
У палоне я чужым.
Ты са сьвету толькі-толькі
260 Выйшаў, раскажы аб ім.

261* Ці Альгерд Літву зьбірае,
Раць вядзе празь лес і долы,
Немцаў злосных ён карае,
Альбо ў стэпу б'е манголаў?»

«Пра Альгерда чуў ня мала,
Дзэвьесьце год як ён у Бога —
267* Яго ўнук цяпер Ягайла
Здабывае перамогу».

І спытаў зачараваны:
270 «Адкажы мне, слаўны віцязь,
У бясконцым вандраваньні
272* Ці хоць раз ты бачыў Сьвіцязь?

Ці там людзі не забылі
274* Пясьць Парая, яго справы,
275* І нябесную Марылю,
Яе позірк і паставу?»

«Młodzieńcze, nigdzie w tym kraju,
 Od Niemna po Dniepru krańce,
 Nie słyszałem o Poraju
 280 Ani o jego kochance.

Po co pytać, czasu strata,
 Gdy cię wyrwę z tej opoki,
 Wszystkie ciekawości świata
 Własnymi odwiedzisz kroki.

Znam czarodziejską naukę,
 Wiem dzielność tego zwierciadła,
 Wraz go na drobiazgi stłukę,
 By z ciebie ta larwa spadła.»

To mówiąc, nagłym zamachem
 290 Dobył miecza i przymierza,
 Ale młodzieniec z przestraczem:
 «Stój!» zawołał na rycerza.

«Weźmi zwierciadło ze ściany
 I podaj go w moje ręce,
 Niech sam skruszę me kajdany
 I uczynię koniec męce.»

Wziął i westchnął, twarz mu zbladła
 I zalał się łez strumieniem,
 I pocałował zwierciadło,
 300 I cały stał się kamieniem.

C h ó r m ł o d z i e Ń c ó w
 Tu guślarz kazał młodzieży
 Stanąć na drogi połowie;
 Tam na wzgórku wioska leży,
 A tam mogiłek w dąbrowie.

«Па Дняпры і Прынямоньні,
Юны рыцар, ва ўсім краі,
Не пачуеш слова сёння
280 Пра Марылю і Парая.

Не пытай, ляціць час міма,
Калі вызвалю з палона,
Сам уласнымі вачыма,
Край убачыш улюбёны.

Знаю моц акудаў чэпкіх,
Штукі хітрыя, мой браце,
Як люстэрка на аскепкі
Разаб'ю — спадзе заклацьце».

Тое кажучы, узмахам
290 Шаблю з похваў здабывае...
Закрываў юнак са страхам:
«Стой, хай зброя патрывае!

Лепш люстэрка ад цаглінаў
Адымі і дай мне ў рукі.
Сам кайданы з ног я скіну,
І канец пастаўлю мукі».

Калі ўзяў юнак люстэрка,
Сьлёзы пацяклі струменем,
Шкло пацалаваў зьнячэўку
300 І зрабіўся ўвесь каменнем.

Х о р м о л а д з і
Нам гусляр даваў параду:
На дарогу ўстаць, сяброве,
Вёска праваруч ля саду,
Зьлева — могілкі ў дуброве.

M ł o d z i e ż

Między kolebką i groby
Młody nasz wiek w środku stoi;
Śród wesela i żałoby
Stójmyż w środku, bracia moi.

Nie godzi się do wsi wracać,
³¹⁰ Nie godzi się biec w ich ślady,
Tu będziemy święcić Dziady
I piosnkami noc skracać.

Będziemy idących witać,
I powracających pytać,
Lękliwym rozpędzać trwogę,
Błędnym pokazywać drogę.

Zaszło słońce, biegą dzieci,
Idą starce, płaczą, nucą,
Lecz znowu słońce zaświeci,
³²⁰ Wrócą dzieci, starce wrócą.

Nim dojdzie siwizny dziecię,
Nim starego dzwon powoła,
Jeszcze ich spotka na świecie
Niejedna chwilka wesola.

Ale kto z nas w młode lata
Nie działa rzeźwym ramieniem,
Ale sercem i myśleniem —
Taki zgubiony dla świata.

Kto jak zwierz pustyni szuka,
³³⁰ Jak puchacz po nocy lata,
Jak upior do trumny puka,
Taki zgubiony dla świata.

М о л а д з ь

Між калыскай і труною
Век наш малады ў сяродку,
Між вясельлем і зямлёю
Час трымайма свой кароткі!

310 Нельга ў вёску нам вярнуцца,
Нельга йсці нам на клады,
Усьвяткуем тут Дзяды,
Зоркі песьняй скалануцца.

Хто ідзе, таго вітаем,
А хто збочыў — распытаем,
Хто здрыжэў — забудзь трывогу,
Хто зблукаў — дамо дарогу.

320 Села сонца, змоўклі дзеці,
Плачуць старцы, помняць страты,
А як сонца зноў засьвеціць,
Дзеці, старцы йдуць да хаты.

Аж пакуль сьсівеюць дзеці,
Па старых сьпяюць памінкі —
Ім спаткаюцца на сьвеце
Шчасьця сьветляя хвілінкі.

Хто ж у маладыя леты
Шлях не пракладаў раёнам —
Сэрцам, поглядам сьвядомым,
Той адмовіўся ад сьвету.

330 Хто як зьвер імкне ў цясьніну,
Як пугач — у пушчы нетры,
Як упыр б'е ў дамавіну —
Той адмовіўся ад сьвету.

Kto w młodości pieśń żałoby
 Raz zanucił, wiecznie nuci;
 Kto młody odwiedza groby,
 Już z nich na świat nie powróci.

Niech więc dzieci i ojcowie
 Idą w kościół z prośbą, z chlebem;
 Młodzi, na drogi połowie
 340 Zostaniem pod czystym niebem.

PIEŚŃ STRZELCA

Śród wzgórzów i jarów,
 I dolin, i lasów,
 Śród pienia ogarów
 I trąby hałasów,

Na koniu, co lotem
 Sokoły zadumi,
 I z bronią, co grzotem
 Pioruny zatłumi,

Dalejże, dalejże, z tropu w trop,
 350 Z tropu w trop, dalejże, dalejże!
 Dalejże, dalejże, z tropu w trop,
 Z tropu w trop, hop, hop!

Wesoły jak dziecko,
 Jak rycerz krwi chciwy,
 Odważnie, zdradziecko
 Bój zaczął myśliwy.

Witajcież rycerza,
 Pagórki i niwy,

Хто ў юнацтве, жаль адчуўшы,
Несуцешны ў сваім болю,
Раз наведаў продкаў душы,
Той на сьвет ня выйдзе болей.

340 Хай стары вядзе малога
Да касьцёлу з просьбай, хлебам.
Станьма, моладзь, на дарогу,
Пасярод, пад чыстым небам.

ПЕСЬНЯ СТРАЛЬЦА

341* Праз горы, праз рэкі,
Праз луг, празь лясы,
Дзе брэх альбо рэха,
Дзе шум, галасы

На хуткім кані
Зьбівае арла,
Крычыць: «Дагані
Маланку, страла!»

350 Сьлед у сьлед, сьлед у сьлед, далей, далей,
Гэй, сьмялей, ня зьбіцца толькі з тропу.
Сьлед у сьлед, сьлед у сьлед, далей, далей,
Гэй сьмялей, гоп, гоп, ей-ей!

Як юны герой,
Як леў на здабычу
Кідаецца ў бой
Храбрэц-паляўнічы.

Вітайце, — ён рыцар,
Ахрышчаны зьнічам,

360 Król lasów, pan zwierza,
Niech żyje myśliwy!

Dalejże, dalejże, itp.

Czy w niebo grot zmierza,
Czy w knieje i smugi,
Stąd leci grad pierza,
Stąd płyną krwi strugi.

Kto w puszczy dojedzie
Odyńca bez trwogi?
Kto kudły niedźwiedzie
Podesłał pod nogi?

370 Dalejże, dalejże, itp.

Czyj dowcip gnał rojem
Lataczów do sideł?
Kto wstępny wziął bojem
Sztandary ich skrzydeł?

Witajcież rycerza,
Pagórki i niwy,
Król lasów, pan zwierza,
Niech żyje myśliwy!

Dalejże, dalejże, itp.

G u s t a w

380 Spolowałem piosenkę! Nie będą się gniewać
Myśliwi, że do domu wracam bez zwierzyny.
Jak tylko wrócę, zaraz muszę im zaśpiewać. —
Lecz gdzież zaszedłem? nigdzie śladu ni drożyny.

360 Пан зубра, крыніцы,
Жыве, паляўнічы!

Сьлед у сьлед, сьлед у сьлед... і г.д.

Пагляд неба зьмерыць
Ці ў пушчу памкнецца,
Закруціцца пер'е
Альбо кроў пральецца.

Гушчар хто праедзе
Адзін без трывогі?
Хто пасмы мядзведзя
Пасьцеліць пад ногі?

370 Сьлед у сьлед, сьлед у сьлед... і г. д.

Чыя то задума,
Што птахаў зманіла?
Хто дзёрзка браў штурмам
Штандары іх крылаў?

Вітайце — ён рыцар,
Ахрэшчаны зьнічам,
Пан зубра, крыніцы,
Жыве, паляўнічы!

Сьлед у сьлед, сьлед у сьлед... і г.д.

380 Г у с т а ў
Я песеньку злавіў! Як запалаюць гневам
Мае сябры, што я вярнуўся безь дзічыны,
Іх улагоджу зычным і бадзёрым сьпевам.
Але ж дзе я? Няма ні сьледу, ні сьцяжыны.

Hola! jak w kniei głucho — ni trąby, ni strzału.
 Zbłądziłem — otoż skutek wieszczego zapału:
 Goniąc muzę, wyszedłem z obławy. Mróz ciśnie,
 Trzeba ogień nałożyć; gdy światło zabłyśnie,
 Nuż jaki spółtowarzysz z myśliwej czeladzi
 Błądzi jak ja, ten ogień razem nas sprowadzi,
 390 Łacniej drogę znajdziemy. O mój przyjacielu,
 Takich jak ty myśliwych nie znalazłbyś wielu.
 Oni z lasu nie zwykli spoglądać w obłoki,
 Ogarami na piękne polować widoki;
 Z jednym zawsze zamiarem i z jedyną żądzą
 Na ziemi tropią zdobycz — tym lepiej — nie błądzą.

Pewnie już z rzeźwym sercem i spoconym czołem
 Dzienną zabawę kończą za biesiadnym stołem;
 Każdy chlubi się z przeszłych lub przyszłych zdobyczy,
 Każdy swe trafne strzały, cudze pudła liczy;
 400 Żartują z siebie głośno lub szepcą do ucha;
 Wszyscy mówią, a jeden stary ojciec słucha.
 A jeśli się na [?] koniec uprzykrzyły łowy,
 Natenczas do sąsiadek — uśmiechy, rozmowy,
 Czasem strzelecka miłość — wędrowna ptaszyna,
 Serce przelotem zwiedzi — tak mija godzina,
 I tydzień, i rok przeszły — tak bywało wczora,
 Tak jest dzisiaj i będzie każdego wieczora.
 Szczęśliwi — a ja, czemuż nie jestem jak oni?
 Wyjechaliśmy razem — cóż mię w pole goni?
 410 Ach, nie zabawę ścigam — uciekam od nudy;
 Nie rozkosze myśliwskie lubię — ale trudy.
 Że się myśl, a przynajmniej że się miejsce zmienia,
 I że tu nikt mojego nie śledzi marzenia,
 Łez pustych, które nie wiem, skąd w oczach zaświecą,
 Westchnień bez celu, które nie wiem, kędy lecą.

Ні стрэлу, ні трубы. На дол зацішша ўпала.
Я заблукаў! — вось вынік вешчага запалу.
За музай гонячыся, выйшаў я з аблавы.
Як холадна, касьцёр мне трэба неўзабаве
Раскласьці. Лоўчы ці лясьнік, ці паляўнічы,
Блукаючы як я, заўважыць і пакліча.
390 Удвух лягчэй знайсці дарогу... Сябра мой!
Падобных паляўнічых не было з табой,
Што любяць пільнаваць аблок прывіды
І з ганчакамі паляваць на краявіды.
Другія ж аднаго жадаюць і шукаюць —
Шлях да здабычы — і тым лепей — не блукаюць!

І кожны з прыткім сэрцам, з потам на чале
Забаву дзённую завершыць пры стале,
Дзе хваліцца былой і заўтрашняй здабычай,
Чужыя промахі, свае адзнакі лічыць,
400 Жартуе ўкрык зь сябе ці шэптам дзьмухае,
Усе гамоняць — толькі бацька слухае.
Калі, нарэшце, цалкам надакучаць ловы,
Паедуць да суседак — дзе сьмяшкі, размовы...
Каханьне паляўнічага — што цень птушыны —
Над сэрцам прамільгне — пасья чакай гадзіну,
Ці тыдзень, месяц, год — і так бывала ўчора,
І будзе заўтра так... Яны ж заўжды ў гуморы,
Шчасьлівыя... А я... Чаму не як яны?
Былі мы разам — цягне што мяне ў лясны
410 Гушчар... Забавы? — Не, то ўцёкі ад нудоты,
Хачу ня ўдачы паляўнічай, а работы...
У месцах новых, у няспынных пераменах,
Ніхто ня высачыць ні думак летуценных,
Ні сьлёз пустых, што самі па сабе ўзьнікаюць,
Ні стогнаў, што няведама куды зьлятаюць.

Nie do sąsiadek pewnie! na wiatry, na gaje!
 Ku marzeniom!... Myśl dziwna! zawsze mi się zdaje,
 Że ktoś łzy moje widzi i słyszy westchnienia,
 I wiecznie około mnie krąży na kształt cienia.
 420 Ileż razy w dzień cichy szeleszczą na łące
 Jakoby nimfy jakiejś stopki latające;
 Spojrzę: chwieją się kwiaty i podnoszą głowy,
 Jakby z lekka tracone. — Nieraz wśród alkowy
 Samotny książkę czytam; książka z rąk wypadła,
 Spojrzałem, i mignęła naprzeciw zwierciadła
 Lekka postać, szepnęła jej powietrzna szata.
 Nieraz dumalem w nocy, gdy się myśl rozlata,
 Wzdycham, i coś westchnieniem dawało znak życia,
 Serce biło i czułem drugie serca bicia,
 430 Słowo nawet częstokroć, niewyraźnie, głucho,
 Jak przelot nocnej muszki pogłaska mi ucho...

Zasnąłem we mgle jasnej; z góry i z daleka
 Coś błyszczy, choć widocznych kształtów nie obleka;
 I czuję promień oczu i uśmiech oblicza!
 Gdzież jesteś, samotności córo tajemnicza!

Niechaj się twój duch uwieńczy
 Choćby marnym, nikłym ciałem;
 Okryj się choć rąbkiem tęczy
 Lub jasnym źródła kryształem!

440 Niechaj twojej blask obsłony
 Długo, długo w oczach stoi,
 Niech twych ust rajsłkimi tony
 Długo, długo słuch się poi!

Świeć mi, słońce, niech zrzenica
 Olsnie marz[ąc] twoje lica;

411* Не да суседак, пэўна, а дзе вецер б'ёцца!
 Да віхуровых мрояў!.. Дзіўна... Мне здаецца
 Хтось адчувае мае сьлёзы і памкненьні —
 Заўжды вакол мяне кружляе ціхім ценем.
 420 Я часта ўдзень на лузе чую лёгкі шоргат,
 Як німфы плаўную хаду. А кіну погляд —
 Калышучь кветкі свае зорныя галовы,
 Бы закрунулі іх... Чытаю я ў алькове —
 Зьнянацку задрыжыць закладная паперка
 І кніжка выпадзе — насупраць у люстэрку
 Паветраная постаць зьявіцца, зьнікае.
 Ня раз у ночы разам з думкамі ўзьлятаю,
 Мне подых кажа — поплич іншае жыцьцё,
 І сэрцам чую сэрца блізкага біцьцё,
 430 І слова слову ўторыць невыразна, глуха,
 Як матылёк начны трапеча каля вуха...

Мой сон смуга ахутвае — і васьмь здалёку
 Відзень спускаецца — іскрыстыя аблокі.
 Там бачу ўсьмешку, вочы, мілае аблічча.
 Дзе ты!? Дзе ты, дачка самоты таямнічай?

Хай душу тваю вянчае
 Тонкае зямное цела,
 Ці вясёлка атачае,
 Ці ручай крынічна-белы.

440 Хай тваіх адзеньняў яскі,
 Доўга вочы непакояць.
 Вусны мілагучнай ласкай,
 Доўга, доўга слых мой пояць.

Ты сьвяці пяшчотным сонцам,
 Ім сьляпі мяне бясконца,

Piej, Syreno, w lubych głosach
Usnę, marzyć o niebiosach!

Ach, gdzie cię szukać — od ludzi ucieknę,
Ach, bądź ty ze mną, świata się wyrzeknę!

M y ś l i w y c z a r n y
450 Latasz, mój ptaszku, za wysoko latasz,
A czy znasz dzielność swoich skrzydełek?
Sporzyj na ziemię, którą tak pomiatasz,
Co tam wabików, co tam sidełek!

M ł o d z i e n i e c
Hola, słyhać śpiewania, hej, wszelki duch żywy!
Ozwij się, bracie, kto jesteś?

[M y ś l i w y c z a r n y]
Myśliwy,
Równiej jak ty ochoty, większej trochę mocy.
Obadwa polujemy, chociaż ty w poranki
Jedziesz na świat, ja łowy rozpoczynam w nocy;
Ty czyhasz na zwierzęta, a ja — na kochanki.

G u s t a w
460 Nie wiem, czy dobre miejsce wybrałeś na łowy,
Ale nie chcę przeszkadzać, więc szczęśliwej drogi.

S t r z e l e c
Hola, kolego, nie bądź taki raptusowy,
Jestże to grubijaństwo albo skutek trwogi?
Pierwiej mię sam zawołał, a teraz ucieka.

G u s t a w
Ja miałbym ciebie wołać?

І сырэнаю сьпявай,
Сон нябесны навявай.

Ах, дзе знайсці цябе — людзей я кіну — дзе ты!
Ах, будзь са мною, я адмоўлюся ад сьвету!

450* Ч о р н ы п а л я ў н і ч ы
Сьпяшаецца, птушка, над хмарамі ўзьвіцца,
Але ці надзейнае маеш крыло?
Табе пра зямлю немагчыма забыцца,
Схаваны цянёты на ёй і сіло.

Ю н а к
Я чую сьпевы. Холя! Птушак хтосьці кліча.
Эй, дух жывы, эй, браце, хто ты?

[Ч о р н ы п а л я ў н і ч ы]
Паляўнічы,
Таксама я здабычу атрымаць ахвочы.
Абодва мы палюем. Ты прыяцель з ранку,
А я распачынаю ловы цёмнай ноччу.
Але пільнуеш ты зьвяроў, а я — каханку.

460 Г у с т а ў
Ня знаю сам, якое месца выбраў сёньня,
Перашкаджаць я не хачу — даю дарогу.

С т р а л е ц
Калега, холя! Ты празьмерна запалённы.
Ці грубасьць гэта? Ці ты ўзбуджаны трывогай.
Мяне паклікаў сам, але бяжыш наўцёкі.

Г у с т а ў
Хіба цябе паклікаў я?

S t r z e l e c

Słyszałem z daleka,
 Żeś wołał; kogo? na co? nie wiem doskonale,
 Dosyć, że posłyszałem westchnienia i żale.
 Jestem jak ty myśliwcem, byłem kiedyś młody,
 Znam więc twego rzemiosła i wieku przygody.
 470 Musisz coś mieć na sercu, rozmówmy się szczerze;
 Pewnie [cię] zabłąkało w kniei jakie zwierzę?
 Bracie, ja sam błądziłem, znam zwierzęta różne,
 Skrzydlate i piechotne, czworo- i dwunożne.
 A jeśli nic nie gonisz, pewno rad byś gonił?
 Ej, czy cię widok pustej torby nie zapłonił?
 Wstyd młodemu niczego dotąd nie zastrzelić?
 Przyznaj się, ja ci mogę w potrzebie udzielić.

G u s t a w

Dzięki — od nieznamymych nie żądam pomocy,
 Nie zabieram przyjaźni tak rychło i w nocy;
 480 I nie rozumiem, co twe słowa mają znaczyć.

S t r z e l e c

Jeżeliś niepojętny, będę się tłumaczyć.
 Jeżeli mi nie ufasz, będę szczerzy z tobą.
 Wiedz naprzód, iż gdzie stąpisz, jest wszędzie nad tobą
 Pewna istota, która z oczu cię [nie] traci,
 I że chce ciebie w ludzkiej nawiedzić postaci.
 Jeżeli to, coś przyrzekł, zachowasz niezłomnie —

G u s t a w

Przebóg, co to ma znaczyć — nie zbliżaj się do mnie.

[Na tym się rękopis kończy]

Стралец

Пачуў здалёку

Кагосьці клікаў ты, ня ведаю дакладна,
Пачуў я плач твой, што табе непадуладны.

Я — паляўнічы, быў як ты калісьці юным,

За век спазнаў каварны штэль і моц бурунаў,

470 На сэрцы маеш рану — шчыра адкажы мне —
Сьляды якога зьвера ўбачыў на сьцяжыне?

Таксама я блукаў, драпежнікаў знаў многіх —

Крылатых, пешых, чатырох- альбо двухногіх.

Нічога не пільнуеш? Рад бы пільнаваць?

А пустка ў торбе ці ня цягне паляваць?

Хлапцу ня сорамна калі няма здабычы?

Магу дапамагчы, сакрэт які пазычыць.

Густаў

Не, дзякуй, не прашу нічога ў незнаёмых,

Ці напатканцу можна давяраць начному?

480 Як зразумець, што словы твае могуць значыць?

Стралец

Як зразумець... Няцяжка будзе растлумачыць.

Уважліва паслухай, раскажу праўдзіва.

Заўсёды над табой лятае палахліва

Адна істота, зазірае ў твае вочы

І ў постаці людзкой цябе наведар хоча.

Калі ты ўласным словам моцна даражыш.

Густаў

Што гэта... Стой! Не падыходзь! Стой дзе стаіш!

[На гэтым рукапіс абрываецца]

“Objaśnienia wydawcy” zostały przygotowane przez Wydawnictwo Czytelnik do wydania Adam Mickiewicz. Dzieła. T. III. Dramaty. Dodatek Krytyczny. Wydanie Rocznicowe. — W-wa, 1995. Zrobiono za zgodą Wydawnictwa *Czytelnik* i autora *Objaśnień* Prof. Zofii Stefanowskiej.

OBJAŚNIENIA WYDAWCY

DZIADY

Porządek liczbowy części objętych wspólnym tytułem *Dziady*: II, IV, III (w takiej kolejności zostały opublikowane za życia poety), nie był przez Mickiewicza z góry zaplanowany, odzwierciedla w pewnej mierze proces pisania cyklu. Ale decyzja ogłoszenia części cyklu bez ciągłej numeracji możliwa była dzięki nowościom poetyki romantycznej: formie otwartej, kompozycji fragmentarycznej.

Mickiewicz napisał najpierw część II, po czym IV; zaczętej I nie ukończył i zastąpił ją wierszem wstępnym pt. *Upiór*; nic nie wskazuje na to, aby w ogóle przystąpił do pisania części środkowej (tzn. pierwotnej III). Obie części wykończone wydał w r. 1823. To, co było napisane z części I, pozostało w rękopisie.

Kiedy w r. 1832 poeta postanowił objąć tytułem *Dziady* nowy utwór, nazwał go częścią III, tzn. następną po dwóch istniejących. Zamyślał później spoić ściślej opublikowane partie, przystąpił do pisania części I w nowym ujęciu, ale zamiarów tych nie doprowadził do skutku.

W niniejszej edycji zamieszczono najpierw części II i IV, jako ogłoszone przez poetę, po nich dopiero część I, jako nie ukończoną i pozbawioną autoryzacji.

DZIADY. POEMA

Tytuł: P o e m a — „to poema”, częsta u Mickiewicza forma oboczna do „ten poemat”.

UPIOR

Tytuł: U p i o r — upiorem nazywa tu poeta ducha powracającego; według dawnych wyobrażeń ludowych powracały tak na ziemię zwłaszcza dusze samobójców. Bliższy tych wyobrażeń jest upiór, o którym mowa w III części *Dziadów* w pieśni Konrada (sc. I w. 463 i n.).

6 g w i a z d a — planeta Wenus, pierwsza, która staje się widoczna nad horyzontem po zachodzie słońca. Oznaczając początek nocy, przywoływała także — według wierzeń ludowych — duchy powracające, upiory, przywracała im pamięć przeżyć ziemskich.

17 n a n i e d z i e l ę c z w a r t ą — czwartą po Zadzuszkach, tzn. na początek adwentu; wtedy, według wierzeń, duchy błędne traciły moc.

30 n a g w i a z d ę p o r a n n ą — Jutrzenkę; popularna nazwa planety Wenus, która ukazuje się nad horyzontem przed wschodem słońca.

33 p a r ó w — tu: dół grobowy.

41 z g r a j a — tu: tłum ludzi.

45 z b r o d z i e ń — zbrodniarz.

51 r a m i e n i e m ś c i s k a (zwrot dawniejszy) — wzrusza ramionami.

55 z b y t e c z n y z a p a ł — tu: zbyt wielka miłość.

58 r o d o w i t y — rodowy, związany z pochodzeniem społecznym.

61 z b a d a ł — tu: przeniknął.

74 c u d z y — tu w częstym u Mickiewicza znaczeniu prowinc.: obcy.

75 e g z o r c y z m — kościelna formuła wypędzania złego ducha.

[PRZEDMOWA]

3 K u r l a n d i a — historyczna nazwa części dawnych Inflant, wchodzącej obecnie w skład Łotwy.

5–6 u c z t a k o z ł a — pogański obrzęd, który u Prusów i na Żmudzi utrzymywał się aż do XVI w.; odbywał się w jesieni, po

żniwach. Zabijano w ofierze kozła, spożywano go, a resztki biesiady zakopywano, przeznaczając je dla duchów przodków, zarazem bóstw ziemnych. Obrzędowi towarzyszył kapłan, wajdelota.

6 H u s l a r, G u ś l a r z — nazwy te nie mają nic wspólnego z „uczta kozła” i „koźlarzem”; dalej poeta wiąże je z wyrazem gęślarz (gęśl, białorus. husli — słowiański instrument strunowy, por. góralskie gęśliki).

17 z a c z a s ó w h o m e r y c z n y c h — w czasach opisanych przez Homera w *Iliadzie* i *Odysei*; przyjmuje się, że jest to XII w. p.n.e., a więc w historii starożytnej Grecji epoka o kilkaset lat dawniejsza niż czas, w którym poematy te powstały (VIII w. p.n.e.).

18–19 N o w y Ś w i a t — Ameryka.

31 z m y ś l o w i e — zmysłowo, w sposób przemawiający do zmysłów, obrazowo.

33 i n k a n t a c j e — zaklęcia duchów.

DZIADY. CZĘŚĆ II

Motto — W dosłownym przekładzie z angielskiego: „Więcej jest rzeczy w niebie i na ziemi, aniżeli się marzy w waszej filozofii”. Słowa te pochodzą z *Hamleta* (1603) Szekspira, wypowiada je bohater poruszony zjawą ducha zmarłego ojca (a. I, sc. 5).

4 t r u n a (stpol.) — trumna; postać wyrazu, która przetrwała dłużej w stronach rodzinnych poety, stąd częsta w jego pismach.

6 c a ł u n — tkanina służąca do nakrywania zwłok oraz trumien.

29 k ą d z i e l — tu: włókna przygotowane do przędzenia.

76 n u d a — tu: tęsknota.

85 c h w a ł a B o g a — w znaczeniu prowinc.: nabożeństwo.

96 ł a k o t k i — łakocie, smakołyki.

155 z b a w i ć p i e k i e l n e j j a m y — wybawić od czeluści piekielnych.

170 O c z y n a g ł o w ę w y s i a d ł y — wyrażenie dawne: wyszły na wierzch, wystąpiły z orbit.

172 n a c z e l e — na czole; częsta u Mickiewicza dawna forma miejscownika.

173 s n o p c i e r n i o w y — wiązka tarniny, tu może innych kłujących gałęzi.

- 195 b ł ą d — błąkanie się, błędzenie.
- 207 g o d y — uczta.
- 249 s z p o n a — obocznie do „to szpono”, formy stpol.
- 264 c h r u s t — zarośla.
- 267 t a r a s — tu: nasyp, ogrodzenie w kształcie nasypu.
- 276 s o c h a — tu: drewniany słup.
- 277 ł o z a — różgi.
- 289 w k u c y j ą — w wigilię Bożego Narodzenia. (Kucja, nazwa kresowej potrawy wigilijnej z pszenicy, miodu i maku. Stąd szersze znaczenie: wieczerza wigilijna, wigilia.)
- 303 h a j d u k — służący, pacholek.
- 357 c z ą b r y i ś l a z y — gatunki kwiatów polnych.
- 363 z i e m i a n k i — tu: mieszkanki ziemi, dziewczęta.
- 373 r z u t o b r ę c z a — dawna oboczna forma wyrazu „obrzęcz” w rodz. męskim, u Mickiewicza przeważająca.
- 375 z j e z i o r a w o d y d o s t a ć — według wyobrażeń ludowych tęcza wyciągała wodę z rzek i jezior aż do chmur.
- 379 j a g o d y — policzki.
- 385 k r a ś n y — kolorowy.
- 419 *przypisek — jest to swobodny przekład Goethego Die Spröde (Nieprzystępna).*
- 429 z e f i r e k — wietrzyk.
- 444 r ą b e k — cienkie płótno, chusta.
- 485 r ą c z k i ś c i ą g a — ...wyciąga.
- 516 ś w i é c y — świece; dawna forma I. mn.
- 530 o b s ł o n a — ubiór, szata.
- 547 ś w i ę c o n e g o d y — poświęcona uczta, poczęstunek.
- 557 p i e r ó g — na Białorusi nazwa faszzerowanego ciasta drożdżowego.
- 574 b ł o g a — błogosławiona, tzn. zbawiona.
- 577 K ę d y w s z e d ł e ś, w y c h o d ź t ę d y — formuła egzorcyzmu.
- 579 P r e c z s t ą d n a l a s y, n a r z e k i — zgodnie z ludową formułą zaklinania chorób i złych duchów; wypędzano je tam, gdzie nie mogły szkodzić ludziom.
- 585 p r z e k l ę c t w o — forma dawna, oboczna wobec „przekleństwo”, „przekleństwo”.

DZIADY. CZĘŚĆ IV

Motto — „Podniosłem wszystkie zmurszałe całuny leżące w trumnach; oddaliłem wzniosłą pociechę rezygnacji, jedynie po to, by sobie wciąż mówić: — Ach, przecież to tak nie było! Tysiąc radości zrzucano na zawsze w doły grobowe, a ty samotnie tu stoisz i je przeliczasz. Biedaku! biedaku! całej zdartej księgi przeszłości nie otwieraj!... Czyż jeszcze nie dosyć ci smutno?” — Cytat z romantyka niemieckiego Jean Paula (właśc. *Jean Paul Friedrich Richter*), mianowicie z utworu *Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Eine Geistergeschichte (Rozrywki biograficzne pod czaszką olbrzymki. Opowieść o duchach)*, wyd. w r. 1796.

5 d z i e ń d z i s i e j s z y — Zaduszki.

11 o n e g o c z a s u — zwrot charakterystyczny dla dawniejszych przekładów Ewangelii.

18 n i e b i e r z t a t a — Ksiądz jest duchownym greckokatolickim, nie obowiązuje go więc celibat; ma dzieci, a dalej (w. 357) mówi o swej zmarłej żonie.

21 n i e r a n o (prowinc.) — niewczesnie, późno.

34 r a n o — tu w znaczeniu prowinc.: za wcześnie.

40 b ł ą d z ą — tułają się.

45 s z t u r m (z niem.) — burza.

49 przypisek — Zwrotka taka przewija się rzeczywiście w pieśniach ludowych z różnych stron Polski.

58 przypisek — swobodna przeróbka ostatniej zwrotki z wiersza Fryderyka Schillera (1759–1805) *Der Jüngling am Bache (Młodzieniec nad potokiem)*.

68 t o n i e — topnieje, taje.

101 k i t a j k a — rodzaj jedwabiu.

103 o k r a j c e — okrawki, strzępy.

125 n u d n o — w znaczeniu prowinc.: przykro, smutno.

130 ż y w o t H e l o i s y — pierwotnie było tu: „żywot świętej Heloisy”, co odnosiło się najpewniej do słynnego zbioru listów miłosnych Heloisy do Abelarda, filozofa francuskiego z w. XII; Heloisa, kochanka i żona Abelarda, wstąpiła do klasztoru i stamtąd pisała do ukochanego. Sformułowanie to zakwestionował cenzor. Redakcja ostateczna odnosi

się raczej do poczytnego wówczas romansu *Nowa Heloiza* (*Julie ou la Nouvelle Héloïse*, 1761) Jana Jakuba Rousseau.

131 o g i e ń i ł z y W e r t e r a — mowa o powieści Goethego *Cierpienia młodego Wertera* (*Die Leiden des jungen Werthers*, 1774), przedstawiającej nieszczęśliwą miłość i samobójstwo bohatera. — Oba utwory, *Nowa Heloiza* i *Werter*, należały do najpopularniejszych powieści w pierwszej ćwierci w. XIX.

135 przypisek — Wzmianka nieścista; jest to swobodny przekład wiersza nie Goethego, lecz K.E. Reitzensteina: *Lotte bei Werthers Grabe* (Lotta u grobu Wertera), temat rzeczywiście poddany przez powieść Goethego. Pieśń ta była bardzo popularna w Niemczech.

137 r o z d e j m i j c i e — rozdzielcie, rozewrzyjcie.

146 z a c o — w regionalnej polszczyźnie Mickiewiczza: dlaczego.

155 k s i ą ż k i z b ó j c k i e — w znaczeniu: zabójcze; określenie to kojarzy się z dramatem Schillera *Zbójcy* (*Die Räuber*, 1781).

157 z w i c h n ę ł y o s a d ę... s k r z y d e ł — zwichnęły skrzydła u nasady.

161 r z e c z y z i e m s k i c h n u d n y o b r ó t — nużąca zwyczajność powszedniego życia.

169 z ł o t e... w i e k i — legendarny okres dawnej doskonałości i szczęścia.

170 z m y ś l o n e o d p o e t ó w — w ówczesnej polszczyźnie: zmyślone przez poetów.

171 w b ł ę d a c h — w dawnym znaczeniu: w błądzeniu, błąkaniu się.

185 z a c i s z a — dawna oboczna forma wyrazu „zacisze”.

210 s a m s i e b i e r o z b i j a — sam na siebie napada, sam siebie niszczy.

213 g a ł ą ż c y p r y s o w a — cyprys uchodzi za symbol żałoby, w krajach południowych sadzony jest na cmentarzach.

218 b ł o g i e w ł o s y — mowa o głowie człowieka szczęśliwego w miłości. — m i r t o w y m a j — gałązka mirtu, krzewu zawsze zielonego, uważanego m.in. za symbol miłości i małżeństwa.

241 z a w i ą z k a (prowinc.) — zwitek włosów.

244 w ł o s i e n n i c a — umyślnie szorstka i drapiąca koszula, noszona dla umartwiania się i pokuty.

257 s t o k — potok, strumień.

258 o k r y ł c i e l e s n ą ż a ł o b ą — mowa o ciele jako więzieniu czy nawet grobie dla wolnej uprzednio duszy.

265 s k r e ś ł o n e — jak punkty na obwodzie koła zakreślonego takim samym promieniem.

266 Zdanie Księdza jest nieco zmienionym cytatem z Ewangelii (Mat. 19, 6).

283 l a w y — tu w znaczeniu przenośnym: masy obłoków.

288 s z p a l e r — tu: w ogrodzie ściana drzew lub krzewów.

321 *przypisek* — *Jest to przekład wiersza Schillera Amalia*.

383–387 Jest to początek „romansu” pt. *Kurhanek Maryli*, pomieszczonego w t. I *Poezycj* Mickiewicza z r. 1822.

422 r d z e n i s p r ó c h n i a ł e j ś w i a t e ł k a — świat-ło fosforyczne, jakie wydają w ciemności spróchniałe wnętrza niektórych drzew.

439 u m a r z a — pozbawia życia.

464 N i e m a s z , n i e m a s z M a r y l i — Słowa te powtarzają się *jako refren w Kurhanku Maryli*.

466 ś m i e r ć w i e c z n a — potępienie.

493 M i l c y j a d , M i l c j a d e s — wódz ateński; odniósł pod Maratonem walne zwycięstwo nad najeźdźczymi zastępami Persów (490 p.n.e.).

494–497 Czterowiersz wyjęty z *Ody do młodości*, która z powodów cenzuralnych nie została ogłoszona w tomiku *Poezycj* z r. 1822.

501 s p a s a (prowinc.) — zjada (tak samo w w. 657).

504 A t l a s — w mit. gr. tytan dźwigający na swych barkach strop niebieski.

508 M i n e r w a — rzymska bogini mądrości, patronka nauki.

513 p n i e s i ę d o s z k a r ł a t u — dąży do zdobycia władzy, którą symbolizuje kolor szkarłatny; prawo do noszenia szat z purpurowej tkaniny zwanej szkarłatem mieli panujący i dostojnicy.

519 l a m p a w r z y m s k i m g r o b i e — według obyczaju rzymskiego, przejętego także przez chrześcijaństwo, ustawiano w kryptach grobowych obok zwłok płonące lampy.

551 o k a d u s z y — O tym oku mówi cytat z *Hamleta* Szekspira *umieszczony jako motto Romantyczności*.

576 l u d z k i e j w ł a s n o ś c i — właściwości, natury ludzkiej.

586 l i t a n i j ą m ó w i s z o N a j ś w i ę t s z e j P a n n i e —

bohater przez sen powtarzał imię ukochanej: Maria, stąd nieporozumienie.

591 u s t a w n a — ustawiczna, nieustająca.

594 w j a k i e ś t w o r z y d ł o c a l i — scali się w jakiś twór, utworzy jakąś postać; wyraz „tworzydło” użyty tu został w dawnym znaczeniu: kształt.

624 t u m a n — mgła.

629 p o b i e g ł e m z u k o s a — zboczyłem; tu przenosił: odbiegłem od tematu, pomyliłem się.

po 665 ś c i s k a j a c r a m i o n a m i — por. obj. do w. 51 *Upiora*.

668 k a n t o r e k — biurko, szafka na papiery.

701 a n i s z a ś n i e (prowinc.) — nie zaszeleści.

718 s k r z y d ł a t y z ł o c z y ń c a — bożek miłości przedstawiany jako skrzydlaty nagi chłopiec uzbrojony w łuk; Eros, Amor, Kupido.

730 o j c z y z n a — tu w znaczeniu: strony rodzinne.

742 n a k a z a ć (prowinc.) — przesłać, napisać.

753 s u m n i e n i e — stpol. forma wyrazu, przeważająca u Mickiewicza.

756 n a ż y c i u (prowinc.) — w życiu.

762 g o s p o d a — w znaczeniu: gościna.

768 p a m i ą t k a — w znaczeniu stpol.: wspomnienie. Znaczenie to utrzymało się dłużej w polszczyźnie stron rodzinnych poety.

777 s m ę t a r z — częsta wówczas w poezji postać wyrazu „cmentarz” przez błędne etymologicznie skojarzenie z przymiotnikiem smętny; znana i w gwarach.

784 g o ś c i n i e c — upominek przywieziony z drogi.

790 k o c h a n e k — tu: ulubieniec.

801 o c z y n a ł e b... w y b i e g ł y — wytrzeszczyły się, wystąpiły z orbit.

803 n a s u w a s i ę — posuwa się, zbliża się posuwając nogami.

813 n i e s z c z ę ś c i ł d l a n i c h (składnia prowinc.) — nie szczęścił im.

823 z s t u d e n t a m i — tu mowa o uczniach.

825 o d w i e d z i ć H o m e r a, r o z m ó w i ć s i ę z T a s s e m — *dwie wielkie epeje bohaterskie: Iliada Homera i Jeruzolima wywołona* (1581) poety włoskiego Tor-quata Tassa wspomniane są tu jako

przedmiot lektury, rozmyślań, a może i zabaw chłopięcych.

828 p o h a ń s k i — pogański (dawna forma wyrazu).

830 t o k — podstawka u siodła, w której rycerz umieszczał koniec kopii. — g r o t — ostrze kopii, tu: kopia.

834 j a n c z a r y — doborowa piechota turecka.

836 t r z e b i ć d r o g ę — oczyszczać, torować drogę.

838 c h o r ą g i e w P r o r o k a — ...Mahometa; sztandar wojsk mużmańskich.

839 *Godfred z Bouillonu* — bohater Jerozolimy wyzwolonej Tassa, zwycięski wódz wojsk chrześcijańskich w I wyprawie krzyżowej, potem władca Jerozolimy.

845 R u s s o — Jan Jakub Rousseau (1712–1778), francuski filozof i pisarz, *bardzo wówczas poczytny, zwłaszcza jako autor Nowej Heloizy* (por. obj. do w. 130).

846 c h ł o d y — tu: cień, drzewa dające cień.

859 t r u n a — por. obj. do w. 4 *Dziadów* cz. II.

864 l u d z k o ś ć — tu w dawniejszym znaczeniu: uczucie ludzkie, dobroć, życzliwość.

877 s t r z ą s a ł l i ś c i a — stpol. rzeczownik zbiorowy: to liście.

899 p i o s n k a s t a r a — poniższe strofy wywodzą się z pieśni ludowej.

923 p o j e z d n y — woźnica pojazdu. — t a r k o t — dawna postać wyrazu „turkot”, u Mickiewicza wyłączna.

925 p o d w o j e z k r y s z t a ł u — drzwi oszklone szkłem kryształowym.

926 p r z e m k n ą ć — w znaczeniu prowinc., stałym u Mickiewicza: uchylić.

936 p o p a r ł e m — popchnąłem, wyteżyłem.

946 s t r a s z n y s ą d (prowinc.) — sąd ostateczny.

954 c i e k (stpol.) — płynąca woda, nurt, tu: bieg wydarzeń.

955 j e d n o s t a j n i w i e k i e m — jednakowi, równi wiekiem.

957 s k ł a d n i a — tu: zbieżność, zgoda (w tym znaczeniu neologizm poety).

959 r o z s t r z y g ł a — tu w znaczeniu pierwotnym: rozciąła.

976 T a g — rzeka w Hiszpanii, w starożytności sławna z tego, że w piasku jej znajdowano ziarenka złota.

1010 z t e m l i ś c i e m — podobnie jak w w. 877 występuje tu

stpol. rzeczownik zbiorowy: to liście.

1017 d r u ż b a g o d o w a — „družba” w znaczeniu zbiorowym (jak: służba); družbowie weselni.

1024 z m i j e — żmije, stpol. forma dopełniacza, dziś: żmii.

1026 o p o k a — tu w dawnym znaczeniu: kamień.

1032 d o t k l i w a — wrażliwa, czuła.

1043 s t o k — por. obj. do w. 257.

1049 l a r w a — tu: maska.

1063 z n a m — tu: wiem.

1123 Ł a ń c u c h s z e l e ś c i — łańcuch zegara ściennego poruszającego przez ciężar wag zawieszonych na łańcuszkach. Przy biciu godzin łańcuszek z ciężarkiem przesuwiał się szybko ku dołowi, wydając charakterystyczny szelest.

1177 k i r e m p o w l e c z o n e c u g i — czyli okazały zaprzęg pogrzebowy, w którym konie okryte były czarnymi kapami.

1206 a ł t a r y s t a — wikary, później także: służa kościelny.

1207 S ł o w o s t a ł o s i ę c i a ł e m — zwrot z Ewangelii św. Jana (1, 14), który wszedł do języka potocznego.

1212 p o t r z e b n y — tu: znajdujący się w potrzebie.

1214 o ć m a — ciemność.

1222 s k r z y d e ł r o z t w o r e m — otwarciem, rozpostarciem.

1231 r o z t o c z y ł — w znaczeniu dawnym: rozkruszył, pogryzł od wewnątrz.

1233 c z e r n i d e ł p i s a r z e — autorzy pism oczerniających, oszczerczych.

1237 s a r a ń c z a — oboczna forma wyrazu „szarańcza”.

DZIADY. WIDOWISKO. CZĘŚĆ I

Sceny w tej części cyklu (części nie wykończonej przez autora) stoją obok siebie luźno i związek ich nie zawsze jest dosyć jasny. Scena pierwsza przedstawia bohaterkę marzącą o przyszłej miłości, ostatnia zaś bohatera poszukującego idealnej miłości i przez to wystawionego na pokusę. Sceny środkowe — pochod różnych osób na obrzęd Dziadów. Wolno się domyślać, że podczas obrzędu przyjdzie do poznania się Dziwicy z Gustawem.

przed 1 wskazówka scen. fortepiano — dawna postać wyrazu w rodz. nijakim. — *Valérie* — tytuł słynnego w swoim czasie romansu pióra baronowej Julianny de Krüdener (1803). Bohater ma na imię Gustaw; jego miłość przedstawiona jest jako związek dusz przeznaczonych dla siebie z odwiecznych wyroków Boskich.

9 ziemianka — por. obj. do w. 363 *Dziadów cz. II*.

15 Meduza — w mit. gr. potwór-kobieta; jej oczy zamieniały w głaz każdego, na kim spoczęły.

17 pamiątka — por. obj. do w. 768 *Dziadów cz. IV*.

19 jak podróżny... — wzmianka dotyczy, jak się zdaje, bohatera powieści Daniela Defoe *Robinson Crusoe* (1719), przedstawiającej dzieje rozbitka na samotnej wyspie.

34 Elizybłonie — pola elizejskie, w mit. antycznej kraina wiecznego szczęścia, w której przebywały po śmierci dusze ludzi cnotliwych.

41 przyrodzenie — tu: natura, świat pojmowany jako system zjawisk fizycznych i duchowych.

44–50 istoty bliźnie... — podobnie jak w przyrodzie harmonię tworzą związki każdej pary elementów, tak i w świecie duchowym ciężą ku sobie istoty sobie przeznaczone.

66 wylamany — tu: wyrwany, wydobyty.

71–74 lotne tchnienia... — mgły, które wzbiwszy się w górę łączą się w chmury i naładowane elektrycznością rozświetlają się błyskawicami.

81 do dworu z nowym rokiem — do dziedzica z noworocznymi życzeniami i podarkami.

91 na pańskie j roli — zależni od dziedzica jako pańszczyźniani.

przed 95 ob. *Romantyczność* — notatka w autografie, mająca niewątpliwie charakter brulionowy, wskazuje na łączność postaci *Dziewczyny z Karusią z Romantyczności*.

99–103 Od lasu para gołąbków leci... — jest to motyw znany z ludowej pieśni ukraińskiej o parze gołąbków i orle-mordercy.

101 spojrz (stpol.) — forma trybu rozkazującego: spojrzuj.

109 pieszy robotnik — zwyczajowa nazwa chłopca odrabiającego pańszczyznę pieszo; byli też robotnicy „sprzężajni”, pracujący przy pomocy koni.

- 150 n u d a — tu: przykrość, zgryzota.
- 161 n i e w c z e ś n i e — tu: za późno.
- 180 m a j — zieleń.
- 185 n i e d z i e l a — tu w znaczeniu dawniejszym: tydzień.
- 208 z a c i s z a — por. obj. do w. 185 *Dziadów* cz. IV.
- 225 ś c i ś n i (stpol.) — forma trybu rozkazującego: ściś-nij.
- 228 ...p r z e m i e n i o n y m w g ł a z y — Legendy o ludziach zamienionych w kamienie (zachowujące ludzki kształt) występują często w folklorze.
- 230 T w a r d o w s k i — legendarny polski czarnoksiężnik, występujący w wielu podaniach i baśniach. — g m a c h — w dawniejszym znaczeniu: komnata.
- 233 s k l e p i s k o — sklepiąca piwnica.
- 261 O l g i e r d — wielki książę Litwy w w. XIV, ojciec Władysława Jagiełły.
- 264 m o g o l e — mongolskie, tj. tatarskie.
- 266 d w i e ś c i e l a t — Przy całej ogólnikowości określenia wskazuje to, że czas akcji ballady o Poraju przypada na połowę w. XVI, na panowanie Zygmunta. Podanie o Twardowskim związane jest właśnie z tą epoką.
- 267 J a g i e ł ł o — „wnuk” Olgierda, ściśle biorąc: prawnuk, Zygmunt Stary.
- 270 b ł ę d n e o b i e g i — wędrówki, błąkanie się po świecie.
- 272 Ś w i t e ź — jezioro w Nowogródczyźnie.
- 274 s i l n e j r ę k i — w średniowieczu częsty przydomek (łac. *manu fortis*), podkreślający męstwo rycerza.
- 282 o p o k a — w dawnym znaczeniu: kamień.
- 286 d z i e l n o ś ć — tu: siła, oddziaływanie. W tym znaczeniu spopularyzowali to słowo ówczesni zwolennicy tzw. magnetyzmu. Tu chodzi o siłę magiczną zwierciadła. W folklorze polskim spotykamy podania o magicznym zwierciadle zamieniającym ludzi w kamienie, m.in. podania związane z postacią Twardowskiego.
- 288 l a r w a — tu: maska, powłoka.
- 293 w e ź m i (stpol.) — forma trybu rozkazującego: weź-mij.
- 304 m o g i l n i k (prowinc.) — cmentarz.
- 305 m i ę d z y... g r o b y — między... grobami, dawna forma narzędnika.

- 316 b ł ę d n y — tu: błędzący.
- 340 p o d c z y s t y m n i e b e m — pod otwartym, pod gołym niebem.
- 346 z a d u m i — wprawi w zdumienie.
- 363 s m u g — w dawnym znaczeniu: długi i wąski pas pola albo łąki.
- 366 d o j e d z i e — dawny termin myśliwski: najędzie, natrze koniem.
- 371 d o w c i p — tu w dawnym znaczeniu: przemyślność, podstęp.
- 372 l a t a c z — ten, co lata, poetyckie określenie ptaka.
- 386 g o n i a c m u z ę — szukając natchnienia (muzy — greckie boginie poezji i sztuki); o b ł a w a — termin myśliwski, m.in. teren objęty obławą, obstawiony ludźmi, nagonką.
- 387 o g i e ń n a ł o ż y ć — zwrot dawniejszy: zgromadzić i podpalić opał.
- 423 a l k o w a — wnęka bez okna służąca za sypialnię.
- 446 S y r e n a — W mit. gr. syreny były stworami morskimi, zachwycającym śpiewem zwabiały żeglarzy przepływających obok wyspy, na której mieszkały, prowokując rozbicie statku i śmierć załogi.
- przed 450 wskazówka scen. M y ś l i w y c z a r n y — jest upostaciowaniem złego ducha. (Pomysł w stylu epoki: w słynnej operze romantycznej K.M. Webera *Wolny strzelec*, 1821, występuje Samiel, zły duch, zwany Czarnym Myśliwym.)
- 462 r a p t u s o w y (z łac.) — porywczy.
- 479 z a b i e r a ć p r z y j a ż ń — nawiązywać przyjaźń.

КАМЭНТАРЫ Й ЗАЎВАГІ

Некаторыя навуковыя дадзеныя прадстаўлены паводле выдання Adam Mickiewicz. Dzieła. T. III. Dramaty. Dodatek Krytyczny. Wydanie Rocznicowe. — W-wa, 1995. са згоды аўтара і дасьледчыка праф. Зоф’і Стэфаноўскай.

ДЗЯДЫ

Паэма «Дзяды» не была завершана Міцкевічам. Кожная яе частка можа лічыцца асобным творам, хаця, безумоўна, між імі існуе кантэкстуальная і сюжэтная сувязь.

Найперш Міцкевіч напісаў II частку, пасля IV, затым пачаў I, але не закончыў і замест яе напісаў баладу «Здань». У паслядоўнасці: «Здань», II частка, затым IV частка,— паэма «Дзяды» была выдадзена ў II томе «Паэзіі» Міцкевіча ў Вільні (1823 г.). Няма сьведчаньняў, што паэт пачынаў пісаць так званую «першасную» III частку. Цыкль «Дзяды», што быў выдадзены ў Вільні, атрымаў у літаратуразнаўстве назву па месцы напісаньня «віленска-ковенскія «Дзяды».

Незакончанасьць «Дзядоў» прымушала паэта зноў і зноў брацца за напісаньне паэмы. Але з новаю моццю Міцкевіч вярнуўся да працы над «Дзядамі» толькі пасля паразы Лістападаўскага паўстаньня 1830-1831 гг. Міцкевіча прызнаваўся, што, параза настолькі падзейнічала на яго, што ён быў гатовы да самагубства.

Увесну 1832 году ў Дрэздэне была створана новая частка «Дзядоў», якую паэт закончыў ужо ў Парыжы і назваў «трэцій», г. зн. наступнай пасля першых дзвюх папярэдніх. У III частку паэт уключыў «Урывак» («Ustęp»), які складаецца зь вершаў, напісаных паводле петэрбургскіх уражаньняў з падарожжаў 1824-1825 гг. і 1827-1829 гг. Затым Міцкевіч дадаў верш-пасланьне «Да прыяцеляў маскалёў», напісаны ў Парыжы ў 1832 годзе, дзе ў тым жа годзе новы цыкль «Дзядоў» быў апублікаваны. У літаратуразнаўстве ён называецца «дрэздэнскія «Дзяды».

Пасля выхаду ў сьвет «дрэздэнскіх «Дзядоў» і нават пасля зьяўленьня «Пана Тадэвуша» думка пра працяг працы над «Дзядамі» не пакідала Міцкевіча. У лістах і размовах ён дзяліўся ёю са сваімі сябрамі.

Але толькі пасля сьмерці паэта ў 1861 годзе было апублікавана некалькі ўрыўкаў, вядомых як «фрагмэнты першай часткі «Дзядоў». З той прычыны, што гэтая частка пісалася перад III, пры публікаваньні ўсёй паэмы «Дзяды» яе прынята зьмяшчаць пад тытулам «Дзяды. Відовішча. Частка I» пасля II і IV частак. Нягледзячы на ўсю ўмоўнасьць растапоўкі частак паводле часу іх

напісанья, прынятая пасьядоўнасць дазваляе аптымальна прасачыць задуму паэта і эвалюцыю вобраза галоўнага героя паэмы.

У гэтым выданні «віленска-ковенскія «Дзяды» і фрагменты часткі I змяшчаюцца ў I томе, а «дрэздэнскія «Дзяды» з «Урыўкам» — у II томе.

ЗДАНЬ

Баляда «Здань» («Urlog») была створана напрыканцы працы над першым варыянтам «Дзядоў». Пра яе напісаньне Міцкевіч паведамаў Яну Чачоту ў лісьце ад 1/13 лютага 1823 году, назваў яе «нібы пралёгам», і ў тым жа лісьце Міцкевіч адмовіўся ад друкаваньня I часткі «Дзядоў». Баляда мусіла I частку замяніць і пэўным чынам спалучыць II і IV часткі: «прыдаецца для зразуменьня рэшты», — пісаў Міцкевіч Чачоту 8/20 лютага 1823, дасылаючы чыстапіс «Здані». Пасьля зьяўленьня цэнзурай адной страфы і пераробкі дзвюх заключных строфаў, Міцкевіч даслаў Чачоту апошні варыянт баляды 5/17 сакавіка, які і стаў падставовым для першадруку.

6 памяці зорка... — плянэта Вэнэра, першая, якая робіцца бачнай над даляглядам па заходзе сонца. Азначае пачатак ночы, паводле народных прымхаў — яна кліча начных духаў, вяртае ім памяць пра зямныя перажываньні.

17 на нядзелі чацьвёртай — чацьвёртая пасья Задусака нядзеля, прыпадала на пачатак адвэнту. Тады, паводле народных прымхаў, блукаючыя духі трацяць сваю моц.

30 рукі да зоркі... — зорка — таксама плянэта Вэнэра, якая застаецца бачнай перад самым усходам Сонца.

40 у аўтографе пасья гэтага радка ішла страфа, якая была выкрэсленая цэнзурай.

Lecz do zbawienia ten środek jedyny,
Taka zrządzeniem najwyższym pokuta,
Za twoję czułość i za moje winy
W opoce przeznaczeń kuta.

Мне да збавеньня той сродак адзіны, —
Вырак вышэйшы прызначыў пакуту:
За тваю чуласьць, за мае віны
Да скалы лёсу прыкуты.

Вядомыя яшчэ два пераклады гэтай баляды на беларускую мову, зробленыя Кастусём Цьвіркам і Аленай Расолькай. Далей падаецца пераклад Алены Расолькі, які паўстаў у 1995 годзе.

ПРЫВІД

Сэрца спынілася, вусны застылі,
Вочы закрыты, святла не знайшоўшы;
Выйшаў у свет, ды яму свет ня мілы!
Хто ж чалавек той? — Памёршы.

Глянь, праз надзеі ажыў ён, здаецца,
Памяці зорка яго сагравае,
Ў край маладосці нябожчык імкнецца,
Любага твару шукае.

Зноў узнікаюць жыцця ў ім прыкметы,
¹⁰ Крочыць у змроку шырокім аблогам,
Зноў ён на свеце, але не для свету;
Хто ж гэта? — Прывід былога.

Хто жыў ля могілак, так гаварылі:
Прывід штогод з сябе сон свой скідае,
Ў дзень памінальны выходзіць з магілы,
Побач з жывымі блукае.

Ды як б'е звон на нядзелі чацвёртай,
Ноччу вяртаецца прывід без сілы,
З целам ў крыві і у ранах — ён мёртвы
²⁰ Зноў засынае ў магіле.

Тыя, што помняць яго, шчэ жывыя,
Чуткі аб здані не могуць спыніцца;
Кажуць, загінуў зусім малады ён,
Быў самагубцаю, быццам.

Церпіць, напэўна, цяпер пакаранні,
Бо палымнеў і стагнаў ён жажліва;
Стораж касцельны наш раз на світанні
Чуў яго голас тужлівы.

Кажа, што прывід, зямлю як пакінуў,
30 Рукі заломваў; ўсё побач маўчала,
Глянуў на зорку — світальнай часінай
Скарга такая гучала:

«Ты, дух пракляты, навошта у яры
Мёртвай зямлі зноў жыццё аднаўляеш?
Польмя моцы жыццёвай і мары
Зноў ты нашто распаляеш?

О мой прысуд, страшны, хоць справядлівы!
Бачыцца з ёй, быць, аднак разлучыцца;
І, што цяпеў, штогод зносіць цярпліва
40 І пасля смерці таміцца.

Ды, каб цябе адшукаць, я блукаю,
Бо з укрыцця не выходзіў даўно я;
Як мяне людзі сустрэнуць, не дбаю;
Зведаў ў жыцці усяго я.

Як ты глядзела — адводзіў я вочы,
Нібы злачынец; калі гаварыла —
Чуў, ды маўчаў, бы казаць неахвочы,
Мусіў маўчаць, як магіла.

Ўтойваць пачуцці было немагчыма,
50 Сум мой дзівацтвам сябры называлі,
Кпілі з мяне, паціскалі плячыма,
Часам парады давалі.

Слухаў парады, сяброўскія жарты,
Толькі і сам я такі ж, як другія:
Мог абурацца запалам нявартым,
Мог пасмяяцца з тугі я.

Хтось іншы думаў, што так непрыкметна
Ганьбіць яго радавітасць я смею;
Ды удаваў ён з патрэбы быць ветлым,
60 Быццам і не разумее.

Ўведаў яго я, аднак, і ў маўчанні,
Дзёрзка казаў, хоць маўчаць я умею;
Ды удаваў пры ягоных пытаннях,
Быццам я не разумею.

Той, які мне дараваць не мог грэху,
Ледзьве абразу на вуснах стрымае,
Твар усміхнуцца прымусіць без спеху,
Як бы ён мне спачувае;

Не прабачаў я такому ніколі,
70 Літасці йлжывай я не падаваўся,
Толькі пагарду хаваў проці волі
І у адказ усміхаўся.

Сёння зазнаю я зноў зневажанні,
Як у свет выйду з-пад могілак ценю;
Нехта, як д'яблу, пашле заклінанні,
Хтось уцячэ у здзіўленні.

Словам агідным хто-небудзь уразіць,
Шмат я насмешак ізноўку пачую.
Каб з ёй спаткацца, мне многіх абразіць
80 Прыйдзецца, хоць не хачу я.

Літасць — насмешнікам, смех — спачувальным:
 Зараз успомніў я даўняе выйсце.
 Словам, о любая, ты прывітальным
 Здань зноў сустрэнь, як калісьці!

Толькі даруй ты віну мне малую,
 Што цябе я — здань былога — узрушу,
 І на гадзіну цябе патурбую,
 Шчасце чужое парушу.

Вочы, што звыклі да сонца, мажліва,
⁶⁰ Не напалохае выгляд суровы,
 Можа, захочаш сама ты цярпліва
 Слухаць магільныя словы.

Думкі няхай па малюнках былога,
 Як пустазельныя травы, блукаюць,
 Што на каменях будынка старога
 Парасткі раптам пускаюць¹».

[ПРАДМОВА]

Першая рэдакцыя прадмовы, як лічыць дасьледчык С. Пігань, мела форму заўвагі да тытулу II часткі «Дзядоў», якую ўпісаў Міцкевіч на копіі II часткі ў сьнежні 1822 г.² Затым Міцкевіч пашырыў заўвагу ў асобную прадмову і даслаў тэкст прадмовы Чачоту 5 /17 лютага 1823.

3 Курляндзя — гістарычная назва часткі сучаснай Латвіі.

6 Сьвята Казла — паганскі абрад, які ў прусаў і на Жмудзі захаваўся аж да XVI стагодзьдзя, адбываўся ў восені пасля жніва. Прыносілі ў ахвяру казла, спажывалі яго, а рэшткі бяседы закопвалі, каб пачаставаць духаў продкаў, а таксама і зямных бостваў. На абрадзе веў рэй вешчбіт.

¹ Захаваны правапіс арыгінала.

² Pigoń St. Formowanie «Dziadów» części drugiej. Rekonstrukcja genetyczna. — W-wa, 1967. — s.35-36; 44.

ДЗЯДЫ. ЧАСТКА II

Час напісаньня дакладна невядомы. «Kronika <...> (1798-1824 г.)»¹ адносіць першую рэдакцыю II часткі на канец 1820 году. Некаторыя дасьледчыкі (Ю.Клейнер, С.Пігань) лічаць, што II частка паўстала ўвесну 1820 году. Я. Мацяеўскі, шукаючы ўказаньняў на храналёгію напісаньня паэмы, зьвярнуў увагу на інфармацыю пра лекцыі, якія наведваў Міцкевіч, менавіта на той пэрыяд, калі паэт мог зацікавіцца творчасьцю Гётэ, бо вольны пераклад з Гётэ быў уключаны ў першую рэдакцыю II часткі, адсюль вынікае час напісаньня II часткі — пачатак траўня і канец кастрычніка 1821 г. Нягледзячы на гэтыя разыходжаньні, лічыцца, што II частка паўстала першай з усёй паэмы². У першай рэдакцыі II часткі, апублікаванай С.Пігоном³ абрад вёў ксёндз, а не гусляр. Як дапускае С.Брага, паводле задумы Міцкевіча, сьвята магло адбывацца ў капліцы цырынскіх могілкаў у Наваградку, а за праўзор жа гусляра мог паслужыць стары айцец Цімафей Гарбацэвіч, бацька знаёмца Міцкевіча⁴.

У першай рэдакцыі II часткі ксёндз і грамада тры разы зьвяртаюцца да Боскага Анёла, і таму тры разы зьяўляюцца духі, на відзені пастушкі тэкст першай рэдакцыі заканчваецца. Калі дапісаў паэт заключную сцэну з маўклівым прывідам невядома. Тое сталася прыкладна ў канцы 1822 г., бо падчас Калядаў аўтаграф гэтай сцэны, які да сёньняшняга часу не захаваўся, быў ужо ў руках Чачота. Яшчэ раней паэт зрабіў папраўкі ў тэксьце копіі, замяніў ксяндза на гусляра, дапісаў першую рэдакцыю прадмовы (гл. камэнтар да Прадмовы да II часткі) і дзьве вэрсіі эпіграфа з «Гамлета» (першую закрэсьліў). Яшчэ ў ліставаньні з Чачотам замяніў імя дзяўчыны з Карусі на Зосю.

¹ Dernałowicz M., Kostenicz K., Makowiecka Z. Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Lata 1798-1824. — W-wa, 1957. — s.265-266.

² Adam Mickiewicz. Dzieła. T. III. Dramaty. Wydanie Rocznicowe. — W-wa, 1995. — s.449.

³ Гл. Pigoń St., Formowanie «Dziadów» części drugiej. Rekonstrukcja genetyczna. — W-wa, 1967.

⁴ Брага С. Міцкевіч і беларуская плынь польскай літаратуры. — Нью-Ёрк, 1957. — С.7-8.

Першадрук, II том «Паэзіі» (Вільня 1823) стаўся падставай для перадрукаў (Парыж 1828, Познань 1828, Познань 1832), але гэтыя выданьні не былі карэктаваныя аўтарам, а вось петэрсбургскае выданьне 1829 г. Міцкевіч кантраляваў і хоць няўласнаручна, але зрабіў дробныя папраўкі. Гэтак у першадруку дзеці просяць зерні перцу, а ў петэрсбургскім выданьні — зерні гарчыцы. Таксама былі знятыя колькі радкоў, але невядома, ці яны былі выключаны самім аўтарам, ці былі проста прапушчаны пры друку. (Гэтыя радкі ўключаны ў тэкст перакладу, але падаюцца ў квадратных дужках).

перад 1 Эпіграф — узяты з трагедыі Шэкспіра «Гамлет» (1630). Гэтыя словы прамаўляе Гамлет, зьбянтэжаны зьяўленьнем духа памерлага бацькі (акт 1, сц.5). (Пераклад на беларускую мову Юркі Гаўрука (правапіс арыгінала).

перад 224 дужкамі [] (тут і далей па тэксце II часткі) азначаны радкі, якія былі ў першадруку (Вільня 1823 г.), але затым знятыя ў петэрсбургскім выданьні 1829 г. Вядомыя нам сучасныя польскія публікацыі II часткі «Дзядоў» могуць уключаць ці не ўключаць дадзеныя радкі. Мы прытрымліваемся нумэрацыі радкоў у выданьні Adam Mickiewicz. Dzieła. T.III. Dramaty. Wydanie Rocznicowe. — W-wa, 1995, — таму радкі азначаныя дужкамі ў нумэрацыю дадзенага тэксту не ўваходзяць.

276 с а х а — тут ужываецца ў значэньні — драўляны слуп, з разьвілкаю ўверсе.

357 с ь л я з — назва дзікае мальвы (*Malva Vulgaris*), якая не дае кветак.

419 Вольны пераклад верша Гётэ (Goethe) «Недаступная» («Die Spröde»).

610 с т у л а — убраньне ксяндза, у праваслаўных — эпітрахіль. Можна дапусьціць, што гэта сьлед першай задумы Міцкевіча, паводле якой весьці абрад павінен быў ксёндз (гл. вышэй).

ДЗЯДЫ. ЧАСТКА ІV

IV частка «Дзядоў» была напісана, як падае «Kronika <...> (1798-1824)», паміж верасьнем 1821 г. і красавіком 1822 г.. Аўтограф гэтай часткі не захаваўся, галоўнай крыніцай да дасьледаваньня гісторыі

напісаньня тэксту зьяўляецца перапіска Міцкевіча і Чачота. Першадрук у II томе «Паэзіі», Вільня, 1823. Не выклікае сумненьне, што першае выданьне найстараньнейшае за ўсе іншыя выданьні, зробленыя пры жыцьці Міцкевіча.

перад 1 Эпіграф узяты зь нямецкага рамантыка Жана-Поля Фрэдрыха Рыхтэра (Richter) з твору «Забаўныя біяграфічныя прагулкі пад чэрапам веліканкі. Аповесьць пра духаў» («Biographische Belustigungen unter der Gehirnschale einer Riesin. Ein Geistergeschichte») выд. у 1796 г.

5 Дзень увесь імша ў ка сьцёле... — Задушкі — дзень памінаньня памерлых.

18 Ах! Тату не кра най... — Дзеянне адбываецца ў доме уніяцкага ксяндза, а уніяцкім ксяндзам дазвалялася жаніцца і мець дзяцей. Далей у тэксце, ксёндз успамінае сваю жонку.

перад 58 Свабодная пераапрацоўка заключных строфаў верша Фрыдрыха Шылера (Schiller) (1759 — 1805) «Юнак над ручаём» («Der Jüngling am Bache»).

101 Кітайка — гатунак ядвабнае тканіны альбо ядвабнае адзеньне. Ядваб з большасьці прывозілі з Кітаю — адсюль і назва.

130 Жыцьцё нябеснай Эляізы, ксёнжа, знаеш? — Эляіза — каханая францускага паэта і філёзафа XII ст. Абэляра. Ён перапіска была шырокавядомая. Таксама прататып гераніні вядомага рамана Жана-Жака Русо (Rousseau) (1712 — 1778) «Новая Эляіза» («Julie ou la Nouvelle Heloise»), выд. у 1761 г.

Асобную праблему ў гэтым радку стварыла цензура. Чачот пісаў Міцкевічу 22 лютага / 3 сакавіка 1823 г.:

«Усё ж такі там дзе ты пішаш:

A znasz ty żywot świętej Heloisy?

(А знаеш ты жыцьцё сьвятой Эляізы?)

трэба будзе пазбавіцца слова «świętej» («сьвятой») і пакінуць толькі «żywot» («жыцьцё»), каб тэолягі не ўчапіліся за гэты выраз».

На падставе інфармацыі Чачота можна аднавіць першапачатковы тэкст, гэта мог быць 11-складовік:

A znasz ty żywot świętej Heloisy?

альбо мог быць і 13-складовік:

Księżę, a znasz ty żywot świętej Heloisy?

У кантэксцыце нерэгулярнага верша абодва памеры маглі быць у тэксцыце паэмы.

131 А Вэртэра агонь і сьлёзы? — Вэртэр — герой рамана Ёгана Вольфганга Гётэ (Goethe) (1749 — 1832) «Пакуты юнага Вэртэра» («Die Leiden des jungen Werthers»), выд. у 1774 г.

135 Насамрэч свабодны пераклад верша нямецкага паэта К.Рэйтцэнштайна (Reitzenstein) «Лёта на магіле Вэртэра» («Lotta bei Werthers Grabe»).

155 Але ж разбойныя ўсе кніжкі тыя. — прыўзгадка пра драму Шылера «Разбойнікі» («Die Räuber», 1781).

213 кіпарыс зялёны — кіпарыс быў сымбалам жалобы, у паўднёвых краінах яго садзілі на могілках. Тут будзе дарэчы прывесці такі факт, што сябру Міцкевіча Адольфу Янушкевічу, які быў абраны паэтам за праўзор Адольфа — героя І сцэны III часткі «Дзядоў» — рускі паэт-дзекабрыст Аляксандар Адоеўскі прысьвяціў верш: «Да Янушкевіча, які падарыў аўтару галінку з магілы Ляуры ў Авіньёне». Ляура — каханая Пэтраркі, а галінка была галінкай кіпарыса.

218 міртавы вянок — галінкі міртавага дрэва, заўжды зялёныя, прымаліся за сымбаль каханьня і супруства.

244 валасяніцай корстка ўрос ён — валасяніца — наўмысна шорсткая, драпкая кашуля, якую насілі для ўтаймаваньня душы цялеснымі пакутамі.

266 словы ксяндза зьяўляюцца зьмененай цытатай зь Бібліі (Мацв.19.6)

321 Пераклад трох строфаў верша Шылера «Амалія» («Amalia»), напісанага ў 1780 г.. У беларускім тэксцыце прыводзіцца пераклад з польскай мовы строфаў Міцкевіча, таму што ў пэўнай ступені, гэта наслядаваньне Шылера. Для параўнаньня прыводзім пераклад

гэтых строфаў верша «Амалія», зробленых Юркам Гаўруком непасрэдна з Шылера.

Мілы сэрцу, светлы вобраз райскі,
Хараства юнацкага узор!
Вочы, вочы! — нібы ў вечар майскі
Ў сінім моры пара ясных зор.

Цалаваў ён, — шчасце незямное!
Вусны к вуснам, твар яго гарэў:
Два акорды арфы залатое,
Злітыя ў адзін чудоўны спеў.

Душ адзінства, дружба і каханне,
10 Буйства маладога пачуцця...
Ён мяне абняў на развітанне, —
Любы мой, вясна майго жыцця!...¹

325 Пасьля гэтага радка йшла гэтакзваная (паводле выразу самога Міцкевіча) «пацалункавая страфа», якая была забароненая цэнзурай. Паведамленьне Яна Чачота пра рашэньне цэнзара абурыла Міцкевіча, ён параўноўваў выкрэсьленьне фрагменту са стратай вока. Чачот прапанаваў ацаліць з гэтага фрагменту хаця б два радкі. Пратэстуючы супраць жаданьня Міцкевіча замяніць верш «Амалія» з Шылера, пераклад якога ня вельмі задавальняў Міцкевіча, санэтам «Успамін» («Przypomnienie»), Чачот запэўніваў, што на сваім асобніку дапіша пацалункавую страфу, далучыўшы яе да радкоў «Амаліі», і што іншыя зробіць такім жа чынам.

Запіс на асобніку II томіку Віленскага выданьня (1823 г.) быў, праўдападобна, крыніцай пераказу пацалункавай страфы, што зрабіў Ян Залескі для Яна Прусіноўскага, які пасьля і апублікаваў гэтую вэрсію пацалункавай страфы ў артыкуле «Колькі ўспамінаў з маладосьці Адама Міцкевіча?».

Як паведамляе польскі міцкевічазнаўца Зоф'я Стэфаноўская,

¹ Гл. Фрыдых Шылер. Вершы і Балады, Драмы. — Мн.: Мастацкая літаратура. 1993 — С. 17. Захаваны правапіс арыгінала.

² Гл. *Gazeta Codzienna*. — W-wa, 1860. — № 42.

нядаўна Варшаўскі літаратурны музей ім. А. Міцкевіча набыў асобнік «Паэзіі» Віленскага выдання, які быў уласнасьцю Адольфа Янушкевіча. У II томіку «Паэзіі» Віленскага выдання ёсьць допісы Міцкевіча і Адынца, якія былі зроблены падчас супольнага прыбываньня Міцкевіча, Янушкевіча і Адынца ў Італіі (вясна 1830). На тытульнай уклеіцы томіку допіс пацалункавай штрафы, зроблены рукой Янушкевіча. Копія пацалункавай штрафы, напэўна, паўстала ў часах, калі Янушкевіч набыў свой том «Паэзіі». Гэтая вэрсія пацалункавай штрафы большая па аб’ёме за варыянт Яна Залескага на 12 радкоў.

За аўтэнтычнасьць вэрсіі Янушкевіча сьведчаць два аргумэнты: першы — гэта супадзеньне пачатковага і перадапошняга радка пацалункавай штрафы Янушкевіча з радкамі, якія выпісаў Чачот, паведамляючы Міцкевічу пра рашэньне цэнзара; другі — гэта наяўнасьць расейскага перакладу пацалункавай штрафы, што быў апублікаваны Е. Левіным у 1973 г. Перакладчык М. Врончанка (1801-1855), у 1828 годзе выдаў пераклад II часткі «Дзядоў» і таксама паведаміў пра рукапісны пераклад пацалункавай штрафы, які, напэўна, быў зроблены ў тым жа самым часе. Невядома адкуль Врончанка меў польскі тэкст пацалункавай штрафы, ці — як дапускае Левін — узяў яго ад самога Міцкевіча ў Вільні ў 1824 годзе, ці, што болей верагодна, меў асобнік II тома «Паэзіі» Віленскага выдання з дапісанай пацалункавай штрафой. У кожным разе яго пераклад са значнай дакладнасьцю адпавядае вэрсіі Янушкевіча, нават зьмяшчае таксама як і вэрсія Янушкевіча 30 радкоў.

Можна дапусьціць, што сам Міцкевіч, калі знаходзіўся ў Італіі і рабіў зацемкі ў гэтым томіку, бачыў пацалункавую штрафу і мог бы, калі б заўважыў недакладнасьці, унесці праўкі сваёй рукою.

Далей прыводзіцца тэкст і пераклад «пацалункавай штрафы» паводле вэрсіі Янушкевіча:

Innego trzeba wywodu!

(namyśla się)

Posłuchaj, czy ty byłeś nabożny za młodu?

Gorliwy zapaleniec, katolik natchnęty?

Czy ty na skrzydłach modłów latałeś ku Bogu?

K s i ą d z

Modlitwa zawsze równe ma dla mnie ponęty;
Ale prawda, że pomału
Wiek tępi ostrze zbytniego zapału.

P u s t e l n i k

Otóż słuchaj, teologu!
Przypomnij, kiedy miałeś dziewięć, dziesięć latek,
¹⁰ Wysłuchawczy pobożnie naukę kapłańską,
Po najpierwszej spowiedzi ukląkłeś do kratki,
Przyjąc raz pierwszy Ciało i Krew Pańską;
Gdy w dziecinnego uniesieniu ducha,
Usteczka do stulonych przycisnąłeś dłoni,
Ku ziemi zgięła cię skrucha,
Łzę pokuty oko roni;
A w tem się na ołtarzu rozdarły obsłonki,
Błysnął kielich, dzwonią dzwonki,
I kapłan na tych ustach złożył Pańskie Ciało!

K s i ą d z

²⁰ Ach! natenczas mnie się zdało,
Że serce we mnie rozstanie!

P u s t e l n i k

A co? rozumiesz, kapłanie!

K s i ą d z

Szalony!

P u s t e l n i k

(z zapalem do siebie)

Zginałem w niebie,
Kiedym raz pierwszy pocałował ciebie!

K s i ą d z

Stój! dosyć! stój, dla Boga! nieszczęsny bluźnierca.
Panie! daruj szaleństwu zranionego serca.

P u s t e l n i k

Przecież tu nie ma kłamstwa w żadnym słowie,
 Żadnego najmniejszego nie przydałem rysu.
 Nie wierzysz? Spytaj gałązki cyprysu:

³⁰ Naocznym była świadkiem, wszystko ci opowie
 (*špewa*)

Pocałunek jej... itd.

* * *

Прыдумаць іншы прыклад варта.

(*задумваецца*)

Паслухай, ці ты з маладосьці быў упарты
 І дбайны каталік? Набожны, запалёны?
 Малітваў крылы цябе ўзносілі да Бога?

К с ё н д з

Падчас малітвы я заўсёды быў натхнёны,
 Але і праўда тое, што памалу
 Час астуджае жар майго запалу.

П у с т э л ь н і к

Цябе, тэоляга старога,
 Прашу — з маленства прыгадай адно імгненьне,
 Калі ты выслухаў навуку сьвятароў,
¹⁰ Па першай споведзі стаў на калені
 Прыняць у першы раз Хрыстова цела й кроў,
 Калі, адчуўшы заміраньне духу,
 Прыклаў ты вусначкі да стуленых далоняў, —
 А да зямлі схіляе жаль і скруха,
 І сьлёзы позірк твой палоняць...
 У аўтар— ўжо дзьверкі адчынілі,
 І келіх заблішчэў, званочкі зазванілі,
 Сьвятар кладзе табе на вусны Бога цела...

К с ё н д з

²⁰ Здавалася, душа трымцела,
 І сэрца растапіцца можа!

Пустэльнік

Цяпер ты разумеш, ксёнжа!

Ксёндз

Шалёны ты!

Пустэльнік

(да сябе)

Я зьведаў неба вышыню,
Калі яе пацалаваў упершыню.

Ксёндз

Стой, дзеля Бога, стой, гаротлівы блюзьнерца,
Пан Бог, даруй шалёнствы раненага сэрца.

Пустэльнік

Але ж няма маны ні ў водным гэсьце, слове,
Я ў той карціне не дадаў ніводнай рысы.
Ня верыш? Дык спытай галінку кіпарыса,
³⁰ Яна — тут сьведка і пацьвердзіць мой аповед.
(сьпявае)

Пацалунак — кветкі боскай песьцік... і г.д.

387 Там дзе Нёманавы плыні... — пачатковыя радкі баляды Міцкевіча «Курганок Марылі». Ёсьць пераклад гэтай баляды на беларускую мову, зроблены Ю.Гаўруком, аднак захоўваючы эквілінарнасьць, немагчыма ў гэсьце IV часткі паэмы «Дзяды» скарыстаць гэты пераклад. Тая ж фраза ў Ю.Гаўрука займае ня пяць, а шэсьць радкоў:

Над Нёманам пры даліне,
Там, на зялёнай раўніне,
Што за курган невялікі?
Навокал маліннік дзікі,
Цярноўнік, а ўгору трошкі,
Рамон, крапіва і валошкі¹.

¹ Міцкевіч А. Зямля навагрудская, краю мой родны... — Мн., 1969. — С.65. Захаваны правапіс арыгінала.

Акрамя таго ў гэтым перакладзе страчаны Міцкевічавы вобраз вянка па-над курганам.

464 Няма, няма Марылі — рэфрэн з баляды Міцкевіча «Курганок Марылі».

493 Спаць не давала слава Мельтыяда — Мельтыяд — атэнскі палкаводзец, пераможца пэрсай у Маратонскае бітве (490 г. да н.э.). Гэтыя словы атэнскага ваеначальніка Фэмістокля набылі значныне прымаўкі, што адзначае вялікае імкненне да славы.

494 - 497 Страфа з «Оды Маладосьці» Міцкевіча, якая была забаронена цэнзурай і не ўвайшла ў I томік «Паэзіі» (Вільня 1822 г.). Маецца беларускі пераклад «Оды Маладосьці», зроблены А.Вялюгіным і С.Дзяргаем. У гэтым перакладзе гэтыя страфа выглядае наступным чынам:

Запал, маладосць, твой усюды
Па свету прасторах крыляе,
Ты сонцам грамаддзе люду

Пранікініз краю да краю.¹

504 Я камаром стаў, яна думае — Атлясам... — Атляс паводле міталёгіі старажытных грэкаў — тытан, які трымаў на сваіх рамянах небасхіл.

508 Мінэрва подыхам яе расквеціць... — Мінэрва — паводле рымскай міталёгіі — багіня ведаў і навукі.

509 Заранкаю Плятона... — Плятон (429 - 347 г. да н.э.) — старажытнагрэцкі філэзаф.

519 У рымскае магільні кнот у каганца — паводле звычаю рымлян, прынятага праз хрысьціянства, у магільных побач зь нябожчыкам ставіліся запаленыя каганцы.

551 душы ня мае вока — пра такое вока гаворыцца і ў эпіграфе з «Гамлета» Шэкспіра, пастаўленым Міцкевічам да баляды «Рамантычнасьць».

586 Адной Марыі, найсьвяцейшай паньне — герой праз сон паўтарае імя каханай, Марыі, адсюль непаразумеьне.

718 крылаты маг, злачынец — маецца на ўвазе бог каханья Амур (Эрас, Купідон).

¹ Маладосць. — №11. — 1955 г. — С.9. Захаваны правапіс арыгінала.

772 Надась наведаў дом нябожчыцы матулі... — Паэтычныя ўспаміны пра наведаньні паэтам запусьцелага бацькоўскага дома. Маці паэта — Барбара Міцкевіч (Маеўская), памерла 9/21 кастрычніка 1820 году.

826 Гамэра слухаў, размаўлялі з Тасам... — Тут маюцца на ўвазе паэмы «Іліяда» Гамэра і «Вызвалены Ерусалім» Тарквата Таса.

827 І разам зь Янам здабываў свабоду Вене... — Ян Сабескі — польскі кароль з 1673 па 1696 год, пераможца турэцкіх войскаў пад Венай у 1683 г.

838 харугва Прарока — Магамэта, — маецца на ўвазе штандар мусульманскіх войскаў.

839 Памерлі ўва мне і Готфрыд і Ян Трэці... — Готфрыд Булёнскі, герцаг Лятарынгскі — стаяў на чале крыжакоў падчас Першага крыжовага паходу (1096 — 1099), кароль Ерусаліма, герой паэмы Таса «Вызвалены Ерусалім», Ян Трэці — Ян Сабескі.

966 Хай золатам паўстане ўсё наўкола, чаго крануцца твае сэрца, вусны... — Падобны праклён, паводле міталёгіі старажытных грэкаў спасьціг цара Крыта Мідаса за непамерную хцівасьць.

976 Прапанавалі б мне ўсе скарбы Тага... — Таг — рака ў Гісшпаніі, якая лічылася залатаноснай.

1033 Зэфіру асьцярожна можна дзьмухаць — Зэфір, паводле міталёгіі старажытных грэкаў — бог заходняга ветру. У пераносным значэньні — пяшчотны, цёплы, вільготны вецер.

1123 ланцуг бразгоча... — Ланцуг гіравага гадзінніка падчас біцьця гадзін хутка перасоўваўся, выдаючы характэрны гук.

1206 Эй, альтарыста абудзеце... — альтарыст — ксёндз, які замацаваны да пэўнага аўтара, пазьней: касьцёльны слуга.

1207 Слова стала целам... — фраза з Эвангелья сьв. Яна (1,14).

1225 паслухмяным цэнзарам прыдворным... — Кпіны ў адрас віленскага цэнзара, ксяндза Кланевіча, які перашкаджаў выданьню I тома «Паэзіі» Міцкевіча, бо бачыў у яго балядах разыходжаньне з каталіцкімі дагматамі.

ДЗЯДЫ. ВІДОВІШЧА. ЧАСТКА I

«Kronika <...> (1798—1824)» падае на правах гіпотэзы, спасылаючыся на даследаваньні С.Піганя, што над I часткаю «Дзядоў» Міцкевіч працаваў двойчы, першы раз напачатку 1821 году, затым у студзені 1823. Ю.Клейнер лічыць, што I частка паўстала восеньню 1821¹. Ю.Уейскі і К.Гурскі лічылі, што I частка была напісана напрыканцы 1822 — пачатку 1823 гг².

Тэкст I часткі захаваўся ў чарнавіку, які цяпер знаходзіцца ў музэі Міцкевіча ў Парыжы.

Першыя друкаваныя сьведчаньні пра I частку зьявіліся выдавец «Piśm» Міцкевіча (1844 г.) Аляксандар Ходзька, але ж першадрук I часткі зьявіўся толькі па сьмерці Міцкевіча ў 1860 годзе у III томе «Piśm», падрыхтаваным да друку Э. Янушкевічам і Ю. Клачкам.

I частку «Дзядоў» Міцкевіч не закончыў, таму лягчйна было б пры друку змяшчаць яе напрыканцы паэмы, аднак паводле традыцыі публікаваньня разам усіх частак «Дзядоў» прыняты наступны парадак: II, IV, I, III.

Сцэны I часткі ня маюць жорстка замацаванага месца, сувязь паміж імі не да канца высветленая. У першае сцэне мы бачым дзяўчыну, якая марыць пра будучае каханьне, у апошняй — героя, які імкнецца да ідэалу каханьня. У сярэдніх сцэнах апісаны паход розных асоб на абрад Дзяды. Як падае З.Стэфаноўская³, можна уявіць, што падчас абраду Дзядоў, на які могуць трапіць героі, адбудзецца знаёмства дзяўчыны і Густава.

перад I «Valérie» («Валерыя») папулярны ў сваім часе раман, напісаны баранэсай Юліянай дэ Крудэнэр (de Krüdener) (1803 г.). Галоўны герой гэтага рамана, дарэчы, зваўся Густаў.

16 Гаргоны вочы — Мэдуза Гаргона, пэрсанаж грэцкай міталёгіі, яе вочы пераўтваралі ў каменныя кожнага, хто стрэнецца зь імі паглядам.

¹ Klejner J. Mickiewicz. T.I. wyd. 2. — Lublin, 1948. — s.363.

² Ujejski J. Porządek i czas powstania «Dziadów» młodzieńczych// «Ruch Literacki» 1928. — №9.; Górski K. Różne problemy mickiewiczowskie// Pamiętnik Literacki. LX. — 1969. — z.3.

³ Adam Mickiewicz. Dzieła. T. III. Dramaty. Wydanie Rocznicowe. — W-wa., 1995. — s.578.

34 Елісейскія палі — у антычнай міталёгіі краіна вечнага шчасся, у якую па сьмерці трапляюць душы праведнікаў.

43 прыраджэньне — тагачасны філязофскі тэрмін, які азначаў сьвет, што прымаецца як сыстэма зьяваў фізычных і духоўных. Дапускаецца, што ў гэтых і далейшых радках Міцкевіч выкладае містыка-пантэтычнае вучэньне Томаша Зана пра «праменьні», пад уплывам якога ён знаходзіўся ў студэнцкія гады.

Перад 95 заўвага ў аўтаграфі Міцкевіча. Маецца на ўвазе баляда «Рамантычнасьць». Вобраз Дзяўчыны адпавядае вобразу Карусі з «Рамантычнасьці».

99 — 103 Купае галубку і голуба вецер — тут выкарыстаны матыў украінскай народнай песьні.

230 Пан Твардоўскі — герой польскіх народных казак і легенд, які заклаў сваю душу д'яблу, каб атрымаць веды чорнай магіі. Міцкевічам таксама напісана гумарыстычная баляда «Пані Твардоўская», якая разьвівае сюжэт гэтых легенд.

261 Альгерд — Вялікі князь літоўскі (1344-1377).

267 Яго ўнук цяпер Ягайла... — Ягайла (Ягелла) — насамрэч, як пішуць польскія дасьледчыкі тут маецца на ўвазе праўнук Альгерда Жыгімонт I Стары, які стаў каралём Польшчы ў 1506 годзе. Міцкевіч называе яго па фаміліі дынастыі — Ягайла (Ягелла). Часовае акрэсленьне — 200 гадоў ад Альгерда да яго ўнука — не вельмі дакладнае ў Міцкевіча, але ўласна на XVI ст. прыпадае час валадарства Жыгімонта I Старога.

272 Сьв і ц я з ь — возера на Наваградчыне, радзіме Міцкевіча, пра якое складзена мноства легенд і паданьняў. Сьв і ц я з ь неаднаразова апяная паэтам: баляды «Сьв і ц я з ь», «Сьв і ц я з я н к а», «Рыбка».

274 П я с ь ц ь П а р а я — Парай — імя, якое Міцкевіч даў юнаму рыцару, ёсьць імя герба рода Міцкевічаў. Як вядома з «Пана Тадэвуша» на гербе была выява мітры на залатым тле (гл. «Pan Tadeusz» кн. IV, радок 351).

275 М а р ы л я — узгадка пра Марыю Верашчаку, каханую Міцкевіча з часоў яго маладосьці.

перад 341 Песьня стральца — у 1926 г. Міцкевіч перапрацаваў тэкст гэтай песьні і даў ёй назву «Хор паляўнічых» (апублікаваны ў 1827 годзе ў «Gazecie Polskiej» у Варшаве. Песьня была натхнёна опэрай К.Вэбэра (Weber) «Чароўны стралок» (1821 г.). Маецца

беларускі пераклад «Хора паляўнічых», зроблены М.Танкам:

На коніку быстрым,
Як хіжы арол,
Са стрэльбай, што ў выстрал
Грыміць навакол.

Ён весел дзень цэлы,
Ён прагны здабычы.
Бой хітра і смела
Пачаў паляўнічы.

Ці выстрал у гаі,
10 Ці ў хмарах грыміць,
Там кроў застывае,
Град пер'я ляціць.

Зубра хто аб'едзе,
Узяўшы за рогі?
Хто кудлы мядзведзя
Падсцэле пад ногі?

Гэй! пушча, крыніца,
Грымі ад фанфар!
Страляй паляўнічы,
20 Лясоў уладар!

Хто хітрасцю роём
Гнаў птушак у сіллі?
Хто ўзяў з першым боем
Штандары іх крылляў?

Гэй, ветры, шуміце
Да самых да хмар!
Страляй, паляўнічы
Лясоў гаспадар!¹

¹ Польша. — 1948. — №12. — С.80. Захаваны правапіс арыгінала.

411 далей у аўтаграфі ідзе 32-радковы фрагмэнт тэкста, акрэсьлены (а не перакрэсьлены) Міцкевічам. Бачна, што пэрт не хацеў цалкам пазбавіцца гэтага фрагмэнту, а меў намер выкарыстаць яго ў іншым месцы. Таму фрагмэнт ня лічыцца адменай тэксту і публікуецца ў якасьці ўрыўка I часткі.

Nie do sąsiadek pewnie — ich twarze, rozmowy
¹⁰ Prędeż i gorzej nudzą aniżeli łowy.

Okrzyczano mię wszędzie, zem dziwak nieczuły,
 I któż jeśli nie one z czucia mię wyzuł[y]?
 Pomnę, gdy każda piękność młodzieńczemu oku
 Jak duch senny jaśniała w marzenia obłoku,
 Gdym pod zewnętrznym blaskiem zgadywać był gotów
 Milijony tajemnych wdzięków i przymiotów.
 Z trwogą do cudownego spieszyłem obrazu,
²⁰ Przyszedłem, przemówiłem; dość było wyrazu,
 Ażeby postać, godna równać się z niebiany,
 Zamieniała się w posąg z lodu uciosany.
 Pleż razy, gdy dusza ku ustom wylata,
 Chce odkryć tajnie mego wewnętrznego świata,
 Kiedy źrenica w oczach dno myślenia śledzi,
 Mowa serca serdecznej czeka odpowiedzi,
 Natenczas nieme bóstwo oczu mych się boi,
 Słów mych nie słyszy, bo jej słyszeć nie przystoi,
 Lub ich końce powtarza tylko na kształt echa,
³⁰ I albo się rumieni, albo się uśmiecha,
 I chce mię znowu ściągnąć w rozmowy potoczne,
 Wczorajsze, zawczorajsze i zaprzyszłoroczne.
 A niechajże ją krewni poradą i władzą
 Zalotnemu kupcowi ślubem zaprzędadzą,
 Niewinna, nie znająca, nie widząca, głucha,
 Jaką będzie? Wstyd mówić, choć mię nikt nie słucha.

O dusze miłkie! raczej bezduszne szkielety,
 Czerpające moralność całą z etykiety,
 Których żale, radość[i], zapały i chłody

³⁰ Stosują się do nowych kalendarzów mody,
Grzeczności i rozmowy najlepszego tonu
Jak cukierki przybrane z podłogi, z salonu.

* * *

Не да суседак пэўна — погляд іх, размовы
Хугчэй і горай сум наводзяць, чымся ловы.

Дзівак нячулы — пра мяне паўсюль казалі —
А хто, як не яны, пачуцьці і забралі.
Красы выява, помню, маладому воку
Прыходзіла, як дух, у мроях, у аблоках,
Нябесным зьзяньнем захапляла і мільёны
Таемных грацый адкрываў я ў ёй натхнёна.
Да вобраза чароўнага ляцеў на крылах —
¹⁰ З трымценьнем падышоў... І позірку хапіла,
Каб постаць, што здавалася, як незямная,
Нібыта статуя застыгла, ільдзяная.
Ня раз душа мая да вуснаў узьлятала,
Тайніцы свайго сьвету прыадкрыць жадала,
Калі я зрэнкамі спускаўся на дно думкі,
Сардэчны голас чучь хацелі сэрца стрункі,
Мая ж багіня вочы адхіляла неспакойна
І словаў жар ня слухала,— ах, непрыстойна.
Ці іх канчаткі паўтарала, быццам рэха,
²⁰ То з чырваню на шчочках, то з раптоўным сьмехам.
Пасьля ў пустой размове нікла ўсё, танула,
Як днём ўчарашнім, заўчарашнім, замінулым.
Але ж купцу яна нявестай можа стаць,
Бо хочучь сваякі дачку сваю прадаць.
Нявінная, зь няяркім сэрцам, заўжды ціхім
Якая будзе? Сорам... Словы не для слыху.

О, душы дробныя! Бяздушныя шкілеты,
Мараль для целаў чэрпаец з этыкету.
Шкадоба ваша, радасьць, думкі і прыгоды
³⁰ Стасуюцца са зьменай каляндарнай моды.

Развагі, што ідуць высокасьвецкім тонам,
Нібы цукеркі на масьніцах у салёнах.

446 сырэнаю сьпявай — сырэны — у грэцкай міталёгіі — марскія стварэньні, у выглядзе жанчын з рыбіным хвостом, якія сваімі чароўнымі сьпевамі заваблівалі да свайго вострава маракоў, правакуючы караблекрушэньне аб вострыя рыфы.

перад 450 Чорны паляўнічы — напэўна за праўзор «чорнага паляўнічага» Міцкевічам быў узяты Саміель, «чорны паляўнічы», вобраз ліхой сілы ў оперы Вэбэра.

S P I S R Z E C Z Y

D z i a d y. Poema	7
Upior	8
[Przedmowa]	16
Dziady. Część II	20
Dziady. Część IV	70
D z i a d y. Widowisko. Część I	183
Objaśnienia wydawcy	221

З Ъ М Е С Т

7	Д з я д ы . Паэма
9	Здань
17	[Прадмова]
21	Дзяды. Частка II
71	Дзяды. Частка IV
183	Д з я д ы . Відовішча. Частка I
237	Камэнтары й заўвагі

Міцкевіч А.
М70 Дзяды./У 2-х т. Т.І./Агул. рэд. І.Кур'ян; Пер. на бел. мову
С.Мінскевіч; Камент. З.Стэфаноўска, С.Мінскевіч. —
Мн.: Медысонт, 1999. — 264 с.
ISBN 985-6530-07-5

Двухтомнік складае знакамітая паэма Адама Міцкевіча “Дзяды” і яе першы поўны пераклад на беларускую мову, зроблены ў 1994-1998 гадах і прымеркаваны да 200-годдзя Адама Міцкевіча.

У I томе зьяшчаюцца “віленска-ковенскія “Дзяды” (баляда “Здань”, II і IV часткі), напісаныя ў 1820-1823 г. і некаторыя сцэны I часткі, апублікаваныя пасля сьмерці паэта.

УДК 884-1
ББК 84 (4 Пол)

Літаратурна-мастацкае выданьне

ADAM MICKIEWICZ

DZIADY

АДАМ МІЦКЕВІЧ

ДЗЯДЫ

У двух тамах
Том I

Пераклад на беларускую мову *СЕРЖ МІНСКЕВІЧ*
Навуковы рэдактар *ІНЭСА КУР'ЯН*
Стыль-рэдактар *ВАЛЯНЦІН АКУДОВІЧ*
Камэнтары *ЗОФ'Я СТЭФАНОЎСКА, СЕРЖ МІНСКЕВІЧ*
Пасьляслоўе *ЗОФ'Я СТЭФАНОЎСКА*
Вкладка, графічны дызайн *ЛЯВОН РАМАЎЧЫК*
Рэдактар-карэктар *ВАЛЕРКА БУЛГАКАЎ*
Моўная кансультацыя *ЮРАСЬ БУШЛЯКОЎ*
Версыфікацыйная кансультацыя *АНДРЭЙ ХАДАНОВІЧ*
Кансультацыя па французскай мове *ЮРАСЬ БАРЫСЕВІЧ*
Тэхнічны рэдактар *АНДРЭЙ ФЯДОРЧАНКА*

Набор і карэктурка польскага тэкста зробленыя ў выдавецтве “Сзытелнік”.

Падпісана да друку 08.10.1999 Фармац 84×108 1/32.
Папера афсэтная. Гарнітура *Times*. Друк афсэтный.
Друкаваных аркушаў 13,60. Выдвецкіх аркушаў 14,70.
Наклад 300 экз. Замова №

Выдавецтва «Медысонт» ЛВ №318 ад 4 жніўня 1998г.
220004, г.Мінск вул. Ціміразева 9. Друкарня «Медысонт»
ЛП №330 ад 20 студзеня 1999 г. 220004, г.Мінск
вул.Ціміразева 9.